

ДИРЕКЦИЯ НА ПРИРОДЕН ПАРК • РУСЕНСКИ ЛОМ •

А ефеида
от полониемо

2002г.

Алегенди от полонието

Дирекция Природен Парк
РУСЕНСКИ ЛОМ

ВСИЧКИ ПРАВА ЗАПАЗЕНИ!

Никаква част от това издание не може да бъде възпроизведена под каквато и да е форма и по какъвто и да е начин без изричното разрешение на Дирекция Природен парк „Русенски Лом“.

*Искате ли да възпитавате –
правете легенди!*

Умножавайте легендите!

Възкресявайте легендите!

Николай Хайтов

© Дирекция Природен парк „Русенски Лом“ – 2002

© Гриша Кубратов – художествено оформление – 2002

ХРИСТО СПИРОВ ХРИСТОВ

Роден през 1931 г. в с. Нисово, Русенско. Завършил е средно техническо образование и специален курс за офицерски кадри. Служил по границите на родината, сега е пенсионер.

С публицистика се занимава от дълги години. Печата предимно във военните издания. Негови разкази се появяват сравнително късно по страниците на регионалния печат: „Север“, „Светлоструй“ и др.

Живее на село, силно пристрастен към природните красоти на Полонието. Увлеча се по предания и легенди за миналото на своя роден край.

КАРАМФИЛИ ПО СКАЛИТЕ

Всяка година по скалните ниши на Поломието – на най-недостъпните места – разцъфтяват белите цветчета на скалния карамфил, известен на природолюбителите със странното име „УСМИВКАТА НА МОНАХА“:

Този своеобразен феномен е уникален по своята същност. Малките зелени туфи, вкопчили гъстите си коренища в довеяната по варовиците почва, издържат на страшните студове, не загиват дори и през най-горещите дни на лятото, останали без капчица влага.

Миризмът на скалните карамфили, щедро възнаграден от божията благодат, няма аналог дори и сред най-нашумелите френски парфюми. Уханието му е вълшебно.

Напролет алпинисти и природолюбители не пропускат случай да поздравят любимите си с омайните дъхави цветчета.

Авторът

УСМИВКАТА НА МОНАХА

Историята за странностите на младия монах брат Милден, от скалния манастир „Св. Константин и Елена“¹ се носела от уста на уста. Мълвата, верна и неверна, пълзяла из тесния каньон на малката рекичка, обхванала скалната обител, тръгвала по гори и пасища, нахлувала в овчарските колиби, кротвала край бедни софри и тежки болярски трапези.

Говорели, навремето клетва дала бездетната му майка: ако се роди мъжка рожба, на бога за служба да я даде. И удържала обета клетницата.

Казват, смелчага бил монахът. Скитал из горите, където кръстосвала всякаква заг и свистели разбойнически стрели... Катерел

1. Известен под името „Нисовски голям манастир“

стръмни скали, спотайвал се в опасни пущинаци. „Къде ходил, какво правил, само бог знае“ – говорели богомолците. А оръжие да се защити нямал. Кратунка с вода бълбукала върху препаската на кръста и тежък метален кръст се люлеел над обгорялото от слънцето расо върху гърдите му.

Пък имало и друго – бил млад, а вече подстриган за монах. С какво бил заслужил тази чест. Никои не се досещал. Дозадки и мъгла забулвали личността му.

По бузите на момъка все още се ветреел младежки мъх, лицето му пламвало при среща на чужди очи. Пречнел ли се пред богомолците, истински живвали хората, възхитени от хубостта му. Бил изписан като икона. Тънковат и пъргав, с ангелска кротост в очите и една танцуваща усмивка около изтънените устни. А седефът на зъбите разбунвал сърцата на богомолките в палава възраст. Пък нагвечер, когато брат Милден с ритмично нанасяни удари по плоската буква приканвал братството на молитва, черноризци и богомолци, хванати за парапета, спирали върху насечените във варовика стълби, притаявали гъх, занемявали и слушали, слушали призива на дървено клепало.

Момъкът коленичел, кръстел се, ставал и отново подхващал познатия ритъм: „Така, така, така, така...“. Отдалечавал се, прикривайки пълните си със сълзи очи. Нямало я. Върволицата му изглеждала пуста. Нямало я милата. А знаел, знаел, че никога няма да я види. И все пак...

Измъчван от страданието, след вечерня брат Милден изкачвал скалите, потъвал в близките гори и когато убиец и последния порив на изстрадалата си душа, сядал на най-високия чукар, откъдето се виждал тесния каньон и гледал с часове околността. Гледал до забрава.

Дърветата – едри, гребни, като че ли се е събрала цялата му рода: родителите, всички. Птиците, които със свистене се спускали към долината, сякаш били неговите новородени братя. За всяка дива твар имало място в сърцето му. Слагал им имена.

Ето мравката със сламката и пчеличката, дето окачва прашеца върху куките на крачетата си – това бил неговият свят. Сега усмивката грейвала на лицето му. Чувствал се щастлив. Та това били най-близките му приятели. Разговарял с тях и му се струвало, че чува гласовете, молбите им.

Не му оставало друго, освен да им помага. Ето дивата лоза – вятърът ще я срине. Завързва я. Едно птиче цвърчало немошно в тревата, връщал го обратно в гнездото. „Благодаря ти Боже, че си

създал толкова живот“. Игвало му да разтвори ръце и да прегърне всичко дотам, докъдето погледът му стигал. Изпадал в божествен унес и единение. Развързвал от шнура на расото малката кратунка и раздавал по глътка водица върху коренищата на избуялото коило. Обхождал съсънката и дивите ягоди, запълвал с вода плитките ниши, за да утоляват жаждата си малките птички и усмивката му – жизнена, изрива, трептяла като гъдел и се носела над зелените върхари, по спечените варовици, все по-далече и по-далече.

Един ден, като се движел по ръба на скалата над манастира, пренесъл се в своя свят; като си шепнел унесено нещо, брат Милден забелязал заострените стъбълца с рехави зелено-сини листенца на скалния карамфил. Олюлявали се милите като живи, сякаш се моле-ли за капчица вода. Убийствената горещина сякаш ги била изсушила. Слабичко, нежно, бедстващото растение върху стиска пръст във вдлъбнатината на варовика, упорито продължавало да се бори сред огнения пек.

„Но как е възможно, Господи... На толкова почва, на такава жега да се печеш, нежно създание, ти, жилаво българче! Ами зимата в страшния мраз?! Как преживяваш, милчико? Аз сега потърпи, почакай!“

Изправил се монахът срещу слънцето, откачил кратунката, отворил я и като погледнал към срещните скали, където подскачали пъргави козлета, тъкмо да ливне хладните струи към нещастното растение, една стрела пронизала дясната му плешка. Пръстите на дланта му се разтворили и малкия съд се търкулнал по чукара надолу.

Залюлял се момъкът и паднал. В ушите му още скърцали нежните стебла: „Вода... вода...“. Той отпуснал ръката си към нишата и последното, което видял, била струйката кръв, която се устремила към засъхналите коренчета на растението.

Угаснала радостта на монаха. На следващия ден, усмихнат, див и чаровен, разлюлян от полъха върху ръба на скалата, скалният карамфил осъмнал с цяла свита устремени като стрелички бели цветчета. А уханието му... Уханието му било благородно и с нищо несравнимо.

Всяка пролет, в края на май, скалните масиви в каньона на Поломието разкрасявали челата си с белите усмихнати кичури на растението. Вятърът разнасял оня див, неугържим аромат, възпламеняващ пориви на радост и любов.

Растял карамфилът на най-недостъпните места, по плитките ниши на варовиците, достъпен само за алпинистите. А те дарявали

любимите си с китки цветчета. „Заповядай – казвали – вземи „УСМИВКАТА НА МОНАХА“. Защото знаели легендата за брат Милден от скалната обител, чиято душа се преселила в чудните карамфили на Поломието.

ИЗ ХРОНИКИТЕ НА РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА

В хрониките, описващи началото на Руско-турската война, четем: „На разсъмване конен отряд от батальона на полковник Левитски се придвижва на изток по вододела Кацелово – Кадъкьой (Щръклево). Двама разузнавачи се отправят към село Нисово. Спират край един извор – там, където се сливат реките Мали и Бели Лом. Тук, попадайки под обстрела на противниковите части, загива унтерофицерът“.

Прозрачното око, от което се изнизват водните струи, и днес носи името „ИЗВОРЪТ НА РУСИНА“.

Авторът

ИЗВОРЪТ НА РУСИНА

Беше началото на войната.

На разсъмване конен разезд, унтерофицер и прапорщик яздеха по гористото възвишение на междуселския път. Сред утринната тишина, някъде напред, се чу детски плач.

Офицерът, Яшин Алексей Иванович, рязко извърна глава, ръката му инстинктивно залепна върху чохла¹ на късата туловка². Якутът, яздещият зад него прапорщик, повдигна неопределено рамене. Обгорелите му от сибирския студ бузи пламнаха като живи рани. Очите му изразяваха учудване.

Яшин законча подбедрената кашка на фуражката си, белотата на гладко избръснатото му лице поруменя. Пришпори смолистия кон и полетя по затревените коловози на пътя.

Плачът на детето ставаше все по-ясен и по-ясен. Сега неустоивият писък цепеше цялата околност.

След лудия галоп разузнавачите се озоваха на малка полянка, сред която димеше незагаснал огън. Сукалче по ризка и с разголено задниче, току-що измъкнало се от пелените, се претъркаляше към жаравата. А около огнището – тревата смачкана, разхвърляни дрехи, гли-

1. Чохъл – калъф за пушка

2. Туловка – пушка, изработена в гр. Тула

нени съдове, кобилици, пръснати в безпорядък.

Младият офицер помнеше до детайли инструкциите на комбата¹. Не биваше да се отклонява от задачата, но го направи. В главата му звучаха все още последните думи на полковник Литевски: „Целта е да се разбере къде са позициите на противника? Въроръжението – тежко, леко? Намеренията на турците?“

Това е важното! А то, сукалче някакво го отклони от пътя. Наоколо беше мъртвило – пълна тишина. Жива душа няма.

Той скочи в движение, грабна живинката в скута си и притисна нежната главица. Преплетоха се рижите мустаци с тънките власинки от косичката на българчето. Разнежи се сърцето на чужденеца. Той обра с уста влагата от розовите бузки на детето. Малчуганът кротна съвсем и занарежда нещо свое, детско:

– А-гу, а-гу...

Яшин почувства ускорените удари на пулса си. Стори му се, че е гушнал собственото си сестриче там, в родния край, до морето, край върлините, дето се сушаха рибарските мрежи, край морския хутор².

Толкова се беше увлякъл, че не забеляза измъкналата се от храстите възрастна жена. Стресна се: „Господи, как е възможно?“ Лелята, с цедилка на гърба, по ръст, че и по прилика му напомни за майка му. Не се въздържа – докато подаваше детето, целуна ръката ѝ. Тя пък, като се засмя, ей тъй, за благодарност викна с цяло гърло:

– Не се плашете мари! Наши са. Руси!

Неочаквано от всички страни из зелените храсти запришждаха жени, мъже, деца. Заобиколиха разузнавачите. Известиха, че предния ден турски ескадрон слязъл в селото на водопой. Зулуми³ не направили. Само дето овършали делидарата в някакъв разграден двор. Вечерта старейшините се събрали в дългата одая на Мариноолар и взели твърдо решение: след полунощ да подкарат добитъка; да вземат най-ценното – храната и да поемат пътя към Кацелово, където лагерували руските части.

И наистина, младият офицер чу отначало неясен шум, после пред очите му, сякаш дошли от изневиделица, се заизнизваха цели стада добитък: овце, кози, крави, мулета, опаковани в самари и огромни генкове обвързан багаж. След животните крачеха изплашените им стопани. Сънливи, недоспали и отчаяни от принудата на бедствието.

1. Комбат – командир на батальон

2. Хутор – малък чифлик (ферма)

3. Зулуми – пакости

Докато изясняваха приказката си на двата езика, обстановката рязко се измени. Откъм затвореното между скалите село се чува пушечни изстрели. Огромен стълб черен дим се вдигна нагоре и затъмни хоризонта. Нисово гореше. Невидима ръка сякаш стегна гърлата на безгълците. Настъпи тягостна тишина. В този миг Яшин се почувства страшно уязвим. Срамуваше се. Беше се поддал на чувствата си. Хората около него приемаше като много близки, не можеше да се откъсне от тях. А очите, полегатите очи на якутина, с белите светкавици на тесните процепи, му действаха като живи плесници. Довчерашният кадет от последния випуск на Н. В. Александър II, който се слаवेशе със своята толерантност, точност, прецизност, пропусна направения разчет на времето. При това беше се отклонил от задачата. Истинска безотговорност! „Господи, какъв разузнавач съм?“ Налегаше се да тръгва, веднага да тръгва!

Донесоха на ръце изгубилата съзнание майка на изоставеното дете, следвана от дузина малчугани.

Междувременно зачестилата стрелба на север от Нисово изпълни с решимост офицера. Някъде по посока на Къдъкьой, над десния скат на Лома, се беше завързал истински бой. Сега никой не можеше да спре разузнавачите. Двамата се впуснаха в бесен галоп по нанадолнището. В движение, от височината на откритите скали, зърнаха пламъците на горящите сгради. Кучетата лаеха непрекъснато. Чуваха се виковете, писъци.

Поддали се на порива, разузнавачите се смъкнаха в долината под укрепените позиции на противника и всъщност загубиха предимство. Сами се навряха под обстрела. А това не биваше да се случи! Прецапаха пречналата се на пътя рекичка. Озоваха се край кръгло огледало на малък извор. Яшин скочи от коня и насочи монокуляра си към съседните чукари.

Не мина много, и се чу изстрел. Момъкът с рижите мустаци и офицерски пагони подгъна крака и някак неестествено се строполи на земята. Пред очите му се завъртя хутора с цялата дървения, рибарските мрежи и майка му – крачи по едрия чакъл, голите ѝ крака потъват неестествено, сякаш дирят влагата на солена вода. А вълните, като наредени сребърни риби – идват, идват... Последното, което видя, беше задимено небе, като очите на изоставеното край огъня дете, уж чуждо, а познато и близко, много близко.

В този ден полковник Левитски загуби 24 разузнавачи. В изпратената депеша¹ за загиналите беше съобщено и името на Яшин, Алек-

1. Депеша – телеграма

сей Иванович.

Оттук разказът за руския офицер, скръбен и тъжен, заживява в устата на поколенията като предание, като легенда.

В ония размирни времена старицата баба Атанаса е вече момичка, дванадесетгодишна. Скрили се в папура на срещния бряг на Лома, заедно с баща си гледали как турските аскери с щиковете на пушките си изтикват към реката простреляното тяло на русина.

Кръвта като червен облак се разнесла с водните струи и тръгна на далечен път, все по реката. А после стигнала морето. То пък повело алените води все по-нататък и нататък – към далечни брегове, хабер на майката да проводи – прекръстваше удължената си снага баба Атанаса и продължаваше: Черен хабер, Господи! Ще разпусне коси обезумялата от мъка нещастница и ще тръгне боса към откритата шир, а насреща ѝ, обагрени от синовата плът, вълните идват, идват...

Сякаш сам той, Сашенка, момчето, усмихнат, горд, възмъжал – с натежали мустаци, стъпва като бог по водата, бърза към родния бряг. А пък майката, тя усеща, всичко усеща – разтъркваше гуреливото си око старицата – като нагази в морето, ще плисне с вода лицето си и като усети синовната ласка, ще рече: „Сине, сине...“ – и ще тръгне из дълбокото да го посрещне, ами че то за любовта на майката морето си е съвсем, съвсем плитко.

„ЧЕРНА ДУПКА“

Насеченият релеф на живописните скали, опасващи северната част на махала „Селището“ в село Нисово, носят злокобното име „Черна дупка“.

Едно предание, пренасяно от уста на уста, известява за страшната участ, сполетяла група кеванджии, движещи се по пътя от Русчук за Джумая¹-та. Хора и животни заедно с биволските впрягове, колите и стоката през една мрачна нощ, минавайки през подвижен пясъчник, пропаднали в зиналата паст на бездънна яма – един коварен капан, заложен от природата между варовиците. И сега възрастните хора чуват в сънищата си безпомощния вик на гинещите хора и жалния рев на биволиите.

Авторът

ЖАЖДА

В ония години Русчушкото джаге² за Джумаята минаваше през Нисово.

Ябанджиите³ казваха: „Имаш ли чифт сакарести биволи, рог катран, сигурен водач и остра брадва, ще видиш Джумаята.“ А разумните предупреждаваха: „Нагвесиш ли се над „И-су-у“⁴, остани и преспи на полето! Съмне ли, тръгни! По-добре на светло се търкаляй, отколкото в тъмницата.“

Несигурна и опасна пътека по онова време кривеше по стръмните чукари, излизаше над високи канари, провираше се край камъни и шубраци, за да шукне главоломно по наголицето, като босоного хлапе да пришляпа разпенен бързей на Лома и да хване калдъръма с двата реда къщи, притулени от натежели с тезеци плетища.

Закъснелите пътници знаеха за опасността. Разпрягаха на поляната над селото, пускаха уморените животни сред високата трева

1. Джумая (тур.) – пазар; старото име на гр. Търговище
2. Джаге (тур.) – шосе, голям път
3. Ябанджии – другоселци
4. И-су-у (тур.) – добра вода, студена вода (Нисово)

и загърнати в ямурлуци, подпрели глави о дървените колела, с потънали в поясите ръце, слушаха кроткия лай на кучетата и неусетно заспиваха.

Една вечер закъснели кираджии отседнаха на поляната. Никой не посмя да се спусне по стръмното. Сред разтворената паст на низината се виждаха как гаснат последните светлини. Млъкнаха псета. Звездите виснаха като хризантеми над къщата. Небето неусетно се изтегли нагоре. Вечерният хлад се гмурна в дълбокия вир на реката, изпъзя по голите сипеи, близна тъжните чукари, размърда тревите и се гушна под топлите завивки на пътниците.

Разбудиха се хората. Някои се вдигнаха на крака и наобиколиха в кръг запаления огън. От дъното на низината приплакваша струните на гъдулка. Мелодията и тъжна, и игрива – стигаше до слуха им като шепот от молитва, като горест, желание, протест. Притихнала и безутешна, погълната от песента, паднала на колене, нощта сякаш окайваше съдбата си, дето бе дръзнала да се роди толкова мрачна. Пръснатите по полята биволи изплашено наостриха уши към селището. Сега неизвестният гъдулар развихри неударимо лъка. Ударите върху струните, разнасяни от ехото, литнаха към висините. Ревна гъдулката диво и всевластно като самия живот. Мелодията, силна и неударима, скачаше от връх на връх, пропадеше някъде вдън земя, губеше се и отново поемеше към звездите.

Ритмите като земен трус разтърсваха околността. Водопад от звуци се извличаше с грохот, разбунваше духа и на най-заспалите души. Една гъдулка, сама между земята и небето, една дървена черупка, зовеше към себе си със страшна сила.

Не издържа Кара Стоян. Не издържа зажаднялото за песни сърце. Разигра се бунтарската му кръв. В плен на порива, тръпнец от възбуда, бърз като сянка, той зажегли биволи и свърна към огнището. Сбутаха се ябанджиите и му направиха място.

На ръката му висеше брадва. Тънки като змийчета пламъчета плъзнаха по белите набуца и наметката на водача, осветиха дръжките на затъкнатите в пояса пищови и спряха под навеса на калпака. Лицето му, леко побеляло, някак замечтано и по женски кротко, с едва доловима усмивка, скрита под чупката на мустаците, стресна ябанджиите. Те познаваха добре своя водител като суров, непреклонен човек. Рядко бяха виждали усмивката му. Кажете ли нещо, гласът му шибаше като камшик. Очите му – светкавици, думата – закон! Да защити хората и впряговете беше готов на смърт. Познаваше пътя като дланите на ръцете си. Всяко кътче, всяко храстче знаеше. Като се почне от Джумаята, та чак до русчушкото скеле, дето Дунав

люлее натоварените със стока гемии. Моряци и търговци шапка му сваляха. Колко засади беше разбивал! А и раните му за награда се множаха. И после онова башибозушко безумие. Побеснял турски аскер залости вратите и изгори къщата му. Живи изпепелиха двете му рожби и жена му. Като се върна от сечището, завари само горчив дим и гореща пепел.

И тоя озлобен човек, дето беше винаги нащрек, пъргав като невестулка, изплетен от сухожилия и яки мускули, така се беше размекнал и преобразил, че и сам не можеше да се познае.

Гледаха го кираджиите и недоумяваха: това Кара Стоян ли е, или ангел някакъв се е спуснал от небето. Иди, че разгадавай!

Той докосна с гореща главня цигарата си и като всмукна дълбоко, тихо и припряно заговори. Думите му, постоянно давени от остра чувствителност, бяха заредени с неопределено желание, страст и молба:

– Момчета, какво ще кажете?... Да се спуснем, а?...

– Как? Сега, посред нощ? – възрази млад селянин, като хвърли счъка в огъня и се усмихна.

– Слушайте, слушайте момчета. Само как свири, а?

– Къде ще се бутаме из тъмницата? – възрази друг.

– Та това е Нисовлият, братлета. Не разбирате ли? – напъна се отново водачът. – От цяло българско идват да го слушат. Чалмите селям му правят!

Не бяха го виждали такъв – чужд, непознат. Едно непреодолимо чувство на благородство и любов се беше вселило сред суровата непреклонност и властваше над дивия изблик на разбунената му душа. Замечтан, Карата вдигна глава, притвори очи, сякаш диреше брод към звездите. Заслуша се. Гъдулката отново се обади. Сега засвири нещо тихо, тихо, такова едно, дето гали слуха, попива неусетно през тъканите и ляга дълбоко на сърцето. Човек настръхва. Тялото пламва. Необикновена топлина те обгръща и те тегли нататък към напева.

– Брей, как я извива само, а?... Оглушахте ли, бре!

– Е, като ти се мре толкова, отивай, не сме те вързали я! – уж на шега се обади един старик, легнал направо върху чувалите със стока.

– Че тъй ами! – престаши се друг. – Ей сегинка ще съмне. Впрягаме и колко му е.

Кара Стоян отскочи като ужилен. Тия хора с кръвта си беше защитавал. За тях сто пъти беше готов да умре.

А сега се дърпат, като животни се дърпат, глухарите му недни!

Опиващото му се от звуци тяло бързо изтрезня. Изплю угарката в огъня, Жилавите му ръце се вкопчиха здраво в дръжката на брадвата. Приведе глава, като че ли се готвеше да удари, и замря. Ноздрите му бяха изопнати. Очите – коварно притулени в тесните процепи на подвеждието. Лицето му, мораво-синьо, трепкаше, разкъсвано от остри спазми. Вдигна високо брадвата, разтърси я. Блеснаха двете светкавици. От гърдите му са откъснаха болезнени думи:

– Ех, момчета, момчета. Когато старецът засвири, – сега гласът му тресна като мълния – и мъртвите от гроба се вдигат!

После, поуспокоен, усмихнат, утихна, прекръсти се и съвсем приглушено зашептя:

– Господи, Господи... Каква глуха челяд си създал, Господи!

Каза и тръгна.

Пъргави пламъчета хвърляха тревожни отблясъци по тежките наметки на ябанджиите. Никой не смееше да погледне след водача. Притеснени от срам, сега хората се чувстваха като смачкани. Привели глави над огъня, продължаваха да стоят мълчаливи и гузни. Никой не реши да се обади. За гъдуляря с омагьосания лък бяха слушали много. Ама това, че Карата ги беше вдигнал посред нощ и настояваше да се трепят в тъмнината по опасния път към селището, да си-пят ориз и лакерди по камънаците, не го проумяваха.

От низината, там дето се гушеха къщята, се чуха ергенски по-двиквания, смехове. Залаяха кучета. Съвсем близо ревна бивол. Една звезда дерна небосклона и огнената ѝ дуря веднага се изгуби. Нощта пак притихна. Само влажните клони съскаха досадно сред огнището на огъня. Напевът на шурците, тих и монотонен, притискаше го болка клепачите на ябанджиите.

Кара Стоян откачи пъргаво синджирите от хомота и потегли с впряга. Караман и Магжар опънаха шици. Скръцнаха дървените оси. Залабуцаха тежки климици. Окачените метални халки върху рогата на биволиите звъннаха с ритъма на колелата. Сам беше решил и никой не можеше да го спре вече. Заряза хората по средата на нощта, остави другарите си в полето, подмамен от тихия напев на една гъдулка, и сега наваляше към страшния път, решителен и неспокоен, верен и неверен, разкъсван между дълга и жаждата.

Крачеше старият водач, следван от шумното пъхтене на едроглавите животни. Вървеше сам, потънал в мрака, напрегнал до болка слуха си. Краката му блъскаха по ракутака, ръцете му се вдървиха от напъна на синджирите, но той не чувстваше болка.

Издавал в полусън, бавно преваляше границата – навлизаше в

един друг свят, неговият свят, светът на тоновете, чужд и непознат за другите.

– Чакай бре, Кара Стояне! Накъде си хукнал? – сечаха мрака острите гласове на ябанджиите.

– Върни се, бе човек! – викаха настойчиво другарите му.

Но той не ги чуваше вече.

Една невидима ръка, здрава и всевластна, теглеше водача напред към пропастта – там, отдето идваха вълшебните напеви на гъдулката.

Биволиите внезапно забиха крака пред малка локва, останала върху плочниците. Карата не спря, пушна синджирите и продължи напред. Пред очите му се изправи гората – пееща гора. Пейт дърветата, пейт чукарите, птиците, тревата. Той вървеше сред девствените дебри на непознатия лес, потънал сред чудната хармония на песните. А до него крачи невестата му – горда, с искрящи очи, прибулена с червена вала от тежко кадифе, върви и пее.

Вече не чувстваше твърдия калдъръм под краката си. Беше стигнал високите канари, воден от тежкия стон на гъдулката. Пред него зееше грозна и хладна пропастта. Кара Стоян направи последната си крачка.

Тялото му със свистене полетя надолу. А той все още опиянен, слушаше чудните напеви, прекъсвани от детски смях. Усети как се гмурнаха под наметката му две сърца – собствените му рожби. Русите свили на косите им, носени от вятъра, докоснаха лицето му. Ръцете му се вкопчиха в яките въжета на привързаната на вековен дъб весела люлка. Люлее се старо и младо, люлеят се всички за здраве. Сяда и неговата невеста. Засилва я Кара Стоян колкото сили има и грабнат от мелодията, лети, лети към висините.

* * *

Един легендарен свещеник, един български страдалец по време на робството, роден и живял в село Писанец, Русенско, от познатата фамилия Черневи, оставя трайна следа в живота на поколенията, дошли след неговата смърт.

Историята на този герой научих от небезизвестния журналист – русенец Любомир Стефанов.

Поразен от жестокостта на поробителите от ония години, предавам разказа така, както го бях чул за първи път.

Авторът

ДЕЛИ ПАПАЗ¹

В онези години за отца Гавраила се говорело много. Загубел ли се зъл османлия, селяните от Поломието казвали: „Сполай! Дели Папаз си знае работата.“

Луда глава бил попът. Не давал спокойствие на агаряните².

– В тази земя – викал настървено той – място за чалми няма. Огън да жару краката на агите!

Едър и здрав бил попът. Имал очи, тъмни като нощта, и брада, гъста като гората. Погледът му сипел мълнии. Под расото от пояса му стърчали пищови – същински харамия! Характерът му бил твърд, потаен. Сам вършел работата си. Клетва бил дал, но на кого и защо, никои не знаел. И не бил като другите Божи служители. Предпочитал къра и дома с работилничката пред олтара. Богослужението и обредите изпълнявал бързо и припряно – винаги на галоп. По време на служба поглеждал клисаря и с молитвен тон го подканял:

– Излез, дядо Ангеле, и огледай мерата писанска-а-а и нине, и присно во веки веков, ами-и-и-н...

Старият човек изтичвал, изкачвал витите стълби на камбанарията и дълго опипвал с гуреливите си очи околността. Зърнел ли черен дим да се източва нагоре, залюлявал топуга и удрял клепалото

1. Дели папаз (тур.) – луд поп

2. Агарянин (гр.) – мохамеданин, турчин

тѝй, както му било наредено. Изплашените богомолци се прѝсвали, попът свалял епитрахила, взимал заредените пищови, яхвал коня и в луг галоп препускал срещу друговерците.

По онова време отец Гавраил често всявал страх у османлиите. Ония, дето му сърбали попарата веднѝж, гледали да не се мяркат повече пред очите му. Проклинали рождението си. Есен, когато вятърът гонел сухите валма на рогон¹, на боязливите им се привиждало развятото расо на свещеника

– Бягайте – викали те – спасявайте се! Дели Папаз угва-а-а-а!

Единствен челебията² Хасан от Бъзандан кѝой³ и братята му не се стряскали от набезите на попа. Нали имали оръжие и властта била в ръцете им, пасели свободно стадата си в „Батакли орман“⁴ и разоравали най-хубавите поляни над „Кара яма“⁵. Само една мисъл се въртяла под чалмата на Хасана и не му давала мира. Преди години баща му като пасъл козите, се подхлъзнал на канарата, и се пребил. Един от чираците му, като пресичал по дърво реката, паднал във водата и се удавил. На друг конят му се изплашил и той се сгромолясал надолу с главата и я строшил. На двама пък им се губели следите.

– Как тѝй бе, джанѝм, всички отведнѝж? – мръщел се Челеби Хасан. – Ах, този Дели Папаз...

Сякаш сух чеп се е забил под кожата му. Лежал на грѝб, с мустаци, източени към гредите на одаята, и се чудел как да избави правоверните от злото.

Отец Гавраил не знаел нищо за намеренията му, затова си я карал по старому. Гледал навреме да се измъкне от черквата, да напади оджака и да стовари чука върху нажежения метал.

Кѝцата му била над чукара до Лома. Той излизал от време на време, оглеждал внимателно околността, дървения мост, караджейката със скърцащия долап, нахранвал коня и отново се захващал за ковашките работи.

Един ден през пролетта било слънчево и горещо. Попът легнал върху една стара рогозка край топлицето с разсад. Две палави козлетата го прескачали, ближели косите и брадата му, бутали капата му към елака и плашели кокошето ято. Цяла нощ отец Гавраил заточвал ухабен селски инвентар, бил страшно уморен и затова веднага

1. Рогон – бурен

2. Челеби – господин, господар

3. Бъзандан кѝой – село Бъзън

4. Орман – гора

5. Кара яма – черна яма

заспал. В съня му се появил Ибрахим ага – бащата на челебията, дето се сгромолясал от канарата. И пак пред очите му се беше разиграла оная страшна драма. Толкова години минали, а помнел всяка капка кръв върху бялата разкъсана риза на сестричката си. Всичко било поразително точно. Връзването му о бряста, повалянето на Чана в ливагата, надвесването на мустакалия Ибрахим над бялата ѝ гръд, воплите ѝ:

– Батъо, мили батъо...

Отец Гавраил се събудил, окъпан в пот, а очите му – удавени в сълзи. Блъснал ярето, дето лежало върху гърдите му, и отново притиснал клепачи. Изплашено турче от свитата на челебията излиза от гората...

– Гавраил ага, Гавраил ага – проплаква то – аз ей сега, ей сега ще те развържа.

Някога двамата заедно пасели добитъка. Като не може да освободи възлите, то изважда нож и срязва въжетата.

Макар че се разсънил, отец Гавраил все още не можел да се опомни. Съвсем ясно дочувал тревожни викове откъм Равна поляна. Тънка струя черен дим се източвала нагоре. Овчарите въртели гегите си откъм Воцините и Мамуля. Побягнал към одаята, грабнал тюфeka¹, пищовите и се метнал на коня.

Челеби Хасан бил натирал билюците си в писанските ниви. Два рунтави вълкодава се спуснали срещу сивия кон на попа. Проехтели изстрели и охранените песове забули глави в белизнията. Пастирите се пръснали из храсталаците на кованлъците. Отец Гавраил скочил от коня и викнал, колкото му глас държи:

– Е-хей-й-й, читащи-и-и, кажете на челебията, че ако не престане със зулумите си, Дели Папаз ще ви изгори кошарите и къшлите заедно с добитъка-а-а...

Прибрал се вкъщи, а там друга неприятност: квачката и пиленцата в разсада. От пипера стърчали голи стъркове. Стиснал зъби попът, притворил до болка очи и набутал пакостниците в един чувал. После ги заизваждал едно по едно, слагал главите им на наковалнята, замахвал с чука и мърморел:

– За сестричката ми, челеби... За младостта ѝ, Арап ага. За хубостта ѝ, Къороглу... За мъката човешка, главорези... За това, дето тъпчете земите ни, чакали...

Когато извадил петнадесетото пиле, отецът се позамислил и го пушал:

1. Тюфек (тур.) – пушка

– Живей си! Ако Дели Папаз е късметлия, няма да е дълъг животът ти.

Попадията, току-що върнала се от бахчата, го сепнала:

– Отче Гавраиле – писнала тя – това не ти са вълкодавите на челебията... Защо буздисваш¹ стоката, човече? – Но като зърнала светкавиците в очите му, бутнала чука настрани и ласкаво долепила гребната си главица до разкопчаното му расо. – Ти си болен, говориш страшни неща. Бълнуваш на крака. Стига си тичал по мерите, ще те затрпят читаците. Ще се откажеш, нали? Обещай ми!

В това време се разнесъл тревожния звън на черковното клепало. Попът тръгнал веднага, но попадията виснала на рамото му.

– Не те пускам! Чуваш ли, не те пускам!

– Трябва да ида!

Като разбрала, че нищо няма да го спре, жената грабнала брадвата и я пхнала в ръцете му.

Този път отецът прекосил писанските мери. Оглеждал внимателно нивите, люляковите гъстежи, нагретите чуки, Лома и стихналата отсрещна гора, но не открил нищо подозрително. Преминал боаза² и на поляната забелязал впряговете на челебията. От жегата уморените биволи едва повдигали крака, ноздрите им точели сребърни нишки. Отец Гавраил се прикрил зад храстите и свел в тревата блестящото острие на брадвата. Бавно скъсявал пътя – искал да изненада челебията и слугите му, нахлули в чуждото пасище. Едва стъпил в разкъртената целина, орачите натарили добитъка и се изпокрили в гората. Край браздите оставили само обръщачите с метални глави, хомотите и колите. Попът притворил очи, стиснал зъби, вдигнал брадвата и натрошил сечивата. Опитал се да хване огън, но праханта му отказала. Тогава вързал една след друга колите, отсякъл овицето³ на първата, застопорил колесника и ги изтласкал към скалите.

– Пак ще се срещнем, челеби, и тогава... ще ви дам... – заканил се ядно попът.

И наистина, седмица по-късно челеби Хасан натоварил двете си нови коли с жито и повел цяла свита сопаджии към писанската караджейка⁴.

Верни на отца хора съобщили, че Хасан ага вече минава моста.

1. Буздисва – разваля

2. Боаз – планинска теснина

3. Овице – ок

4. Караджейка – малка воденица с един мелец камък

Поп Гавраил се спуснал от чукара и с изстрели посрещнал турските впрягове.

– Дур бе, Папаз!¹ – викнал с цяло гърло Хасан ага. – Нека се разберем като хора.

– Челебиите никога не са били хора... Връщайте се назад, докато не съм ви набутал в реката.

– Аз жито за облог ти нося бе, джанъм! Не бива тъй!

Отец Гавраил слушал приказките на челебията и като погледнал събраните селяни, му ставало драго.

– Вземи – казал османлията – моя чувал и го замъкни до воденицата. Ако сполучиш, халал да ти е, а кракът на Хасан ага в писанска мера няма да стъпи. Не успееш ли, не се изпречвай на пътя ми, керата².

Отец Гавраил се хванал натясно. Ако отстъпи, ще стане за смях. Като гледал с ненавист бръснатата глава на челебията, минал зад колата, завъртял пешовете на расото си, подложил гръб под смазващата тежест и тръгнал. Вървял бавно и се олюлявал, кривне ли, ще падне. И се задушавал от присъствието на друговерците, сакън да не предизвика злорадството им.

Събралите се от двете страни следели със затаен дъх. Огромен лешояд прелетял над колите. Сянката му плъзнала по пътеката, докоснала козляка и капата на попа и отминала.

– Дано му стигнат силите, дано издържи – кръстели се жените, потулени зад плетищата на бахчалъка.

Челебията намигнал на своите, и ония раболено се усмихвали. На отец Гавраил му се струвало, че няма да издържи, а в главата му се бяхтели прилепи и светулки.

Спрял. Краката му треперели.

– Хайде, Папаз, пускай чувала – подвиквали хората на челебията.

– Не се давай, не се давай – подканяли излезлите от караджейката българи мливари.

Някой силно извикал:

– Дръж се, батъо! – тревожният глас на сестра му, дошъл дявол знае откъде, се врязал чак до мозъка на костите му. Изчезнали светулките и прилепите, а пред него тръгнала Чана, с окървавена риза и разголена гръд.

– Върви, върви след мене, батъо! – говорела тя и се усмихвала като жива.

И чудо! Отец Гавраил усетил прилив на сили, бавно и уверено закрачил напред. Достигнал каменния зид до кушаците¹ на вратата и тръснал убийствения товар.

Челебията гледал като омагьосан, та нали само един от неговите гавази примъкнал на остен място грамадния козлек² с жито.

Като се свързел, отец Гавраил се затичал като луг срещу челебията с пищови:

– Ти какво чакаш, дяволско изчадие! – крещял той и очите му сипели мълнии. – Бягай!... Бягай от земите ни, песоглавецо! – и натиснал един подир друг спусъците.

Челебията не издържал на стрелбата и побягнал. Но някъде във върбалака скрито око на друговерец се взирало през прицела в широкия гръб на Дели Папаз. Отец Гавраил не чул гърма. Нещо го рязнало отвътре. Паднал по очи, презърнал с огромните си ръце сухата пръст, докоснал я с устни...

Казват, че когато мливарите го приближили, той все още я милвал, нея, родната. Очите му останали отворени за изгрева, там – където се събирали надеждите на българщината.

1. Кушаци – напречни скрепители на врата, или ограда

2. Козлек – чувал, изтъкан от козина на кози

1. Спри, почакай Попе!

2. Керата – негодник

„УДАЛИЙКА“

На два километра източно от село Нисово, Русенско, край десния бряг на река Бели Лом, се намира изоставеното селище – Галица. Оскъдната информация, стигаща до наши дни, се изчерпва само с няколко израза.

През 1836 и 1837 години чума унищожила Галица. Малка част от хората, преживели трагедията, се заселват в село Къдъкьой (Щръклево) под името галчетата. А по-голяма група стига село Липник и слагат началото на ново градище – Гагала.

Днес мястото, дето е съществувало селището, представява гола поляна с вече известното име Галица. А край руслото на реката все още се различават руините от старата воденица УДАЛИЙКА.

Малко по-надолу от квадрата на очертаващите се темели расне и сега, горд и величав, огромен бряст, жив и единствен свидетел на седемвековната история.

Легендата за една сляпа танцьорка, с чието име се свързва местността УДАЛИЙКА, и днес вълнува душите на любознателните.

Авторът

ОДАЛИСКАТА¹

Слънцето се потули зад острите зъбери на скалите. Хладна сянка покри гракаливия скат, воденицата сред тополите и срещната поляна, където все още стърчаха полусрутените зидове на изоставеното селище. Задухът напусна тесния каньон, гонен от свежите струи на приближаващата вечер.

Върху наведения над долината чукар се изправи едрата фигура на Кагур-Кърджията. Размаха високо над главата си долмата² и едно остро пушече дим цъфна над феса му. Оглушителен гръм заля окол-

1. Одалиска (фр. *odalisque* от тур.) – 1) Робиня, която прислужва в харем; 2) Наложница.

2. Долма – пушка долмалия, която се зарежда през цевта

ността.

– Хей, Хаджи Добриле! Идвам! Идвам!

Приведен над воденичния камък, край светлите зидове на воденицата, старият герменджия с метален чук клепеше изгладената му гърбина. Изстрелът и познатият глас изпънаха бръчките на лицето му. Смути се. Тъмни сенки пробягаха пред очите му. Той притисна с юмруци клепачите си, сякаш търсеше отвори към живия свят.

Ситен бял прах посипа мустаците и късата му брада. Екотът от пукота и едно непрекъснато пищене в главата като че ли изцедиха силите му. Едва се изправи. Напирац стрес пълзеше към последните клетки на отмалялото му тяло.

Боже мили, ами сега накъде?... Чувстваше се като зверче, заключено в капан, от който нямаше откачане. Турчинът всеки миг щеше да пристигне. И какво ще му рече? А беше обещал и винаги гържеше на думите си.

Притиснат от нуждата и любовта към внучката, с раздвоен душевен мир, той почувства озъня от оня опустошителен пожар в гърдите, от който няма отървяване. А тя, милата, незнайно откъде, долетя на мига и като лекокрила пеперуда висна на врата му. Косите ѝ, плитката ѝ, натежали от вплетени цветя, чисти и ухаещи, кротнаха на гърдите му; ръцете ѝ почувства като криле на птица, а снагата ѝ тънка и пъргава-самодивска. „Как да я откъснеш от сърцето си? Как да делиш нещо, което не се дели?“

– Дегенце, какво ти става? – подхвана го тя. – Хвърляй по-скоро ризата! Вземи чиста! Чичо Кагур идва. Ама ти не чуваш ли! На тебе казвам! Приятелят ти!

А старецът, витаещ в света на миналото, сега я виждаше късче месо, пици неустово в ръцете му, хапе с устни пелената, дири майчината гръд, а майка ѝ е в ковчега – увита в старата розозка. Беше изпратил син, внук, жена и накрая снахата. Чумата беше помела цялата фамилия. Малцината оздравели се пръснаха в близки и далечни села. Остана сам с кърмачето и воденицата. А пред очите му – отсреща, там, дето беше селото – все тия разбити зидове, удавени сред храсти и буренаци, и едно запустяло гробище.

Нищо неподозиращ, Кагур-кърджията крачеше бавно, наперено и едва ли се досещаше каква буря бушуваше в душата на приятеля му. Горд и със самочувствието на бейски иконом, сияещ от възбуда на срещата – ресните на чалмата му потрепваха със светлите къдри на косите. Очите, широко отворени, не помръдваха. И една непрекъсната усмивка, покрита от изтънени мустаци, допълваха чара на лицето му. По салтамарката му се люлееха пискюли, аленият по-

яс беше побрал ловните атрибути. Гайтанлиите бирнеци¹ с чудните езици, прилепнали над тежките чизми, едва докосваха тополовите клонки.

Двамата с хаджията се влетоха в здрава презръдка. Дълго потупваха плещите си пред очите на пристигащите от боаза колари. И докато разменяха в знак на уважение обичайните приказки, вече нахлуха биволските впрягове, теглеха пълни прешиви² със зърно.

Освободени, животните се пръснаха по тревливия двор, а зажагнелите нагазиха в близкия вир на реката. Мъжкият паун и палаш³ пълнеха с излишен шум кухините на съседните чукари. Гостът настойчиво се насочваше към тласканото от водата огромно колело на воденицата. Ремъците и тичащите чаркове⁴ бяха за Кърджията някакво истинско чудо, сътворено от сърчните ръце на герменджията. Хаджи Добрил нервно подгръпваше госта си към ниската одая, където час по-скоро искаше да стовари висналото над главата му бреме.

Едва подвили крака край софрата сред хладното помещение, приятелите изненада герменджийският чирак Яно. Як и необуздан, момъкът нахлу като хала и с трясъка на вратата отпуши гърло:

– Пауна, лисицата отмъкна пауна! – широкият гръб на момчето се потули обратно по стълбището край гюла, по пътечката към завързания пес.

– Яваш бе, чоджум!⁵ В бейските чифлици пауни много – едва успя да се намеси Кадир кърджията.

Пъргава и гъвкава, с поднос димящо кафе и с деликатна сръчност, дето народът нарича дар божий, се втурна към софрата Златица, внучката на мелничаря. Тя отметна назад тежката плитка и откри едрите си тъмни очи, изпълнени с неотразим блясък. В жеста и осанката на момчето имаше нещо красиво, хубаво... Нещо, което привлича! Движенията ѝ бяха като изваяна незвучна реч.

– Машалла⁶ – не можа да въздържи възхищението си гостът. – Гледай ти, самораслякът му неден, каква хубавица се е измъкнала.

– Боюрунус⁷, ефенди! – звънна познатият глас на момчето. Плам-

1. Бирнеци – потури, украсени с гайтани

2. Прешив – чувал с огромни размери

3. Палаш – ловно куче от местна порода

4. Чаркове – колела

5. Яваш бе, чоджум! (тур.) – По-леко бе, момче!

6. Машалла (тур.) – браво

7. Боюрунус (тур.) – заповядай

нала от притеснение, Златица изчезна към двора, тъй както се беше и появила. Гостът свали чалмата си и се залови за кафето.

– Е, Хаджи, – подхвана пръв разговора той. – Каза ли ѝ най-сетне?

Старецът, подпрял глава в дланите си, дишаше бавно, като човек, който току-що е свалил тежък чувал от плещите си. Винаги беше очаквал този въпрос и уж знаеше как ще отговори, но мълчеше. А Кадир уж шеговито подхвана:

– И знаеш ли какво видях, Хаджи? Този як дебелак – чиракът ти – свири с оная гървенка, а пък внучката ти играе. Ама как играе! Като я гледах, ми се стори, че Господ само криле дето не ѝ е дал. Лети момчето ти като лястовиче и отведнъж, уловена сякаш от вихрушка, върти се по-бързо от вятъра – призрак, истинско диваче! На хлапето му е нужен свят, Хаджи, – завърши той – да гледа, да вижда и да се учи! Сега му е времето! Тук сред тая дивотия...

– Не ме мъчи, ефенди – постави ръка върху рамото на приятеля си хаджията, а главата му се сведе още по-ниско. Пред очите му сега животът се изнизваше стъпка по стъпка. И за кой ли път вече? Чумата помете селото. Галица опустя. Опустяха Чилингирици, Обретенци. Поломието се обърна в развъдник за дивеч и треволяци. Кърджията беше този, дето му рече: „Не напускай мелницата, Хаджи, за добро е. Без нейните чекръци¹ загиваш!“ Послуша го. За Златица път направиха сестрините му деца. Исакаха да я осиновят. И пак Кадир му рече: „Без момичката мъртъв си, Хаджи!“ И тоя път послуша съвета на приятеля си.

През годините двамата ходеха по горите, откриваха вълчи леговища, гмуркаха се из дълбоките подмоли, ловяха едри риби, мелеха ярма за бейските билюци², открито споделяха и най-съкровениите си тайни.

– Нали обеща, Хаджи? – изненадващо чукна върху масата опразнената чаша гостът и някак тихо годаде – аз на бея дума съм дал!

Старецът се вдигна, бързо и несдържано повиши тон:

– За теб, ефенди, аз през огъня минавам! Приятелството не предавам! – замълча и годаде, – но не мога да откъсна от сърцето си момчето... Дайте хляб на друго чедо! Ще се намери кой да слугува в харема. За грижите и човещината ти се кланям до земята, но разбери ме, Златица в касабата³ няма да пусна! Расла е край мене, нека тук

1. Чекръци – въртящи механизми, изработени от дърво

2. Бюлюк – стадо от 300 овце

3. Касаба – град

си узрее!

Турчинът стана на крака и заби поглед в прозореца. Вънка вече се здрачаваше. Гълчавата в двора съвсем утихна. Шумът на воденичното колело беше приглушаван от гръмола на преливащата над саваците вода.

– Знаеш ли – наруши мълчанието гостът, нека отложим разговора за утре. Нов ден, нов късмет.

На следващия ден Хаджи Добрил най-неочаквано измени на себе си. Заложил твърдо на приятелството. И бумерангът не закъсня. Обратният удар беше зашеметяващ. Почувства се изненадан, ограбен. Изправен пред стената на безумието, старецът едва събра сили да се прости с внучката си. Подаде вързоп, олюля се и за да не падне на земята, обгърна с ръце ствола на близкото дърво.

– Ако нещо, такова... – напъна се за последно той, – търси сестрата, ханджийката, целия град я знае!

Кадир шибна коня и двуколката бързо улови убитите сред тревата коловози. С навлажнени очи старецът докосна за последен път дебелата плитка на момичето край широкия гръб на турчина. Развълнувани, мливарите, които бяха разделили последните си грошове с пътничката, поведоха стопанина към сянката до стълбището, където Яно срамежливо криеше лицето си сред едрите цветове на гюла.

От този ден времето за мелничаря течеше убийствено бавно. Той заслабна и като че се смали. Ходеше замаян, сякаш се губеше в собствения си двор. Дълго се застояваше на едно място, подръпваше обтяжките на калпака си и не разговаряше с никого. С болка дочакваше съобщенията из Русчука. Живееше с тях, радваше се на момичето, било оправно – справяло се с работата и веселяло ханъмите, особено с танците. Станала вече истинска одалиска.

Измъчван от болката по внучката, хаджи Добрил се поболя и изостави изцяло работата в мелницата на чирака си. Все повече и повече кротваше в одаята. Времето прекарваше на мундера, върху тюфлека, впил очи в иконата на Богородица.

Един ден Кадир му донесе лоша вест: „Момичето напуснало дома на валията¹ и се пренесло при баба си Наполеонка – ханджийката, Хаджи Доброловата сестра. Едно щуро бабище, дето на младини правела кушии върху бял кон с оголени крачища, командела и изпреварвала мъжете така, че оттогава никой вече не помнел собственото ѝ име.“

1. Валия (тур. vali) – областен управител, губернатор

Дъртушата с шум и трясък измъкнала Златица от бейските селения и по улиците издувала гръмогласната си буря: „Ти като си сираче, да не си просекуня, мари, да изхвърляш легените на ханъмиме! Искаш танци, театро, искаш да четеш, да пишеш – ела у нас, читалището е пред вратата на хана ми! На тебе чеиз ти трябва, момиче! Каквато си ми хубавичка!... Е-хе-е-е...“

От този ден зачестили съобщенията до хаджи Доброла. Сега те били добри, радостни. Воденичарят получил шита риза, внучката я изпипала. Старецът пратил десет руна вълна. Научили¹ юргани, че после и писмо получил, изтипосано от хлапачката.

Тъкмо се утешила душата на човека, като гръм от ясно небе го зашлевила самата съдба. Момичето нещо не виждало. Като играела, се блъскала в читалищните шкафове. Спряла да шие, да пише.

Неочакваният удар съвсем сринал стареца. И както се канел да я посети, така се и залежал. А на втората година, когато му съобщили, че Златица се връща, вместо да се зарадва, тревогата го довела до пълно отчаяние.

Един ден в двора с тополите старецът забеляза девойка, цялата във везани одежди. Гледаше я и не искаше да повярва на очите си. Божичко, колко чисто и колко спретнато облекло – носия, която те тегли към младините. Стори му се много висока. Гледаше я как се усмихва и трапчинките на бузите ѝ как се вкопават, огъват се и черните пиявици над очите ѝ. Във всичко това имаше нещо трогателно, близко, познато, дето замъглява погледа. Девойката усилва крачките и потропва с малка пръчица пред себе си.

Боже милостиви, тия алени багри, струйна ли тъмни езици по бялата риза, и тази съждига кърлянка², изопната от тежки дантели, огледални пафти, а по престилката ѝ се пречнали шарки като жълти смоци. Лутурите блестят, сякаш дрехата е поръсена със сребърна роса.

Позна я. Беше Златица, неговата кръв. Начало и край.

– Върна се! – потрепераха изпънатите му струни. Слънчице мое! Чедото ми!

– Дядко, деденце! – звънна познатият глас. Двамата притихнаха в гореща прегръдка.

– Не мога да живея без тебе, деде! – редяха се думи от пресъхналото му гърло. Думи за вярност, думи – клетви, думи, които се изговарят, когато сърцата ликуват.

1. Научили (тур. İç) или нашили – вътрешност

2. Кърлянка – къса пола

Тръгна Златица по утъпканите пътеки на воденичния двор, като чукаше с пръчката пред себе си, сякаш се пазеше да не смачка някоя земна твар. И едва ли някой се досещаше какъв огън бушува в душата на момичето. Търпеливо понасяше болката от слепотата и не я споделяше с никого. Обичаше дядо си и го щадеше. Само понякога, когато огнището в гърдите се разбушуваше, тя презгръщаше стволите на двете тополи до кладенеца, дето тайно ги беше нарекла с имената на родителите си.

Сега мъчаливо хващаше дядо си под ръка, обикаляха полуобраслите в бръшлян зидове на воденицата. Минаваха край надвисналите над реката папуряци и слушаха плясъка на изплашените жаби. Закачките на Яно огласяха околността с весел момински смях. Момъкът я водеше до стария бряст, дето някога връзваха гергьовски люлки, береше ѝ полски цветя, а тя скрито ги редеше под възглавницата си и пазеше вече засъхналите стръкове.

Живна Хаджи Добрил. Гледаше я с радост как играе в голямата одая пред мливарите, без да се притеснява. Настъпваше истинско веселие. И във вихъра на танците старецът като че ли забравяше макар и за миг, за сполетялото ги нещастие. Сетил се, отведнъж отпусна глава и избягваше навън. Чувството за вина го измъчваше като люта рана. Не биваше да я отпраща в чуждия дом – чужди хора да броят залъците ѝ. Сега наблягаше на здравето ѝ. Пращаше хабер по манастири и аязма. Оттам носеха светена вода, масла, какви ли не илачи¹ мъкнеха от оракули и знахари. Пръсна много жълтици, но помощ не дойде отникъде.

Една привечер, като потропваше с тояжката си по познатата пътека, Златица усети учестеното дишане на дядо си. Хвана се в него и почувства горещи капки на ръката си. Загубил вяра за лечението на очите ѝ, старецът плачеше.

– Дядо, какво ти е? – стресна се девойката. – Аз вече ходя... Нали виждаш, сама ходя – опитваше се да го окуражи тя.

Смазан от сполетялата го участ, старият човек съвсем се размекна. Нямаше го оня Хаджи Добрил – коравият, здравият корен! Мъдрият човечец, готов залъка от устата си да извади за другите.

– Прости ми, геде, ако можеш! – застърга гласът му. Аз уж за хубаво. Таковата... Считах приятелството – дълбоко като живота, чисто като водата на извора, вярвах... Не делях българи, турци, вери. Сгреших, геде, и бог ме наказва. Тебе наказва, миличко – воденича-

рят се отпусна в плен на последния гърч и се разрида. – Какво ти направи, Господи? Защо слепиш очите на хубавелката ми? Ох... Тия звездички... Гаснат, гаснат! – едва придвижи глан по влажното ѝ чело. Прибраха го, просто насила го въведоха в одаята.

За невиждащата УДАЛИЙКА в околните села се говореха легенди. Любопитството растеше с всеки божи ден. Идваха мливари, водеха жените, децата си. Всички искаха да видят сляпата танцьорка. Израела, без да се блъска, като зрящите. Чудо невиждано!

И ето, навръх Гергьовден изселниците от Галица дойдоха, дето се казва с кучетата си. Някой да припалят свещички за близките си, други да се залюлеят за здраве. А всъщност дълбоко в душата си таяха жаждата да зърнат макар и за миг хаджи Доброловата внучка.

И чудото стана пред очите им! Под сянката на бряста, където висяха въжетата за гергьовската люлка, се беше събрал много народ.

Писнаха гайди, проплакаха гъдулки. Забухтя тъпан. Завъртя се лудо хоро. Играеха млади и стари. Неочаквано наред хорото, като че ли бог я беше спуснал от небето, стъпи някаква незнайна фея – в чудни одежди. Звън от тежки пендари обърка играещите. Разпилени, смолистите коси заслониха тънката талия на девойката. Появата ѝ замрази лицата на играчите. Онемяха хората. Секна ехото от скалите. Една гървена свирчица, гървенката на Яно, се обади тихо и отчетливо. Сякаш казваше: „Тук съм, пази се, реката е близо! А сега играй, танцувай, Златице моя.“ И тя тръгна, тръгна отвъд хорото, като свеждаше колене ниско до земята. Приплъзваше крак със звънкия ритъм на жълтиците, потропващи върху високите ѝ гърди.

Кръгът на дошлите се разширяваше. Хората сякаш се страхуваха, отстъпваха крачка след крачка като хипнотизирани – смълчани, удивени. Танцьорката прелетя като хвърлени зърна от ръката на сеяча и се намери някъде по средата. Заситни оня див и неугържим ръченик, който възпламенява сърцата на българина, рипкат в утробите на майките неродените, скачат дори и стогодишните. Подръпвана сякаш от развятата от ръката ѝ кърна, Златица се завърташе ту на една, ту на друга посока. Следваха завихрени пируети. Кротваше за миг с молитвено вдигнати ръце. Всеки мускул от тялото ѝ трептеше с писъка на гървенката. Очите ѝ се взираха високо в синевата, сякаш диреха светлина... Кланяше се ниско до земята, като че ли благодареше на Бога за щедростта и благодатта му към хората. После в луд галоп обхождаше кръга също като зрящите. Пъргава и гъвкава, цялата ѝ снага, лицето ѝ с огнените бузи, усмивката и тези

1. Илачи (тур.) – лекарства

набраздени угари – косите ѝ, носеха радост, светлина, живот, сякаш казваха, не – крещяха: „Страх ли?... Не страх от кръста, носете го като Бога – с достойнство!...“

Предизвикала възторга и сълзите на съселяните си, дошли на празника, Златица се впусна към свирката и се гушна заслонена от яката гръд на Яно.

Почувствала се щастлива, че създаде радост на хората, на следващия ден Златица полезна край воденичния камък, заслушана в листния шепот на тополите. Усети нечия сянка.

– Яно! – разпознаваше го винаги по дишането.

– Злате, донесъл съм ти нещо – каза бързо момъкът и шукна на някъде. Върна се с паничка извлек и заоблени парцалчета, които постави на очите ѝ.

– Сега ще търпиш и ще видиш какво ще стане! Аз лекувам всичко! – и с цевта на куха тревица накваси кръглите заслони на очите ѝ.

Златица почувства режещата лютивина на извлека, но не се оплака. Яно беше влязъл дълбоко в живота ѝ и не искаше да го оскърби. Болката стана непоносима, но тя поиска отново от непознатата течност. До вечерта не стана, не се и нахрани. Легна си и отново пожела да потопят парцалчетата в огнената смес. Хаджи Добрил се подрази:

– Ти с какво поливаш очите ѝ бре, момче?

– Сок, дядо Хаджи, сок от бряста! От раните на гергьовските възжета. Гледам, дървото плаче, викам си – сълзите му са чисти. Знаем ли, може и на нея да помогне. Взех лист от репей, събрах, дето се вика, плача му и го прелях ей в тая паничка.

Нощта мина в мълчание. Сутринта при изгрева, когато заглъхнаха птичите песни, Златица изтича на двора, край каменната гърловина на кладенеца. Внимателно напуска със студена вода очите си и цялата поруменяла, вдигна глава към близките скали. Нещо беше се случило с нея. Нещо необратимо. Сърцето ѝ биеше учестено. Мускулите край слепоочията ѝ трептяха непрекъснато. Сякаш нечия ръка беше разкъсала мрачните завеси под клепачите ѝ. Цялата долина, зелена и светла, заигра пред очите ѝ. Не искаше да повярва. Господи, истина ли е?!

Подухваше ветреца. Гъвкавите върхари на тополите сякаш се кланяха на идващия ден.

Златица направи крачки – бавни, тържествени, като начало на невиждан танц. И с цялата непорочност на младостта си, нежно обгърна ствола на близкото дърво, прилепи бузи в грапавината му и вдигна поглед към висините. Затихна. Отправила взор нагоре – там,

където острието на тополата докосваше небето и чертаеше зелени спирали по синия гланц на безкрая.

– Мамо-о-о...

Сякаш предсмъртен глас разкъса гърдите на танцьорката. Страшна лавина повлече мъката, горчилката, болката и разчисти пътя за възторга от щастието на изцелението.

– Аз виждам! Виждам! Виждам! – заехтя цялата долина.

Скалите повтаряха непрекъснато: „Виждам, виждам!“.

Завъртя се слънцето, небето. Залюля се земята и ехото все не секваше: „Виждам, виждам...“.

Казват, че от тоя ден Златица всяка заран идвала до стария бряст, докосвала с устни съсухрената кора на стареца и чак тогава тръгвала на работа. Казват още, че като танцувала пред мливари и гости, никога не забравяла да припомни, макар и за себе си, че няма по-голямо зло от нещастие то да не виждаш, да си спял, но още по-страшно и по-голямо е нещастие то, когато загубиш вярата в себе си.

* * *

Откакто намери гъбата с рисунките в двора на скалния манастир, отец Павел сякаш загуби равновесие. Олюляваше се насам – натам... Движеше се, като че ли беше без цел.

БЪРЗОЛЕТИ

Стана нещо с човека, промени се. Изпадна в стрес от една нищо и никаква праханица. Беше мутирала дървесина, откъсната от някой дънер, ошарена по гладката страна с какви ли не фигурки, ама такива едни дребнички, живички – кончета, риби, птички. Сякаш положени като автографи от някакъв голям майстор и после захвърлени сред бурените. Хванат в капана на собствените си пристрастия, той потъна в един друг свят – светът на неизвестността, на онова тайно и диво желание, което винаги те тегли нанякъде.

Нямаше го вече кроткият и добър старец – широко усмихнат, приютил в топлите си длани бузите на някой сополив малчуган, потопил благородството и чара на лицето си сред разкоша и белите власи на меката си брада. Сега синявиците и топлината на очите му, сякаш се бяха забулили в мъгла. Липсваха светлината и оная магическа усмивка, дето носеха доверие и човечност. А веждите, веждите напомняха развлечени заслони под високия оголен лоб на челото. Нямаше го вече внушителният респект от осанката на едрата му фигура, обгърнатата в тъмни одежди. Сега свещеникът изглеждаше някак смален, натежал, бавен. Приказката му припряна, неясна... Забравяше и бързо изменяше решенията си.

Обхванат от трескава жажда, привечер обхождаше ливадите, горските пущинаци, надничаше в сумрака на пещерите, разпитваше пастири, дървари – издирваше човека, който беше населил праханта с чудните фигурки. Рисунките на неизвестния живописец непрекъснато бягаха пред очите му. По ливадите лудуваха кончета. Птици се спускаха стремглаво надолу. Рибите се стрелкаха сред кристалните води...

Цял живот жадуваше да срещне някакво необикновено дарование. Сред дузината монаси, които беше събрал в манастира, като че ли не срещна сродна душа. А колко много искаше да открие истинско божие дарование. Нещо голямо, велико! Да му предаде четките и бо-

ите в ръцете. Да изпишат нови манастири, църкви, икони и тогава, ако е рекъл бог, спокоен да затвори очи.

Един ден ловци го известиха, че някакво парцаливо хлапе пълнело вода на извора с описана кратунка. Обнадежден, недочакал края на историята, дядо Павел възкликнал: „Господи, то ще да е!“

И тогава той не тръгна към килиите с тръстиковите покриви, както правеше обикновено. Не посети монасите, които дописваха последните страници. Не направи обичайните забележки за сбитостта на заглавките, не скицира библейски сцени към новооткритата глава на Евангелието.

Тоя път, осиротели, ръкописите не усетиха острото око на стареца. Не чуха шумните, неодобрителни въздишки на граматика. Той изобщо не легна.

Стъпките на дървените му обувки многократно заглъхваха сред шума на речните бързеи. Сега очите му шареха по контура на горските възвишения, диреха светлинка, някакъв белег... Знаеше, че под купола на звездното небе, скрито там някъде под шубраците, живееше някакво човешко създание, подложило вълшебната си ръчица под бузата и го очаква... Очаква го, наистина, но къде?

На размъване, без да се обади на никого, свещеникът тръгна. Крачеше бавно по ливадата, не бързаше, но и не спираше. Подмина стръмните скатове, чукарите... Беше решил да стигне колкото се може по-далече – големият извор, високите скали...

Сега бавно и сигурно, верен на мисията, която си беше поставил, претърсваше с поглед всяко забутано кътче на околността.

Денят премина в непрекъснато дирене. Острите съсухрени шубраци, разкървавиха ръцете му, лицето му. Обилно вагички пот браздяха по челото и квасеха очите и брадата му. Измъчваше го силна жажда, но не спираше. Вреше се през какви ли не места.

Следваше подножието на извисените варовици и откритите смуги на дивечовите пътеки. Умората беше смазваща. Напразните усилия го бяха изтерзали до неузнаваемост. Идваше му да свърне към дъното на каньона и хване обратно пътя за манастира. Там може би го търсеха вече. Явно закъсняваше. Пропусна вечерята. „Господи, какво направих! А трябваше тази вечер да служа.“ Сетил се за пропуската, внимателно изтегли изпод расото кръста с разпятието и го целуна.

– Прости ми, Боже... Помогни на мен неразумния – сега той докосна с пръсти челото си и вдигна поглед нагоре.

На откритата поляна, затрупани с папур и дъбови клони, лежаха няколко дънера и сандък, от които излизаха пчели. Човешка ръка беше заселила пчелните семейства в кухините им. Издялан от дър-

во, огромен жабок сякаш плюеше от зиналата си паст летящите насекоми. Не можа да сдържи учудването си отецът и окуражен закрачи нагоре към скалната ниша.

Видя окачена кратунка и светли драканици по опушения варовик. Изненадата сякаш го парализира. Съзря нещо, което го порази! От гръното на нишата един жив скелет, покрит от бяла обезкръвена кожа, му се зъбеше с цялата жестокост на една непоносима истина. Момчурляк, едва ли стигнал петнадесетте, гишаше хрипкаво, бавно и тихо стенеше. Огнена треска разтърсваше обезсилената му снага. Косите, къдрави и небрежно разпилени, като златист ореол очертаваха естествения чар на младостта. Тъмни гъсти вежди се наби- ваха в очи. А сред мрака на близката пещера, приклепнала, старата дама – смъртта, чакаше търпеливо поредната си жертва. Вярата и огромната надежда, които крепяха свещеника, като че ли се изпари- ха. Краката му се подкосиха и той се сринна сред пепелта на отдавна загаснало огнище.

– О, само това не... Не! Не бива, Господи...

Обърка се старецът. Това пък никога не беше очаквал. Ударът беше зашеметяващ. Дори не се сещаше какво трябва да предприеме. Опитът му от Атон се беше отдалечил от него на хиляди разтега. Остатъкът от живота на хлапето навярно бродеше сред света на сенките, изглежда пътуваше вече към висините.

Разбуну се монашеското братство.

Иноците след вечерня плъзнаха из манастирската обител – пръс- наха се. Тревогата дойде с изчезването на отец Павла. Не се яви чо- векът и... това е!

А службата протече въпреки неговото отсъствие. Монасите винаги се стараеха да предпазват учителя си от излишни крамоли. И богомилите доволни напуснаха хладните помещения на скалната цър- ква. Напрежението обаче бързо нарасна, когато се върна от епархия- та отец Василий. Откакто изуменият загина за Света гора, свеще- никът отговаряше за цялото християнско братство. Този дребен и зъбатицък полумъж, който рече ли да изрече макар и думичка, изоб- що отвореше ли устата си, веднага затваряше очи. Притискаше кле- пачите като запънати саваци, а от гъстата му брада лумваха слова- та. Сега, разбрал, че един от монасите си е присвоил волността да отслужи вечернята, за което нямаше право, ядосан се нахвърли вър- ху всички.

– Как е възможно? – запъна се той – Кой ви разреши да наруши- те канона? И къде е свещеникът? Защо той не изпълни своята обя- заност?... Извикайте го! Веднага го извикайте. При мен, в изумения-

та... – А когато отвори скритите дълбоко в подвеждията си тъмни очи и видя гърбовете на отдалечаващите се монаси, като че ли го хванаха бесове. Кръвта нахлу в главата му и обезсилен вдигна юмру- ци.

Брат Вичо – жертвата, обременил себе си с цялата вина, един- ствен не помръдна от мястото си, стоеше дебел и отпуснат като сламеник, засенчил с внушителния си ръст дребното човече. И като си даваше вид на самата невинност, хитричко следеше лепкавите устни на „величието“ как изхвърлят облаци охладителна течност върху собствените му ругатни.

– Ще ви науча аз вас! Ще ви дам едни волности... Ще има да стои- те на пост и молитва в тъмнината на чуката.

Изливайки злобата си, сега отец Василий за пръв път, откак начена гълчавата, повдигна натежалите си от брадавици клепачи.

– Ти пък какво искаш бре! – кресна високо свещеникът на идва- щия към него наскоро подстриган монах брат Милден.

– Отче Василие, отец Павел още от зарианта тръгна да издирва някакъв стенописец. Готвачката Гита от магерната го видяла.

– Той уста няма ли, бре?! – кресна остро с изтънелия си глас свещеникът и отново затвори очи.

– Събери сътрапезниците, цялото братство..., тръгвайте и го намерете! И без него не се връщайте! Не виждате ли, мръква!

Тъмнината вече се напласти край дебелите стволоче на близка- та гора и на небето разцъфнаха първите звезди. Монасите наемаха с широка крачка по тревливия път на ливадите. Не бяха се отдалечи- ли много и съзряха пред себе си тъмна сянка. Сякаш нещо се въргала- ше в коловоза. Отец Павел плъзеше полулегнал върху земята. Плъзе- ше по лакти и колена и притегляше към себе си огромен клон, покрит от расото му, върху което стенеше болното момче. Брат Милден веднага грабна хлапето в скута си и зачести обратно пряко през тре- воляка. Монасите се спуснаха към своя учител, кръстосаха ръце и го понесоха.

– Бързайте, братя... Момчето си отива... Огънят ще го убие! Молете се богу да му помогне... И пазете тила, тила му! То трябва да живее!

Не мина много и Гита, разсъблякла до голо олекналото тяло, потоци момчето в чебъра затоплена вода. Внимателно прикрепяше главата му. Останало в безсъзнание, то клъмваше в яките зачерве- ни ръце на готвачката, ту в една, ту в друга посока. Георги, мъжът ѝ, манастирски слуга, притискаше вратата на малкото помещение и подсмърчаше.

– Какво цивриш, бре? Я стига, де! Отец Павел си знае работата. Ще направя всичко, каквото е наредил. Пък и Бог е милостив, ще видиш.

– Милостив е, изхлипа мекушавият Георги и забърса с ръкави очите си – пратиц му го е... Нали си нямаме свое – изхълца той и развълнуван притвори вратата след себе си.

Монасите се бяха прибрали по килиите. Никой не посмя да извести отец Павла, че трябва веднага да се яви в изуменията. А той, старецът, след като се преоблече, побърза сам да отиде в преддверието на трапезарията. Гита беше стъкмила с дрехите на мъжа си момчето и го положила върху малък огър. Промяна не беше настъпила. Останало в безсъзнание, момчето непрекъснато стенеше.

– Сложи ли сол във водата? – припряно запита отец Павел.

– Всичко както каза, отче... И с извара от водно пипериче облях снагата му.

Старецът приседна до огъра.

– Обръщай го по очи... и по-внимателно! Слушаш ли? Там в тъмницата напиха нещо, искам да се уверя!

Гита поднесе гърнето със свещта и свещеникът повдигна светлите къдри на хлапето. Откри тила му. Огромна като ябълка подутина беше обхванала половината му врат.

– Отче, отец Василий ви търсеше, такавата... нали... вечернята...

– За какво съм му притрябвал по нощите? Ножа, ножа обгори ли го, както ти каза? – припряно запита той – Донеси парцалите. Изварата от смрадликата къде е? Боже, колко мръсна кръв се е събрала – каза той, като опита назрелия оток. – Излез Гита, излез – нареди последно свещеника, и затисна вратата с якия дървен плъзгач! Останал сам, отец Павел дълго подрежда чистите превръзки, обмисляше всичко и набираше сили за крайното решение. После целуна кръста, хвана ножа и...

Вънка някой гневно удари вратата.

– Отче – отворете!

– Не бива, отец Василий... Човешки живот е това – чу се гласът на Гита.

– Отец Павле, отворете веднага или ще разбия вратата – изпилика остро с изтънелия си глас свещеникът. Разгневеният божи служител наистина заблъска с всички сили по слабите дъски. Нанасяше ударите с тежък предмет. Плъзгащата се ключалка изтрещя.

– Казах да отворите дявол да го вземе! И прекратете мъченията на нещастника!

Заг вратата, от която проникваха оскъдни лъчи, не се чуваше нищо. Сякаш беше пълно мъртвило.

Сега малкият човек, загубил контрол над себе си, риташе с дървените си обувки огъващите се дъски.

Две яки ръце го подхванаха под мишниците и безцеремонно го извлякоха навън. Отец Василий риташе, крещеше отчаяно, но здравият слуга не се отказваше. Шумотевицата утихна и отново се чу гласът на Гита:

– Отче Павле, работете спокойно! Тоя мой Георги нищо, че е тъй свитичък, ама когато трябва, става истински мъж!

Сутринта монасите мълчаливо закусваха, нямаше я познатата врява. Никой не изяви желание леля Гита да допълни паничката му. Докато допиваха подсоленото млечице, само гърбавият брат Михал – най-старият между монасите – току подхвърляше несвързани фрази: „Хъм, ще видим... айде де! Че къде дават тъй? Манастирски трапезници ще ми събират от гората... бунтари! В Червен вече знаят... Някои май тебе да си одат. Слуги ще си мерят силите с отчето – продължаваше да се пали гърбавият. – И кой налива вода в маслото? Хайде де, ще видим сега накъде ще шурне водата...“

Явно скандалът тепърва предстоеше да се развихри. Последствията едва ли някой можеше да предвиди. Затворени в себе си, приведени над сенките, братята търпеливо очакваха първите искри. Никой не се хвана на закачките на стария монах. „Тейко“, така братята наричаха помежду си отец Павла. Но сега явно виждаха, че „тейкото“ е налпал голям залък и едва ли архиерейството ще го защити. И ако пък, не дай Боже, кълцаното по врата момче, вземе, че умре. Тягостното чувство, което беше обхванало всички с появата на отец Василий, набъбна до краен предел. Стана неугържимо. Дървените лъжици хлопаха ненужно в металните съдини. Пристигнал чисто обленен, отец Василий се поклонил и каза:

– Добро утро, братя, нека Бог е с нас.

– Винаги с нас, отче – отговориха изненадано монасите.

Гита, сякаш замръзнала сред отвора на магерницата, стоеше вцепенена, обърната на слух и зрение. Очакваше търпеливо края. Очакваше да ги изгонят.

Свещеникът като че ли беше понесен сред някакво непознато дори и за самия него русло. Затвори очи, попримица и тихичко, кроличко заговори. Не го бяха виждали такъв. Очакваша виковете, крясъци. Какво е станало в него? Чудеха се всички.

– Братя, голям ден е днешният за нашата обител – смирено съобщил той, като че ли начеваше някаква проповед. – Към обяд очак-

кваме важни гости от Киевска Рус.

Монасите се изправиха над покривата с мендили леса и за пръв път погледнаха в очи управляващия манастирските дела. Сега сърцето човече израсна макар и за миг пред очите им като истински отговорен за съдбата на обителта.

– Както речете, отче Василие, всичко ще изпълним – нагаждащо подреди приказката си брат Вичо с обичайната си раболепна усмивка, при която сивата му брада настръхваше като на изплашена квачка.

– Ти първо се измий – разтърси нервно глава свещеникът и килията си подреди!

Монасите се изсмяха, че то за брат Вичо всички знаеха шегата – погледнеш ли го в брадата, ще разбереш какво е ял през седмицата, за всеки божи ден поотделно.

– Брат Милден, опаковайте новоосветената икона на свети Георги, дето рисува отец Павел!

После се обърна към всички:

– Вървете и поканете майсторите, дето строят сушините за добитъка, гърварите, пастирите. Нека се събере повече народ!

Предния ден, преминали голямата река, стъпиха на Приста върху гървеното скеле четирима киевчани. Целунаха благословената от бога земя, яхнаха мулетата и потеглиха сред каньона по последния приток на Дунава. Вечерта ношуваха в Божич и на разсъмване отново хванаха пътя към големия скален манастир „Св. св. Константин и Елена“.

Преходът беше дълъг и много труден. Чужденците – един монах и трима добри християни, бяха капнали от умора, докато стигнат желаната обител. Струпалият се народ, дошъл за посрещането, сякаш възстанови силите им. Хляб и сол, горещи презгърдки и богоугодни химни изпълниха сърцата на братята славяни с неизразима радост. Пътниците от далечната земя се почувстваха истински щастливи. Те побързаха да развържат самарите, освободиха животните от обемистите денкове и заизваждаха подаръците.

Застанал пред множеството, отец Павел с цялото достолепие на внушителния си ръст, благородство и култура поемаше предметите и благославяше дарителите като истински архиерей, изпратен за случая.

Старшият по сан, отец Василий, гласовитият певец на обителта, стоеше редом до пълния брат Вичо и с незабележимия си ръст съвсем се губеше сред множеството. Брат Вичо се приведе и като се мъчеше да достигне с устни ухото му, съвсем го притули с на-

стръхналата си брада.

– Отче – тихичко шептеше той, – вие, вие приемайте подаръците, то нали според сана – така се полага. И току изтърси: – Момчето изглежда е умряло, така подочух!

Отец Васил изтърпна. Блеснаха белите кръгове на очите му. Кракът му непослушно заигра. Ярка червенина покри лицето му. Стоеше втрещен, но не предприемаше нищо.

Дядо Павел слагаше една по една дарените вещи върху голямо и чисто платно, разстлано на тревата. Златотъканите грехи, приготвени за нашите свещеници, с блестящите нишки и излъчваната от тях светлина дивяха очите на гостите.

– Боже – викна една старица, – как е изпипано само! То като че ли не е докоснато с ръце... Гледай ти какви хора имало по света!

Потириите за причастие – огромни сребърни чаши, покрити с алено кадифе, старият свещеник слагаше настрана заедно с обкова за книгите. А брат Михал – гърбавият, несръчно ги развиваше и току хъмкаше: „Голяма работа, хъм... хъм, ... голяма майстория, ... гледай ти...“

Накрая разопаковаха жезлите за нашите владици. Горнищата над захвата грабнаха погледите на любопитните селяни с ония оплетени змии, рубинени очи, коронки от злато и ситни перли.

Чужденецът монах с острата качулка на главата си, като удостояваше с широка дружелюбна усмивка посрещачите, тихичко на някакъв уж познат и непознат език говореше:

– Ето дял вас, гарагие братя от всея душе нашева народа... вазмите на память от люди, каторые любят вес болгарский народ!

Гита предпазливо си пробиваше път сред множеството. Внимателно придържаше едно слабо и немошно момче, като го изтикваше напред до самите дарове. Хлапето с много усилия прекрачваше, като едва се задържаше на краката си. Изпод козирката на златистия му перчем едни едри и жадни за живот очи шареха като омязосани върху рубина и перлите – вълшебствата, сякаш създадени от Бога. Като че ли питаше как е възможно толкова красота да е сътворена от човека. Като криеха усмивките в брадите си, монасите насърчително му намигваха с очи, сякаш казваха „Добре дошел, незнайнико, ти победи мора!“

Сега всички забелязаха отец Василий. Поуспокоен, той вдигна високо ръка и заедно с цялото братство запяха „На многая лета“. Звучният като химн благослов се носеше към близките скали и се връщаше с още по-мощно звучене. Теноровият глас на отец Василий, висок и издръжлив, се извисяваше над всички с цялото очарование на

църковното песнопение. Хората се чувстваха щастливи.

Брат Милден постави пред краката на отец Василий подредените в пакети книги. Сега гласовитият свещеник надигна първия свитък и каза високо, та да чуят всички:

– Даряваме вас и чрез вас христорлюбивия ви народ с непосилния труд на нашите монаси, житията на най-великите светци, пожертвали себе си и дали живота си като мъченици в служба на Бога. Вземете требниците и стихарите, преведени от гръцки от нашия граматик и иконописец, христорлюбивия отец Павел. Ето иконата „Свети Георги Победоносец“, която той с много любов сътвори. Сега очите на гостите и посрещачите се отправиха към дядо Павел, а старецът, впил очи в изгладената рамка, задържа иконата в ръцете си, сякаш се прощаваше с поредната си рожба. От дълбокото вълнение сълзи изпълниха очите му.

Чуха се възгласи на одобрение:

– Гордея се с тая челяд – каза отец Павел и посочи с ръка монасите – братството. Много се трудиха, дълги ноци скърцаха перата им пред свещите и кандилата, писаха и преписваха божествените слова. Книгите, това са посланията ни към християнския свят. С тези дарове нашата жътва днес свърши. От утре начеваме нов посев. Ние сме призвани да служим на Бога, а като служим на Бога, ние служим на България.

Един пастир се блъскаше сред тълпата селяни с явното намерение да погледне отблизо даровете, като че ли думите на беловласия старец не го вълнуваха.

– Хъм, че какво даваме ние? Само книги... Голяма работа... Ех, да имаше нещо така, дето се казва на тия добри люде и сърцата си да дадем е малко!

Висок и рижав, украинецът целуваше вързопите и иконата и като ги подреждаше несръчно, непрекъснато повтаряше:

– Спасиба братя болгари... спасиба...

След службата, на следващия ден, тържеството продължи пред кръщелнята. Гостите бяха поръсени със светена вода и удостоени с името „Поломници“¹⁴. Сега монахът Кузма Иванович ставаше Поломник Кузма Иванович.

А болното момче, усетило свежите капки светена вода върху челото си, се почувства равен с поломниците и вече приет в лоното на християнската обител.

На изпращане, преди да яхнат мулетата с опакованите книги, брат Милден донесе кафез с поставен в него бързолет. Голямата алпийска лястовица, дето гнездеше в началото на притвора в манастира, беше поставена на тежко изпитание. Когато чужденците преминават опасностите по дългия път и стъпят на своя земя, да подстрижат главата на бързолета и да го пуснат на свобода. А завърне ли се, „пощалъонът“ ще извести братството, че нашите мъчаливи посланици са пристигнали благополучно и ще стигнат до сърцата на братята християни от далечната земя.

Празниците по посрещането и изпращането отшумяха и един ден неочаквано монасите се скупчиха под огромното гнездо до притвора.

Птицата беше дошла и подаваше подстриганата си глава от гнездото, въртеше малките си очета и като че ли не се досещаше на какво толкова се радват божите служители. Събитието стопли сърцата на людете от обителта. Наблюдаваха полетите на завърналата се птица и те почти до обяд отправяха божествени химни за възхвала на Бога, че и този път благополучието беше на тяхна страна.

Служителите на манастира бяха свикнали с мисълта, че злото вече е затиснато под камък. Считаха, че всичко е отминало, забравено.

Но не би! От архиерейството изпратиха свещеник – един слаб и висок мъж с късо подстригана брада. Отец Василий, брат Михал и гостът извикаха в изуменията отец Павла. Монасите се скупчиха край магерницата, далеч от управата.

– Започва се – ядосан обяви пред всички брат Милден.

Братята се умълчаха, сякаш искаха да дочуят онова, което ставаше скрито от тях. А там разговорите се водеха почти цял ден. Отначало тихи и спокойни, а после шумни и раздразнителни.

Обвиненията отец Павел приемаше мъчаливо, като че ли не се отнасяха до него. Но стопанинът на манастира, отец Василий, раздразнен от привидното мълчание, редеше бързо и съвсем директно обвиненията. Затваряше очи и пускаше тирада след тирада.

– Провалихте вечернята! Напуснахте манастира без да се обадите на никого! Кой разреши да въдворявате болното хлапе тук? Предприемате рисковано лечение, без да знаете изхода. Ами ако нещо, не дай, Господи, се беше случило с него? Кой щеше да отговаря за чуждото дете? И надявам се, ако вече е оздравяло, изпращайте го откъдето е дошло! Махнете го!

– Не се вълнувайте, отче Василие! – спокойно възрази отец Па-

1. Поломници (рус.) – поклонник

вел – Докато аз служа тук Матей – така се казва то – ще живее с мен в манастира! А пък ако на някого не му е удобно, може да си напусне!

– Как тъй – подскочи като ужилен отец Василий, – кой е разрешил? Къде е съгласието на епархията? Какво става с вас, отче Павле, вие не преценявате словата си! Знаете ли този нещастник откъде идва? Кой е? Защо ме принуждавате да огласявам тайни? Хващате от гората един гурелив крадец и го поставяте наравно с всички на манастирската трапеза! Сътрапезник! Вие знаете ли, че е отмъкнал от нашето хранилище сандъка от пергаментата... Сушени плодове, кожусите на починалите Гавраил и Григорий, Бог да ги прости! Знаете ли за това?

– Зная, но Матю ще остане! – настоя старецът.

– Ех, Боже, как и защо ще остане?

– Нужен е, отче Василие! Нужен е!

– На кого, да ме вземат мътните!?

– На нас, на манастира, пък и...

– Отче Павле, вие не си давате сметка в какво тресавище навлизате! – кресна отец Василий и навря малките си юмручета дълбоко в подвеждието.

– Вие ме принуждавате да заявя, че на своя глава приемате в свитата един подпалвач на чужди имоти! Да ношува тук, където аз ношувам! Не! Не! Моята дума е не! – отец Василий повдигна глава и отвори широко очи с ония огромни бели полета, които отблъскваха със своята чудатост. Той понижи тон:

– От две години боляринът Петро ръкара, ако не ви е известно моят природен брат, дири моя малък разбойник. Изгорил е хамбарите и плевнята му в Сребрица, заедно с арабските коне, подарък от господаря на държавата ни – царство му – Йоан Асен!

– Да не би Матю да е същото момче? – усмихна се дядо Павел...

– Да, то е, уверен съм! Рисувал и шарел овчарските гези и циганските лъжици... Един старец, загубил едната си ръка в битката при Клокотница, през цялото време го направлявал, но си платил за това! Виснал на куката!

– Дали е така, отче Василие, не се знае, едва ли!... Но и да е така, моя сирак ще го мъчим, ще го напътстваме като истински негов родители и ако е рекъл Бог, от подпалвача ще изградим човек! Вижте, сам Всевишният ни го изпрати! Без нас манастирът може, но без него не може!!! Бог е надарил сиротника с нещо, което ние нямаме. Вгледайте се в момчето и сам преценете! Или какво – душевните му рани са малко? Та ние, божите служители, да ги завишим?!...

И докато се опомни отец Василий, дядо Павел измъкна изпод расото няколко листа с рисунки.

Объркан от чутото, късобрадият пратеник на архиерейството, който досега мълчеше, пое пергаментите и заби поглед в тях. Върху листата пред очите му се вихреше нарисуван истински пожар. Огромни валма изострени пламъци. Кълбест дим достигаше небето. А от огнището изкачат горящи коне, спасявайки се от бедствието. Един малък аг, който смразява душата. Жив, по-жив от всичко!

Вънка се носеше весела гълчава. Като минавал по една върба оня ден, брат Михал закачил гърбицата си и паднал в реката – одумваха на шега стареца братята. Гита донесе върху кръгъл като софричка поднос обяда за свещениците. Монасите демонстративно изпънаха ноздри. Брат Вичо беше застанал по пътя ѝ с отворена уста. Съдниците от изуменията върнаха готвачката, а той хукна след Гита да поеме подноса, от който димяха апетитно горещите супи.

В близкото помещение крамолата продължи.

– Защо гадоха всичките ръкописи на украинците? Нали половината с евангелието, трябваше да предадем на църквата-майка в Червен. Подведоха ме! И знаете ли колко е оскърбително един слуга да те влачи по земята като цървул? А сега мълчи, дяволът му неден, и се прави на тиха вода ненапита! С какво право брат Милден наредил на брат Вичо да отслужи вечернята. И глупавият му търбух, съгласи се! Вие нарушавате канона, отче! Сега отец Василий отново отвори очи, огледа се и пак пусна „саваците“.

– Не знам как ще изкупите греховете си, отче? Вие сте свалили от въжето висналия да се беси мъж на готвачката. Защо на никого не сте казали досега? Питам ви защо? – повтори напевно отецът.

– Клепалото ли да бия? – повдигна глава дядо Павел.

– И за какъв дявол да се беси кучият му син?... Прости ми Господи! От какъв зор ще позори обителта?

– Него питайте! По-скоро – поправи се дядо Павел – попитайте брат си. Какви права е дал на Арнаутия, неговия егер? Тоя, дето отговаря за стадата му.

– Не ви разбирам, отче – заинтригуван се намеси гостът, като притисна в изтънелите длани брадата си.

– Тоя неподвит айгър¹ се гаврил с Гита, когато ходила на кошарите за мляко. Чукнал я с камък по главата и след туй... Готвачката

1. Айгър (тур.) – кон

очаква дете сега и не знае от кого е. Георги направо се е умопомрачил, не може да се владее. Жълт като лимон. Търкаля се до хранилището по тревата и стене, после коленичи и бие с юмруци земята, вие от мъка като недоубит звяр.

– Ще кажа на болярина, на брата, да премахне този женкар – бързо реагира отец Василий. И продължи: – Такива неща стават, Господи, и на мен никои не ми казва! Защо, защо? – чукна с юмруци главата си той... – С какво не ви угодих? Трябваше да ми кажете!

– И какво да ти кажа, брате... Та ти хвърчиш винаги високо. Не разговаряш с люде. Държиш се настрана. Как ще водиш църковните дела, като нямаш език за обикновените човеци. Възвисяваш се само когато пееш при служба, то е хубаво, чудесно, ама не стига... И не бива да даваш ухо на такива като брат...

– Отче Павле, моля ви, не сте прав – побърза да прекъсне разговора, тръгнал по нежелана посока, гостът. – Над вас висят тежки обвинения. Допускате волности. Губите времето ни и времето на архиерейството. Днешния ден аз трябваше да бъда в Божич.

– Хъм, така е. – намеси се гърбавият монах – Той отец Павел много си позволява. Хъм... хъм...

– Нито една книга не изпратихте в Червен – настъпателно повиши тон гостът. – Така, както са се оплели нещата, види се, ще трябва поне за някоя седмица да ви отлъчим от църковните дела. Помислете за греховете си, които сте допуснали. Молете се на Бога – нужно е! На пост и молитва човек винаги стига до истината и чак след това може би ще продължим този разговор – завърши обяснението си архиерейският пратеник.

Затвориха отец Павла в килията под чуката на вода и хляб, без право да чете и рисува.

Заредиха се тежки дни за стария свещеник. Винаги миролюбив и великодушен, догорча му на човека. С колко труд беше приучил гужината монаси на грамотност, да ползват писмената, да ги пишат, да рисуват. Да наизустяват молитвите, да разказват житията и да се учат на проповеди. Пращаше книги не само по балканските страни, но и по-далече – в цяла Европа. Няколко групи неговии ученици вършеха същата работа в различни манастири. Но сега, вържат ръцете му, запушват устата му. Та това беше неговото голямо дело, на което е посветил живота си. Наказанието му се струваше толкова глупаво и толкова излишно, че ударил колене срещу положеното на камъка разпятие, непрекъснато повтаряше молитвите – едни и същи до втръсване. Искаше му се да викне „Боже, вразуми ги, те наистина не знаят какво правят!“ Поне да го пускаха на светлина, да

му разрешаваха да рисува, а то... Губеше време. А и с всеки миг можеше да бъде полезен и то не за себе си, а за делото, на което се беше посветил.

Вечер монасите скрито му носеха част от храната си. Отказваше. Гита пълнеше паничката му със солено мляко да омекотява зальците му.

Дните сред студената килия течеха пусто и безцелно. Съзнаването, че напразно „кисне“ сред плесенясалите варовици, направо го убиваше. По едно време свещеникът усети, че зрението му отслабва. Никои не му каза за колко време е наказан. В началото броеше дните, а после свикна с мисълта, че така трябва да бъде. Притихна и като че ли се примири. Само когато дойдеха иноците, живваше и постоянно ги разпитваше кой докъде е стигнал. Настоятелно ги молеше да не се отпускат, да пишат и само да пишат и то красиво и чисто, без цапаници. Да си помагат и слушат отца Василия.

Една вечер късно, когато догаряха последните свещички в обителта, нечий стъпки заглъхнаха до входа на скалната килия.

– Отче, аз съм – прозвуча гласът на младия монах. Брат Милден, внимателно притегли след себе си дебелия врата, пресрещнат от тежкия мирис на спарен и застоял въздух. По влажните стени на пещерното жилище пълзяха чудновати сенки от люлеещата се светлина на свещта.

Черноризците се презърнаха и разцелуваха по християнски. Но в поведението на двамата имаше нещо много близко: топлина, сърдечност, взаимност, от която избиват понякога сълзи.

Отец Павел се гордееше с този младеж, вярваше му, разчиташе на него. Бяха станали толкова близки, че го беше посветил и в най-съкровениите си тайни. И не само в изкуството да рисува, да полага цветките, да пренася преведените текстове върху пергаментата, а и онова, което човек вижда дори в сънищата си. Разкрил му беше цялата си одисея. Майка му била посечена при нашествие. Той останал като група в пелените до разпаленото огнище. Добри хора разопаковали и измъкнали из парцалите късчета жива плът. После от манастир в манастир, та в Света гора. Там усвоил гръцкия, църковното песнопение, получил и сан на свещеник и най-важното истинската му любов – научил се да изографисва.

Брат Милден обичаше учителя си. Обичаше го, тъй както син обича баща си. Когато се обръщаше към бога, винаги чувстваше присъствието на стареца и обратното.

– Отче Павле, нося ви изпрани грехи за преобличане.

– Къде е Матей?... Оздравя ли?... Храни ли се добре? Давате ли

му листи?... – трескаво се нахвърли с въпросите си старецът като пое вързоп.

– Навън е. Пази. Вече позаякна...

– Боже, нека влезе! – развълнува се стареца.

– Матъо, ела, сине,... ела, чедо, стопли душата ми... аз тука... малко съм намръзнал... ха! Оздравял си... Раната се очистила! – и дядо Павел прилепи устни в зачервеното чело на момчето. А то стеснително диреше голямата и тежка ръка на стареца да я целуне.

– Картинки носиш ли?... Направи ли нещо? Ох, успял си! Та това са даровете на овчарите, агънца за Рождението Христово... Браво, браво, живнало е!... Ех, какви очи, каква ръка!

Сега дядо Павел се изправи и като се взледа в любимеца си, прегърна го и тихо зашепна:

– Сине, послушай ме! Лошо! – каза той. – Преследват те! За пожара... Боляринът те издирва вече две години. Не мирясва! Трябва да се укриеш!... Веднага да се укриеш така, че никои да не може да те намери... Като отминеш вихрушката, ще се оправяме някак. Само Гута, на нея можеш да кажеш всичко. Старото си име не разкривай на никого, както ти бях казал, поддържай оная история! Щях да забравя: дядо Антон, едноръкия, обесили са го по заповед на болярина с кука под реброто, но не те е издал... Нека бог да го прости, ще се моля за душата му.

Момчето помълча, помълча и току се обърна към светлината. Сведе ниско глава, притисна ръце към снагата си и кротна. Като че ли се прощаваше с някого. Стоеше здраво на краката си и само устните му издайнически трепереха.

– Дядо Павле – съвсем тихо, като че ли с чужд глас, попита момчето, – защо те затвориха тука? Стига, каквото ще стане, ние без тебе...

– Много змии са плъзнали, момчето ми! Змии отровници лаят по цялата обител, Ще видим какъв ще бъде краят, но... – той млъкна за миг и додаде: – Горе главите! Ние водим тежка бран разбирате ли, децата ми? Някои битки можем да загубим, но войната – той замълча и току викна – не бива! А сега отивайте! И умната! Пазете се!

С последната заръка отец Павел коленичи срещу разпятието и вдигна десница към челото си.

В изуменията се водеше тих разговор. Брат Милден беше нащрек. Не се хвана на кротката реч на отец Василий. И с право. Беше поставил вързоп с пчелните писти върху пейката за гости и като очакваше нежелани въпроси около товара, който носеше със себе си, още повече се притесняваше. А стопанинът на манастира затваря-

ше очи и продължаваше да бърби:

– Изворите трябва да се почистят. Уламата с керемидите, дето носи вода за кръщелнята, се е разбунтувал. Гробището, а и гробовете са превзети от бурени. Пътеката до килиите, мостчетата – всичко е обрасло. Паранетът, дето се изкачваме за манастирската църква нагоре по чуката, се люлее – опасно е. Ами горе до притвора – бързолетите са оцвъкнали пътя, по който ходят богомолците. Всичко нас чака! А ние се правим на сърдити. Отец Павел, та отец Павел! И той е човек като всички ни – грешни! Утре и аз мога да сгреша!

– Грешни сме, отче, всички сме грешни – допълни монахът.

– Виждаш, наводнича богомолците в нашата църква, даже от града и Червенци идват. Привлича ги нашето многогласно пеене и тук се молят.

– Без дисциплина не може, иначе... – втвърди тона свещеникът.

– Който гълта развалени плодове, връща!

– Отче Василие, какви развалени плодове? – отприщи се монахът, без да поглежда вече вързоп. – Че то за нас отец Павел е всичко. Гордеем се с него! Той ни е като баща!

– Баща, баща, ама понякога лош баща!

– Лош баща? Слънчице е той за нас, за вас, за митрополията, ако щете за бащинията ни, за държавата! Затворихте вие слънцето в оная тъмна дупка. Но то и оттам свети и ни дава топлина, упование, надежди. Голям грях сторихте отче, признайте! Нека бог ви прости! Не биваше! – изтъня гласът на младия монах. – Жестоко е! Защо стана така? Не виждате ли, че всичко е настръхнало – боледува, цялата обител боледува... – сега с мъка късаше думите от устата си брат Милден.

– Вие сте умен човек, отче, не виждате ли, бягат от вас! А не трябва! Та ние ви ценяхме за реда и висотата, при която изпълнявахме църковните служби. Спомнете си колко народ се стичаше при нас на големите празници?! И то какъв народ! Боляри, архиереи, епископи, купци, технари, отроци – селяни от близки и далечни села и градища. Вие отче, бяхте изворът, от който утоляваха жаждата си людете. Че ние ви обичахме не по-малко от отец Павла! Защо стана така, Господи?

Като слушаше монаха, отец Василий искрено се радваше колко много е израсъл младокът, но дълбоко в душата си чувстваше как се утаява някаква мътилка, която все се вържеше по някакъв начин с името на отец Павла. Той винаги страдеше от излишна илюзия за значимост.

– Какво си увил в тоя мундир, че все се мъчиш някак да го скри-

еш?

Върху развързаната бохча и разгънатата щавена кожа бяха струпани шест писти пчелен мед, изградени в рамки от липова кора. Видът им беше по формата на кухините, в които пчелите ги бяха изработили.

– Нося ги за хранилището. Матей – новичкият ги донесе.

– Как тъй Матей, откъде ги е плячкосал?

– Той се занимава, отче... Това е негова работа, тая оквадратената е от нашия сандък, а облите са от кухите дънери.

– Сега пчелите няма ли да измрат?

– Няма, та това е излишъкът.

– Боже – възкликна отец Василий, – досега зограф, издялкващ печати за главните букви, а днес вече и пчелар! – Поразтърка очите си и завърши: – Чакам тежката дума на архиерейството за моя беладжия. Нека те да решават!

По ливадата към манастира се зададе конник. Гита, току-що изпратила мъжа си за дърва, беше излязла да изхвърли сметта от магерната. Забеляза идващия и набързо се прекръсти.

– Да беше умрял дано, чумо мръсна! – позна го по бялото чело на коня и със салтанатите, с които се беше издокарал насилникът ѝ.

Въоръжен с арбалет и колчан стрели – надгорният – Арнаутя, стопанинът на болярските стада, дето снабдяваше християнските братства в Поломието с храна, се спусна от коня, окачи юздите върху един чеп на близката върба и се вгледа към скалата. Кръжаха двойка орли. Птиците прелитаха ниско над гнездото и надаваха призивни писъци: „Ви-и-и, би-и-и“. Малкото, стъпило върху дръвника сухи клечки, пред тесния пещерен вход, размахваше крила, но не смееше да литне. Току-що пристигнал, Арнаутя, болярският егер, натегна арбалета и пусна стрела към убежището на младото орле. Не улучи. Втората стрела, обаче прониза пилето. То задраска по скалите и заедно със заловените в ноктите му клечки се преметна няколко пъти и падна на ливадата. Егерът приближи, но птицата, обърната по гръб, като си помагаше с неукрепналите криле, отскачаше към нападателя си и замахваше с крака към него. Той засили дебелията страна на камшика си и го умъртви с първия удар. Положи крака върху мекия труп и изтегли стрелата. Тревата се обагри наоколо. Млада и силна кръв изтичаше обилно – храна на мравките. Той подритна с крак пернатата топка. Трупът, още топъл, попаднал сред бързея на реката постепенно се загуби. Птицата, родена да броди из висините, да краси небесата, да пали въображението и мечтите на будните глави, сега стана храна за рибите и раците. Родителите, големите птици,

дълго кръжаха над злополучното място и отправяха призивни писъци.

Като се удивляваше на сполучливия си прицел, Арнаутя тръгна по ливадата. Сякаш ей тъй – без цел. Но егерът добре знаеше къде е тръгнал и какво гури. Матей вече пети ден го нямаше в обителта. Боляринът беше разпоредил тайно – залоят ли хлапето, живо или мъртво да му го доведат в Сребрица. Отдавна беше решил как да се разправя със злосторника. И то за назидание на другите.

Егерът и отец Василий се срещнаха в изуменията. Тая среща беше среща все едно между слона и мравката. Отецът – дребен, малък, мижав. Арнаутя – едър, мускулест и с огромно самочувствие, каквото винаги съпровожда глупостта.

– Сгрешихте, отче Василие, много сгрешихте. Не биваше да казвате, че сме известени за хлапето! Те са взели веднага мерки.

– Ядосах се на нашия старец – реши ли нещо, умира на думата си! Уж сме едно и хубави неща върши, но душата ми не го приема – заоправдава се свещеникът. – Предизвика ме и аз се изтървах.

– Не бива, отче! Тайната, това е залог на живота. От нея може да зависи съдбата ни, съдбата на бащинията ни. Ако не бяхте се изпуснали. Аз просто щях да го хвана за грешките и като орлето, един ритник, та чак в Сребрица – при брат ви, болярство му.

– И какво ще правим сега? – тревожно запита свещеникът.

– Ти сега стой тука, и се прави, че нито чуваш, нито виждаш! Ще притисна първо стария! Пък после...

– Не, не бива, сега той е болнав и можем да си навлечем голяма беда – съвсем е закъсал. Пък май и не вижда.

– Ами мога да почна с онова младо иноче – стегна юмруците си нагорният, – дето още брадата не му е поникнала като свят. Може пък и то да ми е на късмета.

Егерът се изправи, едър и малко страшен с ония подвижни нахални очи, с металния звън на ножове, колчани и каза:

– Ще умра, но хлапето ще залоя – обещал съм на брат ви! Той ме е учил: където не може с добрата, с насиле и жестокост до смърт, но работата трябва да се свърши! А сега останете тук и гледайте какво ще стане!

Не мина много и край една от килиите се понесе шумна гълчава.

– Кажу ми – крещеше Арнаутя, – къде скрихте хлапето!

– Нищо не знаят те – стреснато отговори брат Милден.

– Слушай, голобрадо иноче, брадичката ти, дето още не е дорасла, косъм по косъм ще оскубя, но онова, което знаеш, искам да го чуя дума по дума. Дядо Павел вече призна, така че почвай. Кажу къде

скрихте хлапето!

– Не знам, не разбирате ли, че не зная. По рано спеше в килията на отец Павла. Хранеше се с нас. Аз му носех листи, четки, цветки, всичко. Но изчезна, ама вече почти седмица го няма. Ходих на пчелина, старото му място.

– Ти кажи сега с добро къде е новото му място? – кресна егерът. Той постоя, постоя и с всички сили стовари тежкия си юмрук върху масичката с книгите.

– Ти защо мълчиш бе, черен бръмбар мръсен!? – улови ръцете му и ги обърна назад. – Докога ще те чакам?!

– Не знам, ви казах, нищо не знам. Моля ви, ще ми счупите костите, – огъна се от болката монахът.

Масичката с книгите и пергаментите се килна на една страна.

– Какво искате човече? – възропта брат Милден – Ще съсипете преводите! Пуснете ме!

– Отговаряй каквото те питам, пък преводите, като ти са толкова скъпи, аз ще ги поразчистя!

Арнаутия освободи ръцете му и като грабеше с огромните си лапи неподвързаните книги, ги захвърляше с всички сили през вратата право навън.

– Недейте, полудяхте ли? Това са единствените екземпляри!

Като изхвърли и последния лист, Арнаутия премина през разхвърляния куп и започна да газува и подритва всичко паднало под краката му. Брат Милден легна и заслони с тялото си книгите. Разпери ръце над тях и се развика:

– Имайте милост, човече, газете, ритайте мене колкото искате! Не ги унищожавайте за Бога, други няма!

Издаде в необузdana ярост, надгорният докопа камшика и заудря по плещите младежа. Виеше и с всеки удар крещеше:

– Сам ще ми го гадеш ти, лъжливо Божие изчадие! Ще хитруваш, а? Мен досега никой не ме е надхитрил, гуди черна група книжна!

– Стойте, стойте! Защо, за Бога, го биете? Не смейте, отдръпнете се! На вас казвам – отдръпнете се! Не чувате ли? Хъм... хъм... – и старият монах се гмурна под гърдите на насилника, като притисна с гървения кръст лицето му.

– Целувай, безбожнико! Целувай кръста и искай прошка! На Божу служител не се посяга, тъй да знаете! Целувай, ти казвам! И прошка, прошка искай!

Арнаутия не беше очаквал гързостта на гърбавия, просто беше го стреснал с божия символ. Малко се обърка, после се опомни и отстрани кръста от лицето си. Някъде горе, от една недостъпна ниша

се чу тънък и настоятелен писък.

– Не го бийте! Тука съм... Ето ме, чувате ли, тука съм?!

Беше момчето, което издирваха. Матей бавно пропълзяваше прехода по един опасен цеп към малка безопасна площадка и продължаваше да вика.

– Тук съм, не ме ли виждате!

Сега гласът му се сливаше с крясъка на орлите, които продължаваха да кръжат още над мястото, където изчезна малкото им.

Всеки ден болярският властел – Арнаутия с глутница въоръжени егери на конна езда тъпчеха манастирската обител, обхождаха околността и с появата си подклаждаха страха сред братството. Кръстосаните камшици върху гърба на единия от братята взорчи живота на монасите. Срина се обичайният ритъм. Доверието падна. Липсваше сърдечната приказка и мъдрите слова на дядо Павел. Ще разпусне криле старецът и ще приюти пилците си. Топлинка ще им даде... Ще стопли душите, сърцата им.

Плъзнаха като змии лоши слухове. Надгорният се канел да разпъне на кръст затворения в чуката свещеник. И щял да го стори. Само намесата на отец Василий го спасила от издевателствата на безбожника. Казват, че и срок бил определил. Ако монасите не предадат момчето на деня, голямата разправа тепърва предстояла.

Брат Вичо ронел сълзи и през плач казвал:

– Само ми кажете къде е, не ме е страх, аз сам ще го предам!

– С целувка ли? – запитал го битият монах и като се кръстел, тихичко продължил – то сред тълпата винаги ще се намери поне един Юда.

Настръхналият гласовит дебелак се развикал:

– Вие знаете ли кой е Петко-ръкара – петръкият? Четиридесет села управлява. От Дръстъра до Долна Мизия – чак тук до Поломието. Могилата откъм изгрева е границата му. Затова се казва Ръкарова. Като покаже единия си пръст, трябва да скочиш! А като покаже втория, вече да хвърчиш и изпълняваш повелята му. Пък запънеш ли се, следва камшик или кука под реброто. Висиш, докато гаргите ти изкълват очите. Той е очите и ушите на Йоан-Асеня – господарство му – по целия Долен Дунав. На трапезата един срещу друг си сърбат пиенето.

Напашен бил брат Вичо. Пък и другите монаси се страхували. Никой не виждал края на манастирската история. И наистина никой не знаел къде е изчезнал послушникът. Писъкът на орлите изглежда е спасил момчето. Оттогава никой не знае къде се е запиляло.

Монасите спрели да пишат. Службите минавали вяло. Отец Ва-

силиѝ сега обхождал обителта, лутал се насам-натам като замаян – не знаел сам какво да предприеме. Чувствал се като хванат в собствения си капан – несигурен, раздвоен. От митрополията мълчали. Ядосвал се сам на себе си: „Защо се набутах в това тресавище, а и братът... обеща, пък не идва... Гора без изход.“ Какво да прави с отец Павла... И изобщо – накъде? И докато се въргала из тинята, която сам забъркал, дошла вест, която съвсем го сломила. Схлул се до един чукар. Помислил за кошмара, който сънувал през нощта. Майка му, гъркинята, току що родила, го държи в ръце – кървава топка, грозно, уродливо, дребно, кривокрако, но гласовито. Хваща крачетата му в дланта си и като бухалка го засилва към земята. „Ако ме беше убила, сега нямаше да се срамувам от себе си – помисли отецът и заплака. – Ако отец Павел знае как страдам сега, ще ме съжали и ще ме измъкне от кашата!“

От митрополията пристигнаха трима свещеници. Митрополитът заминал за Божич, където очаквал най-високия гост на господарството ни – христорлюбивия Иван-Асен II. Имало дума да премине и през този манастир. Пратениците от Червен с един гончия от Търнов донесоха решение от висшия клир, подписано от патриарх Йоаким и царя.

Докато монасите се разтичаха да пооправят килиите си, а Гита да стъкми трапезата за всеки случай, гостите се набутаха в тъмната килия, където се молеше отец Павел. По пътя, който идваше от Червен за обителта, се загаде цяла върволица конници, каляски, пешаци.

Ездачът най-отпред, с белия кон, придружаван от четирима власти, беше с червени ботуши, пурпурна наметка и блеснал на слънцето шлем. Жестовете му бяха резки, главата му се извърташе ту в една, ту в друга посока – явно разговаряше оживено със сподвижниците си. Следваха ги две празни каляски, управлявани от кочияшите им.

Монасите се скупчиха набързо в ливадата, където минаваше пътят. Заг тях срамежливо пристъпяха и притихваха косачи, пастири, кърджии от близките имоти, случайно научили новината.

Конният отряд навлезе в обителта. Сега най-отпред, като придържаше мантията и меча си, твърдо крачеше самият самодържавец – господарят на бащинията ни, царство му – христорлюбивият Иван-Асен, синът на Асеня. За пръв път го виждаха, а учудването на всички посрещачи като че ли беше едно. „Млад е, много е млад! И човек – човек като всички, прилича на нашенски левент – с широки скули, очите черни, брадата – къса и подстригана. Само че красив, много

красив и бърбори там нещо. Смее се, че чак се тресат удължените му къдрци, излезли изпод шлема.

– Слава, слава, вечна слава! – викаха едногласно монасите.

– Люде, да е добър денят ви! – каза Йоан, като си проби път сред монасите и падна в групата на селяните – работите ли, трудите ли се?

– Трудим се, господарство Ви – отговори най-възрастният

– Чакай, чакай, кажете истината, как се трудите – с камшик или без камшик...

– Има тук един – обади се неочаквано жената, дето раздаваше медени питки – беше Гита, здраво натезжала от бременността.

– Поверил съм на болярина да си го взема, стъпи ли кракът му в манастира, да бъде скопен!

Последва смях.

– Стига ли хлябът на трапезите ви? – отново запита царят и незабелязано пусна една монета от новоизсечените в шепата на стареца до него. После излезе от обкръжението – Тук съм само пътъом, имам радостна заръка от патриарха. Но първо, нека се разберем, не желая да ми се съдите, ще ви отнема свещеника, отец Павла. Тоя, дето обикаля кошарите ви и дето ви лекува.

– А-а-а – беше общата реакция. Монасите наостриха слуха си, по-задните се вдигнаха на пръсти.

Усетил напрежението, Йоан-Асен повдигна тона.

– На господарството е нужен той повече. Вие давате хляба, храната, воините, жените, вършеете, а дядо Павел мисли за всички ни, че и за мене. Знаете ли? – широко се усмихна царят. – Друга жътва жъне дядо Павел! Книгите, които превежда, преписва, хей с тая челяд – посочи братята той – и праща по света, те са неговата жътва!

– В Търнов, в двореца ние получаваме дарове и благодарности от близки и далечни страни за книгите, които той раздава – царят подири с очи владетеля.

– Готово е! – чу отговора.

Три свещеници и отец Василий със запалени свещ водеха дядо Павел. И чудо, та кой беше очаквал това? Главата на свещеника, освободена от обичайната качулка, беше окичена с владишка капа, приписната от черно було, което стигаше почти до земята. Широките ръкави на новата одежда внушаваха кротост и величие. На гърдите му висеше тежък златен кръст.

Застанаха един срещу друг. Царят улови ръцете му, заслабнали и хладни – разцелува ги.

– Господарю, господарю, не бива, царство ви! Защо? Аз... Мамо

мила, доживях... сине, сам бог те изпрати... Чу молбите ми...

Иван-Асен продължаваше да се държи все така, като развеселен и щастлив момък...

– Ето ти, владико наш, повеление от патриарха и от мене. Ето жезъла, символ на властта ти. Цял Търнов очаква новия си владика. – презърна здраво развълнувания старец и го притисна плътно към ризницата си.

– Царю, без брат Милден няма да мога... Нужен ми е...

– Той ще остане тука, ще продължи делото ти, отче владико!

– Имам тук един послушник, изгуби се някъде, поне него, как да тръгна?

От тълпата излезе дядо Михал, гърбавият монах с момчето. Сам се беше грижил и го укривал, без никой да се досети.

Дядо Павел притисна Матейя до себе си и целуна златистите му коси. Монасите запяха за многая лета. Това наистина беше върхът на бързо стъкменото празненство.

Новият владика започна да се прощава, презгръщаше един по един черноризците и за всекиго намираше добри думи. Благославяше ги.

Брат Вичо се разрида, за пръв път може би в живота си, искрено и чистосърдечно.

Отец Василий коленичи на земята, целуна наметката и отчаяно погледна стареца в очите.

– Прости ми, отче владико, прости ми Господи, аз съм... – пропъзля по колене и обгърна краката му.

– Станете отче! – дядо Павел му подаде ръка, презърна го. – Простено да ви е от мене и от Бога!

На задната колесница настаняха момчето. На предната, царя и владиката потеглиха заедно, седнали един до друг. Движеха се по течението на малката речица, край върби и папуряци и разговаряха.

– Какво точно гониш, отче владико, като препращаш ръкописите по света?

– Малък народ сме ние – царство ви, рамо ни трябва на нас, на българите, на което да се облягаме, когато ни е трудно. Книгите са пратениците ни, с тях печелим сърцата на чужденците християни...

Замълчаха и двамата.

Конният отряд пътуваше в пролома на реката. Денят беше хубав. Зеленина, стада, пастири. Стръмни гористи скатове се спускаха чак до реката. Сред зелените гъстежи на гората се зъбеха опечените от слънцето сиви варовици. Високо в небесата кръжаха птици. Бързолетите, пръснати на малки ята, летяха над главите им с без-

конечното „гли, гли, гли... гли, гли, гли“. „Може би се надсмиват, мислеше дядо Павел, на оня със стриганата глава“

– Боже – потънал в размисъл каза Йоан-Асен, – колко мъдрост се е сбрала в тая долина! Колко сърцати люде работят за нас – за България!

ЦВЯТКО РАЙКОВ

Роден през 1929 г. в гр. Две могили, където получава основното си образование, а средното в гр. Бяла. Завършил Военно училище в София.

След уволнението си се установява в Русе.

Сътрудничил е на армейски и заводски вестници.

* * *

Мълвата за огромното богатство на бана, което зарови в околностите на крепостта, още пълзи по поречието на Ломовете.

БАНЪТ ИСКА

Нова карета изскочи от гористото дефиле, направи завой, изкачи заоблената височина и спря. Вратата на колата се отвори и от нея пъргаво скочи богато облечен млад мъж. Той разкърши тяло и погледна на изток. Укрепеното селище, заобиколено от трите страни от отвесни скали, в основата на които тече малка река, беше залято от следобедните слънчеви лъчи и трептеше със своя блясък в летния зной. Ясно се виждаше крепостната стена, наблюдателите върху нея, ровът, мостът над него и къщите. В него живееха боляринът – управител, коменданта, търговци, занаятчии и други, а при нападение и останалите жители. След като насити погледа си, бавно изви глава и погледна височините около реката, където бяха накацали бедни паянтови хижи и землянки, които се губеха из овощните дървета.

– Плодородна, богатата земя – каза той, но така, че да го чуят всички.

– Богата земя, но с негостоприемно население – се чул, от каретата недоволен женски глас. Показалата се, украсена със ситни корали и бисери, глава продължи да негодува: – В Търновград се говореше, че на километър от селището ще ни посрещнат, смирено навели глави хора с хляб и сол в ръце. Къде са? – изсъска устата.

Челото на мъжа се сви, стана му неприятно, но преглътна упрека. Той също мечтаеше да бъде посрещнат така, да стъпва по килим от цветя, приветстван бурно от населението. Той седна до жена си с понижено настроение и не проговори дълго време. Камшикът изплющя по гърбовете на охранените коне и те побягнаха по черния път, оставяйки дуря от прах. Дървеният подвижен мост беше спуснат, портата отворена, но пътят беше преграден от четирима въоръжени войници. Живата стена спря устрема на конете и возилото се джасна напред.

– Кои сте вие? – попита старшията на караула.

Предупреден от дежурните наблюдатели, че към селището се

двиги превозно средство, теглено от два коня, вероятно возещо важни гости, принуди коменданта да отиде към главната порта. За да докаже, че е безупречен в службата си, и че е кандидат и занапред да я изпълнява мазно попита!

– От Търновград ли идвате?

– Оттам – отговори кочияшът и с гордост допълни: – Возя новия околийски управител.

Комендантът, преминал средна възраст, служил при двама управители на тази длъжност, посетил много градове, бързо, но внимателно отвори вратата и с усмивка каза:

– Отдавна ви очакваме, заповядайте!

От каретата слезе млад мъж със симпатично лице, високо изпъкнало чело и умни черни очи. Поздрави посрещача, после тръгнаха към цитаделата. След тях се проточи образувалата се пъстра любопитна група от хора, предимно жени, деца и стари хора. Спряха пред масивна двуетажна къща.

– Пристигнахте! Аз и населението ви приветстваме с добре дошли при нас! – каза той, правейки поклони.

От кочията се показа момиченце на около пет-шест години, облечено с бяла рокличка, украсена около врата и ръкавите с везмо. Детето изпревари коменданта, който протегна напред ръце да го поеме, но то чевръсто скочи. Но за нещастие загуби равновесие и опъна малкото си крехко телце върху калдъръма. Стоящите най-близо светкавично се наведоха да помогнат, чукнаха си главите, погледнаха се съчувствено и започнаха да оглеждат малката и да почистват бялата ѝ рокличка.

Като видя рожбата си, легнала върху земята, майката сви очи и устни и бързо слезе. Приближи посрещача и една плесница зачерви страната му. Два чифта очи се срещнаха, едните зли като на тигрица, на която рожбата ѝ е изпаднала в беда, а другите изненадани, виновни, готови да приемат случката върху себе си, но не и плесницата.

– Мърльо! – извика грубо тя и силно гръпна дъщеря си към себе си. Детето беше готово да заплаче.

– Защо го удари? Той искаше да помогне – с тих глас каза мъжът ѝ.

– Ако не беше тронав като стар вол, то нямаше да падне! – отговори жената троснато и скулестото ѝ мургаво лице още повече потъмня. Хвана детето за ръка и го поведе към двуетажната къща. Мъжът погледна топло коменданта, сякаш му се извиняваше, после огледа шушукащото мнозинство и с наведена глава последва

съпругата си.

Слугите, грижещи се за къщата на господарите, видяха разигралата се неприятна сцена. Те с неприязън изгледаха жестоката жена, която мина покрай тях, фучаща като снежна фъртуна, и си казаха една на друга: „Не ни очаква добро“. След мъжа и те влязоха в къщата, като им предложиха стаи за почивка, баня и храна. Цялата къща блестеше от чистота и беше накупрена с пурпур, коприна и кадифе. Старият господар виждаше великия смисъл на живота в скъпите мебели, уюта и гуляите.

На другия ден привечер глашатаят, изпъчил се на най-високото място, разпространи новината: „Нашият мъдър и добър цар е назначил нов управител на околията. Той желае да се види със старейшините, кметовете и първенците, да се запознаят с него и да обсъдят някои въпроси. След три изгрева на слънцето, когато то се изкачи четири аршина над хоризонта, всички да бъдат пред цитаделата!“

Денят се събуди хладен, безоблачен, тих. Поканените, облечени в най-новите си дрехи, чакаха да се отворят вратите на къщата, като шушукаха, гледаха любопитно зданието, сякаш за първи път го виждат и коментираха държането на новите господари. В обявеното време чакащите влязоха в голяма стая и седнаха на пейките. От страничен вход с бавна тържествена стъпка се появи: мъж, жена и дете. Мъжът с дълга, леко чуплива коса и къса брада, беше облечен в копринен хитон с шевици, на които бяха окачени царските награди и знакът на заеманата длъжност. През кръста беше препасан с широк кожен колан, на който висяха верижки. Той представи съпругата си Рада, чиято копринена рокля очертаваше тънката ѝ снага и заоблен бюст, които привлякоха мъжките погледи. Ред дребни жълтици върху бледошоколадовото ѝ чело красяха гордо вдигнатата ѝ глава. Очите ѝ, тъмни като пещера, постоянно кръжаха в орбитите си и подсказваха, че душата ѝ е тайнствена, лукава и упорита. Притиснат от властната си жена, която беше от знатен влашки род, и той нареди да се обръщат към него с „бан“, а не с българското „господин“.

Детето беше облечено като кукла. Косицата му беше сплетена и в края ѝ завършваше с розови панделки. Лицето, устата и очите бяха същите като на майката.

След представяне на семейството си, което се оттегли, той каза за себе си, че произходът му е от стар болярски род и че досега е бил в личната свита на царя. След прочитане на указа за назначаването му, той обходи с поглед присъстващите. Между другото им напомни за техните задължения:

– Ще бъде безпощаден към тия, които не са се издължат навреме с пари, храна и служене във войската. На крадците и непокорните ще режа ръцете и ушите – каза накрая той.

След запознаването дните се заредиха в години на съвместен живот. Хората очакваха новото началство да не подражава на старото, мислеха, че ще заживеят по-добре, но за съжаление доброто не идваше.

Всяка година след прибиране на реколтата в хамбарите събирачите на данъци тръгваха по махали и села. Те прибираха налозите, без да се интересуват остава ли нещо за селяните. Писъците на жените на секваха цяла седмица, а клетвите – цяла година. Те криеха своята алчност зад думите: „Банът иска!“ А и на него му трябваша пари. Съпругата му непрекъснато увеличаваше семейните разходи. Многобройната прислуга, скъпите накити, честите пътувания до столицата изяждаха доходите. Без знанието на съпруга си, Рада викаше събирачите на данъци, кметовете, караше им се, заплашваше, обиждаше ги, че били мекушави, некадърни, като многократно повтаряше: „Банът иска пари, зърно, добитък!“

Алчността и жестокостта ѝ се увеличиха. По нейно нареждане за неиздължени данъци публично бяха бити селяни. Целта на живота ѝ бяха парите. Някои хора започнаха да казват: „Живеем в Радин град“. Селяните знаеха, че са закрепостени към земята, без право да я напускат. Те я обработваха за своя сметка, но със задължението част от продукцията да дават на царя и бана. Обидите, публичните наказания, задължението да ги изпращат и посрещат до определено място, когато отиваха до столицата, отдалечаваха народа все повече от властта. Това принуждаваше потиснатите, да приемат богомилското учение, което проповядваше, че човек не е задължен да работи на своя господар, а държавата и всякаква власт са творение на сатаната. Озлобени селяни напускаха домовете си и бягаха далеч в най-найни горски места, или ставаха разбойници.

Животът в цитаделата ставаше все по-напрегнат, скандален. По примера на майка си дъщерята също искаше скъпи дрехи и накити. При незадоволяване на капризите ѝ, тропаше с крака, търкаляше се по земята, хвърляше и чупеше предмети. Колкото снагата ѝ се наливаше с хубост, толкова добрината ѝ чезнеше и изискванията ѝ се увеличаваха. Страстта ѝ към разкош и развлечения, които търсеше в столицата, растяха. Под действието на често повтаряните думи на майка си: „Ние ще изтъчем чеиз на дъщеря си на позлатен стан“, тя започна да мечтае за такъв. В началото исканията на двете жени бяха редки, колебливи. Бащата мислеше, че това са времен-

ни увлечения. Но желанието им да са единствени и неповторими сред болярите, ги караше да стават все по-груби в исканията си. Тези техни желания започнаха да го преследват през деня и нощта, на работа и лов. Тялото му отслабна, започна да му се вие свят, косата му се прошари. При семейна разпра дъщеря му заяви: „Ако не ми изтъчете чеиз на такъв стан, ще се хвърля от кулата в реката“.

Данъците отново се увеличиха, публичните наказания също. Главът завладя хората.

Веднъж на лов покрай бана прелетя стрела. Тя не го засегна, но предупреждението беше сериозно. Мълвата за исканията на Рада и дъщеря ѝ увеличиха омразата към тях и желанието на населението за отмъщение. И то гоиде.

Започнаха набези на племена, живеещи отвъд Дунава. Та бяха многобройни, свирепи и жестоки. При поредната обсада банът изнесе сребърните и златните монети, накити и предмети и ги скри в гората. Крепостта не издържа и беше превзета, разграбена, опожарена, а населението откарано в робство и избито.

Мълвата за огромното богатство на бана, което зарови в околностите на крепостта още пълзи по поречието на Ломовете. Иманяри обръщат камъни, коренят дървета, копаят в клисури, разравят могили. Личното име на управителя е забравено. То е било изтрито още приживе в паметта на народа. Но алчността на бана остана в историята – БАН-ИСКА.

* * *

През 1975 година се срещнах с дядо Сандю от село Пепелина, деветдесет годишен хилав старец от махала Тютюнката. Той каза: „Бях четиринадесетгодишен. Една вечер у нас дойдоха двама габровлии. Искана на другия ден баща ми да ги заведе на чеимата „Урум¹ Бунар²“. Рано сутринта впрегнахме кравите, сложихме изкопен инструмент в каруцата и тръгнахме за чеимата. След като стигнахме, гостите извадиха някаква карта и започнаха да измерват с крачки мястото към първия завой на дерето. „Тука е!“ – каза единият от тях и започнаха да копаят. Тате ме изпрати да паса кравите. Като огладнях, отидох при тях. Копачите почиваха, а до тях зееше дълбока яма. Върху рохкавата пръст бяха разхвърляни кости и три черепа. От прегъната антерия се показваха няколко жълти монети.

Това беше останало от Бойка войвода, а дали костите бяха нейни и кои бяха другите два черепа, никой не знае и няма да узнае, но легендата остава.

БОЙКА ВОЙВОДА

Че аз ще мъжа да водя,
Я два дни, мамо, я три дни,
Я пък ли до три сахати,
Аз ще на балкан да ида,
В балкана при хайдутите,
Тамо ме чакат юнаци.

Народна песен

Последният десен приток на Дунав е река Русенски Лом. Поречието на Ломовете със своите криволици, отвесни накъдрени скали, естествени или оформени и изсечени от човека пещери, с обширните горски масиви са чудно творение на Създателя.

През османското робство този район е приютявал народните закрилници и на някои от тях костите им още лежат на знайни и

1. Урум (тур.) – грък

2. Бунар (тур. диал.) – кладенец, извор

незнайни места.

Между многото, дали живота си в служба на народа, била и Рада Барачката. Викали са ѝ и мома Рада. Родена е в будното село Леденик, Великотърновско. Годината не се знае, само се помни, че било по жетва. Още от малка останала без баща, който бил търговец. При завръщане от Одрин в Хаинбоазкия проход бил нападен от разбойници, обран и убит.

Природата я дарила с решителност, хладнокръвие, но и с коравосърдечност. Още тринадесетгодишна пред погледа на връстници нагазила в порой и спасила овчарче. Друг път вече като мома първа влязла в горяща къща и изнесла болна жена. Тези ѝ качества, при все че не била хубавица, я правили желана от селските момци. Грубото държане и ежедневно досаждане на богат спахийски син я принудили с приятелката си Пенка от Севлиево да потърсят спасение и закрила от Вълчан войвода, който шетал из Еленския балкан. Няколко години двете девойки бродили с хайдутите из Стара планина под мъжките имена – Рагю и Пеню.

След ненадейното залавяне на Вълчан войвода от леденишкия спахия Ахладосглу¹ дружината останала без водач. Тогава комитите решили да проведат състезание по стрелба и най-добрият да им стане войвода. Уточнили условията: „Който от тридесет разкрача улучи пръстен, той ще води дружината. Ако при първия опит никой не порази целта, след почивка започва втори. На следващия ден изборът ще се повтори.“

Състезанието започнало. Синкавият дим от кремъклийките бавно се разпръсквал. Половината улучили буката, но нито един халката. Последен се целил Рагю. Пушката му изтрещяла като топ. Двамата проверители се провикнали: „Улучи, улучи“. Всички се спуснали към него да го поздравят и въодушевени започнали да го подхвърлят. След поздравите, съмнение кълнило сред комитите. Рагю къосе ли е, или жена. След два дни болшинството от народните закрилници поискали новоизбраният войвода да опровергае съмнението им, като се съблече гол. Спорът бил продължителен и лют, като някои мислели да прибегнат до насилие. Седмица по-късно Рагю бил вече Рада, а Пеню – Пенка. След мъжки съвет хайдутите се съгласили да бъдат водени от жена, чиито качества не отстъпват на Вълчановите. Рада дала съгласието си да стане водач на четата при условие в памет на убития ѝ баща да вземе неговото име – Бойко. Нова-

1. Славейков, П. Р. Съчинения. Т. 3. – С., 1979, с. 285.

та предводителка измъкнала от силяха¹ си тежък пищов и го поставила на кръгъл камък. Пенка хайдутка ѝ подала остра кама, а трети – сребърен кръст. Всички се заклели, че ще изпълняват заповедите ѝ освен двама, които веднага убила. И повела Бойка войвода народните закрилници по друмища и гори, по махали и села да покровителстват и подпомагат онеправданите.

Часовият, срастнал се със скалата, която стърчала над дърветата, забелязал, че към бивака вървял озъртащ се човек. Той подал уговорения сигнал. Войводата го посрещнал и изслушал. Селянинът разказал, че синът на бея, двадесетгодишен ашлак, с тайфа въроръжени вагабонти разкъсали празничното хоро и са помъчили да отвлекат дъщеря му. Намесата на селските ергени осуетила кражбата, станало сбиване и един момък бил ранен. Те се закарвали, че пак ще дойдат, и че хубавата Яна щяла да краси само техния харем.

На следващия ден хайдутите изпратили на бея хабер. „Ако не преустановиш зулумите, чифликът ти ще пламне“.

Нощта била звездна, тиха, топла. Земята спяла уморена. Следвана от другарите си, Бойка крачала бодро и безшумно към селото. Преди да тръгнат, тя заповядала: „По време на прехода да не се пуши, да не се говори високо и да се движат близо един след друг.“ Спрели пред къщата на кмета. Двама прескочили оградата. Чорбаджията посрещнал неканените гости спокойно. Отворил сандъка и подал на войводата две кесии с жълтици. След това поръчал на ратая да им даде храна и кожа за цървули. Нощните посетители безшумно напуснали спящото село. На следващата сутрин дружината спокойно крачала из Поломието. След седмица раздали половината от полученото злато на бедни селяни.

Жителите на яташкото село нямали християнски храм. Решили да си построят, но като започнали да събират пари, се оказало, че са недостатъчни, затова отложили строежа.

Бойка научила за желанието на селяните. След съвещание хайдутите решили да помогнат. Събраното злато пак не било достатъчно. Тогава решили да оберат хазната, която на път за Истанбул нощувала в Търновград. Изпратили човек до града да разбере кога ще премине, по кой път и колко са пазачите. Завардили пътя в местността Усоето.

Вятърът от време на време повявал и клоните на дърветата тихо шептели. Тежко натоварените коне едвам вървели и пръхтели

в ясната привечер. Изведнъж се чула заповед: „Огън!“ Стрелбата стреснала гората, животните, но най-много придружителите. Докато гъстият пушек се разпилее, хайдутите с ножове в ръце заобиколили хората и конете. От стрелбата двама конници паднали, но останалите бързо се окопитили и започнала сеч. Настанала суматоха, кръстосали се ножове и ятагани, глъч и псувни цепели въздуха. Бойка разбрала, че нападението е неуспешно и дала сигнал за отстъпление. Преди да побягнат, един от падналите ездачи се преобърнал и изпразнил пищова си в нея. Тя се залюляла, присвила се и го ударила с ножа по главата.

Събрали се изтощени в горист дял. Измили и превързали раните си. Бойка станала направила няколко крачки и паднала. Изтеклата кръв отнела силите ѝ. Другарите ѝ направили носилка. След две денонощия преход спрели до извора Урум бунар срещу пещерата Орлова чука.

Раната на Бойка войвода се подлютила. Не помагали нито мехлемите, нито билките, нито баенето. Настанили я в ниша на удобна и безопасна пещера, като предварително я пригостили за живеене. За нея се грижели Пенка хайдутка и Станю от долното село. През студените зимни дни я пренасяли в селата. Три години верните другари полагали усилия да спасят живота ѝ, но напразно. Погребали я над извора, дето дерето прави обратна чупка, а не в християнските гробища. А пещерата, дала подслон на народната закрилница, народът нарекъл „Хайдутката“.

1. Силях – кожен пояс, нагоден за носене в него на пищов, нож и др.

* * *

Селото, в което се е случило това събитие, може би е единствено в областта по местоположение. То е толкова дълго и тясно, че жителите му от долния край не познават съселаните си от горния. По дължина през него кротко шепти малка безименна рекичка, но събуди ли се от бягащите дъждовни облаци, излиза от леглото си и мете земята. В дефилето се вливат сухи и мокри улеи, някои от които са само неколкостотин метра. Височините и перпендикулярните на селото бразди тук-там са обрали с дървета, а останалото е пасбища. И днес още, в един от страничните прорези, блика бистра студена вода. Не се помни водите да са уловени и да текнат в чучур. Живеещите наблизо за удобство са изкопали кухня в недрата на земята, колкото да се побрат два котела. Гребнеш ли, нивото на водата бързо се възстановява и водата побягва надолу да търси поестримите си.

КАЛЯ ВРЯКА

Било много, много отдавна, никой не знае годината. Водата все така бликала, както и сега. Утолявала жаждата на мало и голямо. Много моми оттук са си тръгвали с напита вода, а момците са получавали китка цвете и гуми за вярност.

Къщата на чорбаджи Стефан отстоеше на пет-шест минути път от извора. Семейството му беше многолюдно. Последните му деца бяха момичета.

Каля неусетно, бързо хвърли детското було и за кратко време наля снага, напълни пазва. Под тънките ѝ вежди трептяха вити клепки, които криеха и красяха големите ѝ черни очи. Смолистите ѝ плитки като две въжета се спускаха до тънкото ѝ кръстче. Гласът ѝ беше тих, мек като на гугутка при говор, но мощен и чист в песните. „Каля пее“ – викаха селяните и образът ѝ влизаше из къщите и бродеше по полето. А усмивката ѝ излъчваше доброта и не слизаше от руменото ѝ малко продълговато лице. Излезеше ли с така си на хорото или отидеше на седянка, момците бързаха за ръка да я хванат, сръчност да покажат или при нея да седнат. На извора ергените се

надпреварваха кой пръв в котела ѝ мустак да натопи, китка да вземе. Вечер техните и съседски кучета до късно цепеха тишината, но чорбаджи Стефан мислеше, че причината е по-голямата дъщеря. Изненадата му беше голяма, когато гостите-другоселци поискаха Каля за снаха на Хаджи Христо. Домакинят смяташе последното си дете за малко, а и не харесваше преженването, затова няколко пъти повтори: „Тя не е узряла още“.

Гостите-сватовници бяха зрели мъже, с богат опит, затова не бързаха да приключат мисията си. Лютата ракия и хубавото мезе, което предложи домакина за оказаната му чест развързваха езиците, увеличиха усмивките, смеха и доближиха вижданията им за живота на младите. В началото на разговора чорбаджи Стефан беше твърд като кремък, но сладките приказки топяха твърдостта му. Към края на разговора той се съгласи да изпрати Каля на извора за вода.

– Върви, дъще, донеси от извора прясна вода“ – каза галбовно бащата.

Каля смени роклята, среса косата си и грабна стомната. На път към извора, тя си спомни ладанките, които преди седмица каза ѝ организира. Вечерта срещу Еньовден момите от махалата се събраха в тях. Всяка носеше китка здравец с вързан маламен¹ пръстен. Сложиха ги в бяло котле, в което имаше мълчана вода. То пренощува с китките под звездното небе. При зори се събраха при извора. Обградиха шестгодишната Донка, която беше седнала и държеше котлето. Започнаха да пеят и изграят в една посока. Устата на Каля започна да мълви песента, а стъпката ѝ стана хоровадна:

*Сбирайте се малки моми,
малки моми и големи,
да пеем пръстените.
Ой ладо, ладо, момиче младо.
Първа мома ерген либи,
ерген либи и разлюбва.
Ой ладо, ладо, момиче младо.
Вади Донка, китка здравец,
китка здравец със жълт пръстен.
Сбирайте се, малки моми,
малки моми и големи,
де пеем пръстените,*

1. Маламен (гр.) – златен

Ой ладо, ладо, момиче младо.
 Втора мома двори мете,
 двори мете, песен пее.
 Ой ладо, ладо, момиче младо.
 Вади Донка, китка здравец,
 китки здравец със жълт пръстен.
 Сбирайте се, малки моми
 малки моми и големи,
 де пееме пръстените.
 Ой ладо, ладо, момиче младо.
 Трета мома в църква влиза,
 сама влиза с мъж излиза.
 Ой ладо, ладо, момиче младо.
 Вади Донка китка здравец,
 китка здравец със жълт пръстен.

С тиха песен на уста Каля неусетно приближи извора. Но след като изпя гумите на нейната песен – „Сама влиза с мъж излиза“ – спря.

– Защо тате мен изпраща за вода, а не така, която беше свободна. Нима гостите са сватовници. Как ме погледнаха, сякаш ще ме купуват.

Лицето ѝ порозовя, тялото ѝ потръпна. То не беше готово за мъжки ласки и целувки. В душата ѝ се надигна гняв, ропот и обвини баща си в неуважение, в коравосърдечност, че може да я продаде като добиче. Умислена, натопи стомната във водата.

В горния край на дерето, под кичеста круша, откъдето се вижда извора и част от селото, се бяха събрали няколко ергени, които пасяха добитък. Те говореха за предстоящото неделно тържество и спореха кой да води хорото. Кавзата беше люта, продължителна, като всеки мислеше себе си за достоен. Тя завърши с името на Каля и така ѝ. Един от момците каза: „Каля се хвали и гордее, че устните ѝ са чисти“. Ергените се спогледаха и умълчаха. Всеки претегляше смелостта и възможностите си с гумите ѝ.

– Аз ще я целуна – каза тихо, несигурно деветнадесетгодишен момък е треперещ глас. Той беше от младите ергени, затова другите го погледнаха с учудване.

– Ти ли бе, буболечка! – каза някой.

– При удобен момент ще ви докажа – запъна се той като петле на стобор.

– Вижте, вижте някой отива на извора за вода. Та това е Каля –

каза някой. – Ха да те видим, колко държиш на гумата си – извикаха всички.

Момъкът се смути и засуети. Но след няколко минути грабна тоягата си, като че ли отива да гони псета и се плъзна по улея из храстите към извора.

Каля усети присъствието на човек и докато се изправи и извика, момъкът я сграбчи. Тя се залюля, изтърва стомната и тялото ѝ се замята като риба в мрежа. От устата ѝ излезе тревожен зов за помощ. „Каля вряка“ – се понесе из махалата и хората хукнаха към извора, въоръжени кой с каквото намери. Младежът се мъчеше да докосне моминските устни, но не му се удаваше. Виковете на селяните го принудиха да помисли за собствената си кожа. Съседите заобиколиха треперещата Каля, дадоха ѝ глътка вода, успокояваха я. Напълниха стомната и я придружиха до тях. След месеци сватлъка стана. Оттогава до днес изворът и мястото носят името – Каля вряка.

* * *

В поречието на река Баниски Лом, сред гористи хълмове, се е сгушило китното село Чилнов. В него, преди около шест поколения израснала хубавицата Койка. Нейната хубост, стройното ѝ тяло, златистите ѝ коси, румено-бялото ѝ лице, се усеждали като пролетен полъх, наситен с омайващ мирис на горски билки. Някои сравнявали походката ѝ с тая на кошута, гласа ѝ – с песента на гугутка, а сините ѝ изгивни очи – с бистротата на небето. Мълвата за хубостта ѝ се понесла по поречието на Ломовете – чак до белия Дунав. Ергените християни търсели погледа ѝ по тлаки и седенки, по сенокос и гроздобер. Мюсюлманите се заканвали – такава хубост не може да краси християнска къща, а само турски харем. Старите хора клатели глави и думали, че Койка няма да дочака старини.

КОЙКА

Носели се слухове, че когато Койка се родила, ято врани цял ден се вили над селото. По-голямата сестра на хубавицата твърдяла, че видяла в мутвака¹ пред огнището сред полунощ три орисници, които шепнели съдбата на новороденото. Първата казала: „Да расне, порасне, гиздава мома да стане, в друго село да се омъжи и добие да мъжка рожба.“ Втората продумала: „Хубостта ѝ да се прочуе чак до Цариград!“ А третата допълнила: „Мъжът ѝ да я погуби.“ След всяка изречена орисия, те хвърляли в огъня прах, който горял буйно и осветявал цялата стая.

Мълвата като есенна мъгла запълзяла из поречието на Ломовете. Батински ерген, който учил дотогава в Троянския манастир за свещеник, изпратил сватовници, ако има такава мома, да я искат за жена. Това, което говорили хората, се оказало истина. Вдигнала се голяма сватба. Забел Мартин красавицата Койка в село Батин. Година след сватбата му родила син, на когото дали царското име Асен. След раждането Койка станала още по-хубава. Това карало турците от селото и аскерът от близкия граничен пост да станат все по-

1. Мутвак (тур. от ар.) – готварница, кухня

невъздържани. Попът със семейството си бил принуден да изостави новата си къща и да потърси спокойствие сред роднини в село Сливо поле. След година по същата причина се наложило да се местят в село Пургово.

* * *

Русчушкият първенец, приелият исляма арменец Манук бей, с мълчаливото съгласие на властта устроил жестока „шега“ на поп Мартин. Поканил го да му гостува с цялото си семейство. Тридневното угощение било богато. Обещанията на бея следвали едно след друго. Дошло време да си ходят. Попът поискал да доведат жена му с детето, които още от първия час били въведени в харема. Гавазите на първенеца обаче го наружали: „Тази жена вече не е твоя, а на бея. Тя не иска да дойде с тебе.“ Сепнал се българинът, но било късно. Изхвърлили го на улицата, премазан от бой. Седмица чакал пред портата да зърне сина си и майка му, но усилията били напразни. Цяла година чукал по вратите на първенци, кадици, паши – търсел правда. Стигнал и до султана в Цариград. В душата му покълнало семето на гняв и отмъщение, които чакали сгоден случай. Отчаян се принудил да напусне роден край и да потърси спасение в Еленския балкан.

След потушаване на селското въстание в Странджанския край и раняването на Индже войвода, който отишъл във Влашко, с част от другарите си Вълчан преминал в Стара планина. Той започнал отново хайдутство за да събере пари, с които да откупи войска и да освободи България. Със завързани очи завели поп Мартин при войводата. Той разкрил мъката си и помолил Вълчан за помощ. Със своята тактичност и храброст, скоро успял да спечели доверието на другарите си. Вълчан войвода се съгласил да отдели няколко четници, които да отидат с поп Мартин и да отмъстят за поруганата му чест. Дълго бродила разраствалата се дружина из горите, клисурите и пещерите на Североизточна България, които още разказват легенди за хайдутите, търсейки сгоден момент за отмъщение. Накрая прибегнали до хитрост. Един от хайдутите успял да се глави коняр при бея. Койка дълго молила бея да я пусне да види родителите си на село. Най-после той склонил. Побратимът – коняр известил на поп Мартин деня на пътуването. Богато украсената каляска напуснала укрепения град, придружена от охрана. С Койка пътували първородният ѝ син Асен и детето ѝ от бея. Пътят, преминаващ през гористата местност Перестица, бил блокиран от хайдутите. Схватката била кратка и кървава.

Един от хайдутите отворил вратата на каретата. Това било

покана пътниците да я напуснат. Наредени в полукръг, те чакали с широко отворени очи да видят пътуващите. През отворената врата бавно и страховито слезли две богато облечени деца. По-голямото хванало братчето си за ръка, което било готово да заплаче. Спрели пред въоръжената човешка стена. Хайдутите гледали децата без злоба, чудели се защо майка им се баби да слезе от каретата. Само най-възрастният – войводата, който не се различавал по облекло и въоръжение от останалите, едва се въздържал да направи няколко крачки и да презърне сина си. Възпирал го страхът, че след тяхната раздяла образът му е изтрют в детската глава. Детето било само на три години. „Ще ме приеме ли за баща, като му обясня кой съм – се питал той. – Години наред се мъчих да го забравя, а с него и майка му, но не успях да пропъдя образите им. Вечер, когато лягах върху горската шума или върху твърдата земя в някоя пещера, увит в расото, мислено ги презръцах и заспивах с тях. Сутрин с целувки ги карах да отворят сънени очи. След страшната, позорна случка съм се стремил всеки ден с всяко действие да си върна отнетото и да заживея мирен щастлив живот“.

След децата като бяла гълъбца слязла майка им. Лявата ѝ ръка, държала леко, прозрачно фередже, което я покривало до кръста. Под челото ѝ се очертавал тесен отвор, през който се виждали две свели поглед очи. С отмерени и горди крачки, като жена, знаеща цената си и убедена, че може да се измъкне невредима от сложната ситуация, тя застанала зад децата. Леко повдигнала глава и с презрение погледнала по-силните. „Със злато ще ги нахраня“ – помислила си.

Заместникът на войводата нарушил напрегнатата тишина.

– Круме, махни пердето.

Левент момък пристъпил и гръпнал силно покривалото. Жената се сепнала. Но хубостта ѝ блеснала с пълна сила. Цветът на косата ѝ се слял със слънчевите лъчи и отблясъка на златния наниз, който покривал част от бялата ѝ гръд. Уплашеното ѝ бяло-румено лице, на което трептели две сини мъниста, се спрели върху човека, издал заповедта. Младите въоръжени мъже, забравили прелестите на женската плът, се смаяли от видяното. Погледите им се плъзгали по летните дрехи, по очерталото се стройно тяло, сочни устни и бяла шия. Гледката възбуждала притъпената с времето страст.

Койка погрешно изтълкувала действията на въоръжените. Тя ги изгледала с подигравателно злобни очи, замахнала с ръка като при удар, разтворила пръсти и от дланта и полетели няколко жълти монети. „Вземете голтаци, след седмица мъжът ми ще ви избеси!“ – извикала.

Над любопитно благосклонните лица на хайдутите легнала сянката на обидата и подигравката. Те раздвижили ръце и тела, но не да събират разпилените жълтици, а за да хванат ножовете, готови с кръв да измият страшната обида.

– Ние не сме разбойници, жадни за злато. Събраните пари раздаваме на бедните. Злато ни трябва да прогоним турците от нашите земи – отговорил заместник-войводата.

След това се обърнал към другарите си, които кръвнишки гледали омразната жена, готови да я съсекат, забравили възхищението си от нея.

– Какво наказание заслужава този, който е забравил дом и семейство, приел е друга вяра и ни заплашва с бесило?

– Най-тежкото! – извикали всички и стеснили кръга, готови да пролеят кръв.

Войводата, който досега само мълчал и въздишал, а цветът на лицето му се променил от напрежение, извикал:

– Спрете, спрете!

След като всичките се обърнали към него, бавно продължил:

– Тази жена, доброволно приела чуждата вяра и потурчила сина ми, не заслужава такава чест да цапаме ръцете си с кръвта ѝ. Предлагам с второто си дете да легне на дъното в близкото бламо!

Чак сега Койка се възгледала в мъжа, изрекъл присъдата, и познала бащата на първото си дете. Била смазана от своята постъпка, алчност и убеждение, че със злато всичко може да се купи. Чак сега осъзнала, че цялата се е изцапала с нещо кално, срамно. Свила се над рожбите си и заплакала жално. Някои от хайдутите погледнали със съчувствие поп Мартин, но той бил достатъчно коравосърдечен, да не отмени присъдата.

Определените да извършат екзекуцията се бавели. С треперещи ръце те смъкнали наниза жълтици и на негово място завързали тежък камък. В най-дълбокото място хвърлили майката с малкото ѝ дете – това на бея. Жабунясалата застояла вода погълнала два живота.

След няколко дни синът на поп Мартин, Асен, бил прехвърлен във Влашко. Оттогава легендата за Койка се мълви от уста на уста, предава се от поколение на поколение. В народната памет падината живее с името Койкин гьол, местността и спирката преди преименуването ѝ – КОЙКАТА.

МАРИНОВ ГРОБ

В една от горните стаи на Синджирли хан, приведени над тежка дъбова маса, двама мъже си шепнеха близо час. Лицата им бяха сериозни, очите пламтяха, съсредоточени като на пълководци, които разработват план за сражение. Те бяха уверени, че делото, за което полагаха труд, време, риск, е свято, справедливо и чрез него ще докажат на агите, че българите не са робу. Мечтите им летяха като орли в синевата и озаряваха с буен пламък лицата им. Между тях, вместо карта със знаци на родове войски беше разстлана бяла кърпа, а върху нея комат хляб, парче сирене и няколко глави лук.

След известно време те станаха и председателят на Русчушките съзаклятници презърна Марин, пожела му безопасно пътуване и успех в светото дело. После откряна вратата, огледа мездана, ослуша се и прекрачи дървения праг. Марин зави остатъка от храната в кърпата и пусна вързоп в торбата. Метна я пъргаво през рамо и излезе от стаята. Привечерните слънчеви лъчи го погалиха със затихваща топлина. Той присви очи и примигна. Вратата на пивницата, която беше на долния, приземен кат беше отворена, от нея излизаше цигарен дим. С прекрачването на прага той отвори широко очи – вътре хората и предметите губеха образа си. Бавно се запъти към тезгяха. Заг него стоеше мъж на средна възраст, облечен с шаячени, износени, но чисти дрехи. Той посрещна влезлия с питащи очи: „Готово ли е?“

Марин кимна с глава и тихо каза:

– Споразумяхме се, ще достави сол.

Ханджията се наведе и извади от един страничен шкаф малък вързоп. Подаде го на младия човек и каза:

– Вземи тези билки. Те може да помогнат на болния ти баща.

Кошовчанинът разбра, че това са предпазни мерки, погледна го с благодарност и ги натика в торбата.

– Вземи и този небетшекер и го предай на моя дост¹ – пазача на портата. И гледай по светло да се измъкнеш от града!

Очите на другоселеца трепнаха от задоволство, усмихна се, кимна с глава, презърна го за довиждане и сполука, като му пошушна на ухото: „Да живее България!“, след което се насочи към конюшната. Конят позна стопанина си и изви глава. Той го погали, отвърза поводите и го изведе на двора. Метна попоната¹ върху гърба му, привърза я и го възседна. Насочи се към южната порта на града – Кюнтю капу. Този път водеше за Левент табия с отклонение за село Среден чифлик. Съветът на ханджията да излезе по светло от града го караше да срива с пети добичето, при все че то вървеше с едри крачки. От южната страна на укрепения град пълзеше поток от коли и хора. Преминаването през тесния покрит вход се задъхваше. Преди да го достигне Марин слезе от коня и го поведе, провирайки се между влизащите. Приблужи пазача, мустакам аскер – усмихна му се, подаде му тескерето и му пусна в джоба пакетчето небетшекер. Измореният пазач опипа с очи пътника и коня му и спря поглед върху торбата.

– Къде се вреш бе, еркек². С какво е пълна торбата?

– С билки, ага, билки нося на тате.

– Къде отиваш?

– От село Кошов съм, закъснях при билкаря.

– Хайде махай се! Бързо, бързо, спираш кърджииите да се приберат в града.

Марин пхна документа в пояса си и опъна поводите на коня. Излезе от града и сви вдясно. Бегом се спусна към поречието на Лома и тръгна срещу течението на реката. Обърна се за последен път назад, увери се, че не го следва някой чалмалия, отпусна напрегнатото си тяло и се понесе отново в галоп по черния път, който не следваше завоите на реката, трасирани от върбалаци. Премина бързо покрай село Среден Чифлик и махала Кулата и пое по стръмния баур. На запад небето губеше блясъка си. От двете страни на пътя се очертаваха малки парчета орна земя. Миризма на влажен чернозем пълзеше над нивите. Мислите на пътника се плъзнаха по полето и навлязоха в тяхното землище. Спряха се на есенниците, угарите и на тази земя, която скоро щеше да приеме семена. Унесен в мисли, превали баура и се надвеси над село Басарбово.

То беше презърнато от вечерна пролетна мараня. Като светулки по жътва проблясваха в мрака малките прозорчета на паянтовиите схлупени къщи. Кучешки лай, мучене и блеене на животни и по-

1. Попона (рус.) – чул, дебела покривка за кон

2. Еркек (тур.) – мъж, съпруг

двиквания на стопани нарушаваха тишината. Копитата на коня удариха тъпо по дървения мост над реката, свързващ двете махали. Досегашния шум се скри във върбалака, прогонен от вика на кукумявка. „В кой ли дом ще влезе скръбта“ – помисли пътникът. Тръпки на несигурност полазиха по гърба му. Селяни разказваха, че преди година черкези от близките села се опитали да ограбят закъснел пътник, който се спасил чрез бягство. Ръката му инстинктивно се мушна в пояса, но не набара верния другар. Сутринта при тръгване от селото не се реши да го вземе, в града често проверяваха християни за оръжие. Но мислите за срещата с Тома¹, с другарите съзаклятници, разговорите за набавянето на оръжие, го окуражиха. Стръмния път излизащ от селото, навлизаше за кратко в селската мера, но от третия завой се мушваше в тъмен лес. Пътят трудно се виждаше, но конят носеше стопанина си към дома, без да загуби ориентация. Откъм реката, която лъкатушеше в дола, полази хлад и тялото на пътника потръпна. Наближиха падината, която водеше началото си от Хайдушките пещери, до реката. „Още малко и ще изляза от гората, там е по-светло и безопасно“ – помисли Марин.

Изведнъж от тъмното изскочиха две сенки. Едната хвана коня за юздата. Той се сепна, наостри уши и повдигна глава, за да се освободи от чуждите ръце, но не успя. Докато скочи и побегне, нещо светна, чу се гръм и пушек обгърна пътника. Марин усети силен удар, който го зашемети. Помъчи се да извика, но не успя и се свлече в краката на коня. Грабителите претърсиха трупа и торбата. Единият го срита злобно и каза: „Язък за джепането – грош не намерих“, а другия допълни: „Убихме човека за две глави лук.“ Те поведоха коня към Божичен, който след два дни щяха да продадат на пазара в града. Изстиващия труп оставиха сред пътя.

Сутринта пътници видяха безжизнения, обезобразен, ограбен човек, локвата кръв и захвърлената празна торба, а около нея разпилени билки. Из селата се понесе страшната мъгла, разбойници убили българин за две глави лук. Близки взеха трупа и го погребяха. След време на високото край пътя над гроба изникна каменен кръст. Българите го нарекоха Маринов гроб. Беше пролетта на 1875 година.

1. Тома Кърджиев (1850-1887) – български нац.-революционер и обществен деец

* * *

... Няколко дена преди да го обесят край града, дядо отново посетил затворника. Щом го видял, комитата откачил от врата си този медальон, целунал го и го оставил на пода, пред вратата на килията, като прошепнал: „Заклевам те да се бориш за осъществяване на написаното“ ...

... Погледнах медальона. На едната му страна пишеше: „Чиста и свята република“, а от другата: „Дякона“.

МЕДАЛЪОНЪТ

Селото, където съм се родил, е сгушено сред гористи хълмове и скали, между които се вие река Бели Лом. Образованията на скалите са с чудни форми. Някои от по-големите и удобни пещери се използвали като обчарници. В тях се раждат, живеят и умират по волята на човека четириногите. Ако тръгнем по новото шосе, което следва гънките на реката, след поредния завой изведнъж ще изскочат крайните къщи. Българската махала е над двеста къщи, а турската – на половината. Граница между тях няма, а към центъра населението е смесено.

Християни и мюсюлмани живеяха мирно. Селяните обработваха земята и се молеха на своя Бог за здраве и бекет. Уважаваха се взаимно и бяха уважавани от жителите на околните села. На улицата се сбирахме за игра рояк деца. Чувах се българска и турска реч. Родителите ни не ни деляха. Имаше ли филия хляб, поръсена със сол и червен пипер за мен, имаше и за другарчетата ми.

Срещу нашата къща беше тази на Али, с когото най-много играехме. С него живеехме като братя, при все че имах други братя и сестри. Често се хранехме заедно, спяхме на едно легло. Родителите ни поощряваха нашата дружба. Но се случи нещастие. С Али отидохме на реката да се къпем. С пристигането ни, той се хвърли във водата, а аз се отбих за кратко в храстите. Съблякох се и бях готов да нагазя в хладната вода. Потърсих с поглед другарчето си, но не го видях.

Извиках няколко пъти. Само ехото неясно ми отговори. Моментално си спомних думите на баба: „В махалата ще гоиде скръб, не се къпете в реката“. „Нима Али се е удавил!“ – помислих и хукнах към

къщи. Не можах да обясня какво се е случило, плачех, хълцах и повтарях: „Али... на вира“. Събраха се хора и след кратко търсене откриха тялото на моя приятел. На другия ден с тъга се разделихме завинаги със скъпото ми другарче, което остана на осемнадесет години. От скръб по единственото си дете майка му се разболя. Фелдшерът и ходжата не помогнаха и тя угасна кротко, както беше и животът ѝ. Чичо Юсуф, баща му, остана като самотно дърво сред обширно поле. В селото той нямаше роднини. Това нещастие го промени. Видеше ли ме, очите му се усмихваха, по лицето му пропълзяваше свежест и по-бодро вдигаше ръка за поздрав. Сякаш му преливах сила. Чувствах, че ме обича като син.

С баща ми привечер стояха на уличната пейка пред къщи и посрещаха завръщащите се от полето хора и животни. Разговорът им беше тих, дружелюбен, съседски. Те никога за нищо не се караха. Търсеха се и си помагаша във всичко. Религиозните празници често празнувахме заедно.

Върнах се от казармата. След година се ожених. Моите деца заиграха на улицата. Веднъж сварих двамата съседи в тих разговор. Седнах при тях. Вгледах се в чичо Юсуф. „Колко е остарял“ – помислих. Вратът, лицето и челото му бяха набраздени като изорана нива, а косата му – бял калпак. Очите му бяха загубили живецата към светлите дни. Измършавялото му тяло се клатеше бавно и несигурно. Съседите се грижеха за него, но най-много нашето семейство.

Веднъж, като се прибрах от работа, майка ми ме посрещна с думите:

– Чичо ти Юсуф иска да те види.

Полегнах, докато му приготвят храната, и съм задрямал. Скърцащата врата и гласът на баща ми ме събудиха:

– Чичо ти Юсуф те чака.

Взех приготвеното за него ядене, пресякох улицата и влязох в буренясалият двор. Повиках, почуках и натиснах вратата. Поздравих, и оставих яденето на масата, на която имаше остатъци от предишното. Седнах до него на леглото и хванах хладната му костелива ръка.

– Благодаря ти, че дойде – прошепна той.

– Донесох ти ядене – казах тихо.

Той с усилие се помъчи да седне на леглото. Помогнах му. Чак сега видях, че е облечен с нови дрехи. Погледнах го тревожно с питащ поглед.

– Твоят другар и добрата му майка ме викат при тях – бавно и спокойно рече той.

Лицето му се оживи, очите му трепнаха при мисълта, че отива при свои, които вероятно мислеше, че ще види.

– Сине! – с треперещ глас каза той, стисна ми леко ръката и сълзи потекоха по страните му.

За първи път се обръщаше така към мен, но това не ме изненада. Успокои се, смъкна с треперещи ръце от врата си медальон и го стисна в шепата си като много ценна вещ:

– Моля те изслушай ме! – каза с по-бодър глас той. Целунах му набръчканата ръка и той започна бавно да разказва, като подбираше думите си:

– Този медальон се предава от баща на първороден син – и разтвори шепата си. На дядо ми го е дал един справедлив човек. Той е уважавал както потиснатите християни, така и бедните мюсюлмани. Това било отдавна, преди московците да дойдат и да ви освободят. Моят дядо, чийто дядо бил християнин, от осемгодишен живеел при чичо си в града – богат и влиятелен ага. Там се изучил и станал началник на затвора. Размирни били годините тогава. Вашият народ, който от незапомнени години живее по тези места, след разцепление бил поробен от нашите пра-пра-деди-османлиите. Някои буйни глави мислели, че ще могат да заменят управлението с помощта на чети. Но катурва ли се такава империя от неколкостотин лошо въоръжени човека? Родил се умен комита, който започнал да създава тайни комитети сред населението по градове и села, за да може то едновременно да въстане. Няколко години кръстосвал българско надлъж и шир.

Чичо Юсуф спря да разказва. Избърса потно чело и поиска вода. Пи бавно на глътки.

– Било през зимата. На път за Търново, откъдето мислел да отиде във Влашко, комитата бил заловен в хан, близо до град Ловеч. Завързали му ръцете и краката. В Търново го оковали в желязо. След кратък разпит го закарали в София. Там комитата бил изправен пред специален съд за Арабаконашкия обир и за настройване раята против властта. По време на процеса и след присъдата го държали в единична килия. Пред вратата денонощно стоял пазач от Анадола, който не знаел езика му.

Храната му носело специално назначено лице. Разпитът продължил пет денонощия и през всичкото време той се държал достойно и мъжествено, като се стремил да запази тайните на организацията, при все че здравословното му състояние се влошило. За процеса и държането на баш комитата се разчуло из империята. Граждани и дипломати поискали от властта на града и затвора да видят бун-

таря. Възложили на началника на затвора да отведе любопитните до килията на затворника. При слизане по стръмната стълба, която водела до мазите на зандана, където го държали се чула песен. Групата спряла. Певецът режал думите като наниз алтъни и тя се плъзгала и запълвала хладните коридори и килии на целия затвор. Песента изведнъж секнала. Студът отново нахлул в мърмето.

– Кои пее? – попитал един дипломат.

– Баш комитата – отговорил дядо.

– Какво иска да каже с песента си?

– Той пее за топлия дъх на планината, за безкрайната шир на равнината, за волния полет на птиците. Накрая спомена, че всички хора на земята са братя – отговорил дядо.

– Какъв велик човек е родила тази земя! – казал същият дипломат.

Няколко дена преди да го обесят край града, дядо отново посетил затворника. Щом го видял, комитата откачил от врата си този медальон – чичо Юсуф разтвори отново пръстите си – целунал го и го оставил на пода, пред вратата на килията, като прошепнал: „Заклевам те да се бориш за осъществяване на написаното“. Изумен началникът на затвора с треперещи ръце го взел, съхранил и предал на първородния си син, а той на мен. Аз нямам наследници, затова го давам на теб. Ти замести Али.

Изтощен и облян в сълзи, чичо Юсуф кълмна на една страна.

Погледнах медальона. На едната му страна пишеше: „Чиста и свята република“, а от другата: „Дякона“.

След два дни изпратихме чичо Юсуф при Али и майка му.

* * *

... мъченицата Марина, живяла през трети век в град Антиохия в Мала Азия. Била изключително красива и умна. Управителят на града – Олимврий, ѝ предложил да се откаже от християнската вяра и да се омъжи за него. Тя отказала. Последвали мъчения, на които издържала и не разколебала вярата си към Бога ѝ неговия син...

... В съня си детето видя как от вира излиза стройна девойка с дълги златни коси, топли сини очи и прозрачно наметало. Тя се надвесила над нея, погали я по лицето, като тихо, загрижено прошепна: „Ще виждаш вече“. Детето почувства дъха ѝ, сякаш нещо я близна по лицето, и то отвори малките си кафяви очички...

СВЕТА МАРИНА

Адил не разбра кой прекъсна съня му. Детето му, което спеше до него на рогозката ли проплака, петелът ли изкукурига, или кравата търсеше рожбата си. Отвори сънени очи, послуша се и погледна в тъмното по посока на малкото прозорче. Убеден, че е рано, протегна ръка и покри с чергата свилото се на кравай дете. Отпусна се, затвори клепачи, готов да продължи. Но видяното в съня и чутите думи бавно се избистриха. Отвори очи, сви чело и се впусна в размисъл: „Защо три поредни нощи сънува дядо си, който отдавна беше починал, а не баща си?“ Видя го седнал на трикрако столче, наметнат с антерия до оджака, с лула в уста. Старият го повика, погали го по главата и му поръча: „Да изореш ливадата в местността Спановца над извора и да направиш дарение“. Унесен в тълкуване на съня, задряма и не чу последни петли и чак когато светлината влезе в стаята, скочи. Издоу кравата, свари млякото, направи попара и събуди петгодишната си дъщеря. Детето недоволно въртеше глава, защото не можеше да различи предметите. Така се беше родило – с пелена пред очите, която скриваше размерите и багрите на света около него. Докато сърбаха с дървените лъжици попарата, Адил реши да отиде и да изпълни желанието на дядо си. Сложи в колата ралото, копралята, косата и влезе да вземе детето. Постла в колата черга и го постави върху нея. Не забрави парцалената му кукла. Малката се зарадва, като разбра, че ще прекарат деня на ливадата до извора.

Впрегна кравите, залости портата, качи се на колата и подкара кравите. Те тръгнаха неохотно. Колата изскърца и се понесе плачливо по утъпкания път, по който всяко минало колело тъпчеше старата диря и оставяше своя. Той се загледа в коловоза, в равномерното крачене на кравите, отпечатъците на краката им и сравни своя мизерен живот с този на добичетата. Началото бе сватбата. Изборът и волята на баща му се наложиха. След това раждането на детето и смъртта на майка му. Загубата на родителите. Всичко това беше оставило следи в душата му – една по-бледа, друга по-трайна. Понякога, смирено кланящ се на своя Бог в общия селски храм, изявяваше желание да го посети, да се оплаче от съдбата си и да помоли да промени посоката на живота му. Страхът от жестокостта му и от това дали ще бъде правилно разбран охлаждаше желанията му.

Кравите спряха в ливадата до извора, бликащ на това място от незапомнени времена. Селяните разказваха, че преди години около него е имало постройка, но кога точно, не знаеха. Останки от сгради и сега се намираха, разхвърляни из гората, в ливадите, или заровени в земята. Агил слезе, освободи животните от хомота и те лакомо започнаха да пасат. Пригответи ралото, поръча на детето да не слиза от колата, зажегли ги отново и тръгна към края на ливадата. Заби ралото в целината, животните огънаха тела, забавиха вървежа и браздите се занареждаха. По някое време ралникът обърна от пръстта парче потъмняла от времето дъска с някакви неясни знаци по нея.

Детето играеше в колата. То беше добрата майка, която обличаше, хранеше и приспиваше куклата-дете. Но интереса към тази игра скоро му омръзна. Ослуша се. Тишината се нарушаваше само от редките подвиквания на баща ѝ, от птичия хор и от тънката водна струя, която тръгваше надолу към селото. „Но защо изворът ме вика“ – се питаше то. „Ела, ела и се измий“ – шепнеше бягащата вода. То извъртя глава по посока на шума, издаван от баща му, за да го помоли да дойде и да му помогне да слезе от колата, но той заглъхна, изгуби се. „Сама ще слеза“ – реши момичето. Бавно и продължително опипва канатите, опашката на колата и най-сетне се свлече на зелената трева. Направи няколко крачки, клекна и започна да пълзи. Потопи ръце до лакти във водата, сви пръстенца като лъжички, загреба от хладката вода и си изми лицето и очите. Но не се ободри. Нежният шепот притисна клепачите ѝ и тя кротко и сладко заспа. В съня си детето видя как от вира излиза стройна девойка с дълги златни коси, топли сини очи и прозрачно наметало. Тя се надвеси над нея, погали я по лицето, като тихо, загрижено прошепна: „Ще виждаш вече“. Детето почувства дъха ѝ, сякаш нещо я близна по лицето

и то отвори малките си кафяви очички. Седна и чак тогава видя русалката, която изскочи от вира и се отдалечава, но вече като животно. Завъртя глава наляво надясно и спря поглед върху колата, а после върху гората. Изненадата му беше голяма от цвета и размера на някои предмети и дървета.

Преди да стане, то погледна пред себе си. Върху къса ръбеста клечка с малките си тънки крачета крачеше красиво животинче, скрило тялото си под червена паничка с черни точки. То за първи път виждаше такава буболечка и не знаеше как се казва. Изведнъж му се прииска да я хване, да я сложи на дланта си, да я погали и да станат приятелки. Протегна ръка, но калинката стигна края на клечката, раздели на две равни части паничката, разпери крила и полетя. То за първи път виждаше хвърчащо животно и проследи с поглед полета му. Стана ѝ тъжно и болно от това, че красивата буболечка не желае да станат приятелки. Надигна се плахо, огледа се, видя баща си, който беше спрял да оре и разглеждаше нещо. Едно по-голямо хвъркато, размахвайки бавно красивите си шарени крила, прелетя пред нея и се скри в близкия храст. „И то сигурно няма да иска да станем другарчета и да играем заедно“ – помисли с тъга детето.

– Тамко, тамко – извика то и побягна към него.

Агил чу вик на дете и го потърси с очи. Не очакваше да е дъщеря му, затова се огледа за други хора. Повторният радостен глас го стресна, той видя дъщеря си и се провикна:

– Спри, не идвай, ще се спънеш и паднеш – и побягна към нея.

– Тамко, аз виждам, виждам – викаше радостно тя.

Бащата наближи края на оранта, клекна, пусна остена и пое в обятията си бягащото дете, което обви врата му с малките си нежни ръчички. Изправи се и обсипа в целувки едничката си радост. С нетърпение погледна малките ѝ кафяви очи с радостната мисъл да види промяната и се убеди в детските думи: „Аз виждам!“ . Те бяха същите, но като че ли по-блестящи, по-мили, търсеци. „Сама дойде до тук!“ – с почуда си каза той, без да се усъмни дали детето казва истината. Обърна се да види кравите, които беше оставил на другия край на ливадата, там, където изора дървения предмет. Кротките животни спокойно стояха и преживяха.

– Нали знаеш, аз ора ливадата, хайде, кажи сега с колко крави – с тих, треперещ глас попита бащата. То изви глава към животните и сви трите си пръстенца на едната ръка.

– А коя е в браздата? – попита бързо той, горящ от вътрешен огън.

– По-светлата е към нас, а по-тъмната към дърветата – каза

спокойно детето, незнаещо, че издържа и последния проверочен изпит.

Тънки бистри поточета се спуснаха от лицето му. Краката му омекнаха и той седна в оранта. Потурите му отнеха част от орната влага, но той не почувства мокрота. Гърдите му като ковашки мех се свиваха и разтягаха, а тялото му се тресеше като при болест. Железните ръце бавно разхлабиха обръча около малкото нежно телце на детето. То протегна ръка и започна да бърше с пръстенца бистрите сълзи, готово и то да заплаче. После се изви, взе от земята парчето дъска, погледна неясния образ и я допря до тънките си устни.

Вървежът на кравите към селото беше по-добър. Новината, че дъщерята на Агил прогледала, след като измила лицето и очите си на извора в местността Спановца, до вечерта обходи селото и тръгна към съседните села. Хората слушаха за станалото чудо, гледаха очите на детето, цъкаха с език и викаха: „Божа работа е!“. Цяла седмица портата на двора беше отворена за любопитни и търсеци лек, много от които тръгнаха за извора.

За изораното парче дъска Агил се сети след време. Почисти я с мокра кърпа и занесе на ходжата. Гледаха я двамата, прехвърляха я от ръка в ръка, чудеха се на неразбираемите букви, знаци и неясни образи. Накрая решиха да я дадат на християнския духовен пастир.

След седмици свещеникът изнесе беседа в храма за мъченицата Марина, живяла през трети век в град Антиохия в Мала Азия. Била изключително красива и умна. Управителят на града – Олимврий, ѝ предложил да се откаже от християнската вяра и да се омъжи за него. Тя отказала. Последвали мъчения, на които издържала и не колебала вярата си към Бога ѝ неговия син. Била обезглавена на 17 юли.

На третата година след чудото вярващи селяни изградили християнски параклис в ливадата на Агил.

* * *

Поземлената реформа ме принуди да посетя село Острица, където беше родът на майка ми. Като започнахме да делим нивите, ливадите, градините, свако спомена, че гората зад Хълма на влюбените е опожарена. След споразумението помолих да разкаже какво събитие е дало името на височината. Той се съгласи и започна така:

ХЪЛМЪТ НА ВЛЮБЕНИТЕ

– Събитието, което ще ви разкажа, се случи много, много отдавна. Годината не се знае, помни се, че беше напориста, влажна пролет. Обширните гори, поляни и ниви бяха залети от пъстроцветна растителност. Хората се молеха и вярваха, че ще бъде берекетлия. Освен грижи за насъщния имаше хубави неща. Те идваха от къщите и големите дворове и градини, многото цветя и плодни дървета, с големите пространства за игра на децата. По пасбищата пълзяха стада от едър и дребен добитък, а пастирите с кавалите си, се нагняваха с птиците. По жътва, вършитба и гроздобер просторът беше песен за мелодичните гласове на момичета и ергени, на млади и стари. Вечер на седенки, беленки, или чукане на слънчогледови пити гъдулари, гайдари и певци свиреха и пееха за вяроност, другарство и вехти войводи. Какви хора се виеха по дворове и мездани – каза свако с носталгия по изминалото време и млъкна. Пуска чаша вода, намокри гърло и продължи:

– Най-много земя и добитък имаха Хасан ага и Добри чорбаджи. Години наред двете семейства живееха мирно, но не тихо. Тайно си завиждаха, но не със зверска злоба, която пали плевни, къщи и мори добитък. Дебнеха се и всеки искаше пръв да произведе разсад, да получи най-много зърно, да има най-много добитък. Семействата се уважаваха, при все че се молеха в различни храмове. Много пъти сядаха на една маса. Жените се търсеха и услужваха, разменяха рецепти за ястия, туршии, мармалади. Децата от двете семейства по цял ден играеха заедно или се къпеха тайно в реката. Те даваха тон и в селото нямаше младежки лудории и големи зулуми. Колкото земята и стадата им се увеличаваха, те ставаха все по-самостоятелни, по-горди, по-властни.

Къщите им бяха на два ката, с големи дворове, с много стопански постройки, градини, които се допиреха и стигаха чак до реката.

Селяните гледаха на двамата първенци с уважение, отдалече ги поздравяваха, даваха им стол, когато влизаха в кръчмата, правеха им път при посещение на тържества. Думите им тежаха като воденични камъни. В тях се вслушваше цялото село, даже и властта. Всичко, каквото притежаваха – ниви, гори, добитък – се беше удвоило, после утроило с упорит труд. При тях добивите на зърно бяха с няколко крини повече от другите, смъртността при животните – по-малка.

Йълдъз, най-малката рожба на Хасан ага, бе галеното дете на голямото богато семейство. Майка ѝ трепереше като орлица над единствената си дъщеря, понеже често се оплакваше, че я боли глава, стомах, че не ѝ се яде. Не я пускаше да отиде на нива, не я караше да помага в домакинската работа, даже не знаеше да плете. Правеше забележки на синовете и на снахите си, когато я караха да донесе от чешмата стомна прясна вода. Съседките често поучаваха майката, като ѝ гумаха: „Лошо правиш, детето мина десет лета, научи я поне да готви.“ Майката се усмихваше и отговаряше: „Слабичка, болничка е, има време“. Така крехката, млада фиданка растеше на воля, свободна от задължения и по цял ден играеше с децата от махалата, и най-много със съседа Христо. Към края на десетото си лято момичето започна да се променя. Лицето ѝ се удължи, очите ѝ станаха по-големи, по-неспокойни, а косата – сякаш по-черна. Тялото ѝ – особено бедрата и гърдите, започнаха да набъбват, да наедряват. Дрехите ѝ бързо удряваха и се налагаше всяка пролет да шият нови. Шамията криеше лицето ѝ, а дрехите – снагата, но походката, движенията ставаха все по-гъвкави, силни, по-привлекателни. Тя забравя думите: „Не съм гладна“, „Боли ме глава“. Всичко, каквото хапнеше се превръщаше в плът и хубост. Започна да се интересува от домакинство, да помага при къпането на братовите си деца, наблюдаваше с интерес кърменето на бебетата. Питаше младите майки за някои свои и техни телесни изменения.

Майка ѝ постоянно ѝ напомняше, че е задължително всяка мохамеданка да носи шамия, особено когато излиза на улицата, като ходи до чешмата или до някоя дружка. Жените от рода все по-често започнаха да ѝ говорят за семейните си отношения и, че след като прехвърли петнадесетото лято Коранът разрешава да се омъжи. Забраняваха ѝ всякакъв контакт с момчета. Учеха я, че жената трябва да е загадка за мъжа, докато не получи бащината и на ходжата благослови.

Тя слушаше поученията на жените и вътрешно се усмихваше, понеже разрешаваше на Христо да ѝ смъква шамията, да я целува и да я гали по тялото. Снагата ѝ незабелязано трепваше от удоволствие, когато си спомняше за съседа, за прекараните щастливи мигове с него и за предстоящата среща. Хората нямат представа на какво са способни влюбените. За да не възбудят подозрение, двамата измислиха сигнали, които им помагаша да се видят и да разменят по някоя дума. Когато Христо блее като агне – отива на къшлата, при кукуригане – бере плодове в градината, при свирене с уста или листо – отива на реката. Ако вечер, преди да падне мрак, отнякъде се обади бухал – среща на междата под ореха. Дружбата на двамата млади не секна, срещите се разрешиха, но станаха по-сладки, по-желани.

Свако изведнъж млъкна и се загледа някъде между нас, както пастирът гледа широкото поле между редки круши. Сред настъпилата тишина, сякаш се чуваше шума на изминалите десетилетия, които бяха оставили дълбоки бразди по лицето и следи в душата му. Започна отново да разказва, само че по-бавно:

– Чорбаджи Добри реши да ожени най-малкия си син. Момите от селото не му харесваха, а и синът му не подсказваше, че някоя му е на сърце. Неделен ден и в празник, когато на мегдана писне гайда, застърже гъдулка, задумка тъпан, той все си намираше работа в градината, или отиваше на Лома риба и раци да лови. Бащата се чудеше и питаше защо страни от младежите и девойките. Наблюдаваше го, проверяваше работата му, от която беше доволен, но се тревожеше, че характерът му ще отдалечи сватбата. Виждаше го, като ходи по улицата да свири с уста, с листо, да блее като агне, да кукурига като петел. „Още е с детския си акъл“ – си думаше той и все повече си внушаваше, че след като му намери невяста, ще се промени и ще стане мъж. Обиколи първо близките села, разговаря с приятели, които му посочваха лични момичета, но той все не ги одобряваше. Едната имала малко чеуз, друга била без зестра, а трета – мудна в работата. Губи се два дни и накрая се прибра недоволен.

Изминаха две седмици. Една вечер, след храна, когато другите членове на семейството се оттеглиха за сън, бащата спря поглед върху Христо, който преди залез слънце се бе върнал от къшлата. Видя му се, че има промяна в него, че е закоравял, възмъжал. В погледа му прочете някаква радост, мечта, като човек, който е видял близък, обичан човек, от когото е получил уверение, подкрепа в някаква обща работа. „Ще му кажа, нека да знае“ – си каза той и с тих, но властен глас се обърна към сина си:

– Утре с кръстника тръгваме да ти търсим жена, на твоите години станах баща, ти какво чакаш?

Христо побледня, засмените му очи се свиха, тялото му се сви, като че ли го запусна лавина, помъчи се да каже нещо, но от устата му излезе само мучене, неясни, объркани звуци, от които можеше да се разбере само едно – „Ама, тате.“

– Какво, ама тате! – каза соннато, с повишен тон бащата и продължи:

– Канара мъж, мечка може да завали, а бяга от момите!

– Тате, чакай, не бързай – каза твърдо синът, съвзел се от тежките бащини думи. Той познаваше баща си, щом намисли и реши да върши някаква работа, никой не може да го отклони от начертания план. Затова стана, но преди да излезе, чу думите:

– Мен работна ръка ми трябва.

Този път им провървя. Във второто, посетено село, бащата и кръстникът им откриха хубава, работна и заможна мома. След като чуха добри думи за нея и родителите ѝ, чорбаджията реши веднага да изпрати сватовници. Домакинът, на когото гостуваха, се съгласи да участва в сгледата. Двамата зрели мъже, знаещи изискванията на бащата, спокойно почукаха на чуждата порта, а Добри чорбаджи остана да ги чака в дома на приятеля си. Той беше неспокоен, при все че взе чутото за чиста монета, но си спомни бащините думи: „Хорските приказки са дървесна пепел, под която често лежат възлени.“

Кръстникът им беше тих, скромен човек, но малко дяволит, с голям и богат житейски опит. Набитото му око безпогрешно познаваше коя коза ще близни, дава ли много и хубаво мляко, на които качества разчиташе кумеца.

Гостът не се застоя в стаята. Възглавницата му убиваше, върху тялото му връхлитаха горещи вълни, а и разговорът с домакинята не потече. Мислите му бяха в другата къща. Излезе на двора и започна да презглежда каруцата.

Пред портата се чу кашлица и сватовниците влязоха в двора. Чорбаджията спря и погледна сериозните им лица с питащи очи. Те го наблюдаваха как гори от любопитство, минута-две, без да продумат, после повдигнаха вежди и с усмивка казаха: „Готово.“ Той се обиди, устната му трепна, понеже не разбра смисъла на думата и с малко повишен тон бързо попита:

– Кое е готово?

Домакинът го хвана под ръка и тримата влязоха в собата. Седнаха на миндера и чак тогава започна разговорът. Завършиха с думи-

те: „След седмица се стягай да посрещнеш сватове.“ Чак след тия думи бащата отпусна снага и дълбоко и радостно въздъхна.

След седмица голямата порта се отвори и в двора на Добри чорбаджи влезе изписана пееща каруца, пълна с хора, теглена от два охранени коня с пискюли на челата. Нагиздени, весели, гостите слязоха, посрещнати от цялото семейство. Изкачиха се на втория кат и влязоха в гостната. Насядаха на възглавници и трикраки столчета. Гостите се оглеждаха и радваха, че ще се сродят с богати хора. Разговорът се плъзна за времето, полската работа, добитъка. Домакините отрупаха приближените синии с манджи, вино, а гостите подадоха ракия. Преди да докоснат димящото ястие и разлято вино, някой попита:

– Къде е момъкът, нека да гоиде, да го видим?!

Домакините се сепнаха от казаните думи и започнаха да се питат с очи къде е Христо. Преди да отворят портата, те го видяха да ходи по двора, край мутвака, но оттогава никой не беше го виждал. Братята започнаха да го търсят. Питаха децата, жените, всички вдигаха отрицателно глави с учудени лица. Нагникнаха в плевнята, в дама, претърсиха градината. Изпратиха конник до къшлата – беше се стопил като късен пролетен сняг.

Гостите оставиха разсипаната манджа, разлятото вино, качиха се на каруцата и озорчени отпътуваха. Стопанинът обикаляше двора, стаите, караше се на всички, размахваше, въртеше бастун и люто се заканваше на сина си. Той се задушаваше от ярост, защото виждаше, че неговият и на кръстникът им труд, старание, средства, вятърът ги издухва, разпилява, а си ценеше времето и трепереше над всеки грош, при все че не беше скъперник. От силното вълнение лицето му се беше сгърчило, беше променило цвета си, беше станал човек с друг образ.

След три дни бащата го откри на къшлата. Посегна да го удари за причинения срам, но младостта и любовната клетва се опълчиха. Те хванаха вдигнатата ръка и я принудиха да пусне бастуна.

– Не по този начин, тате – каза сина, който защити достойно любовта си.

Чорбаджи Добри се вкамени. Той не знаеше какво да прави, някой му беше вързал краката и ръцете. Порозовялото му лице изпитваше такава болка, каквато не беше изпитвал никога досега. Но бързо се овладя и с треперещи устни и свити вежди изгледа сина си отдолу догоре. Погледите им се срещнаха и той чак сега разбра, че петелът, който понякога кукуригаше на двора, иска сам да си избере ярка. Въздъхна дълбоко, като човек, губещ власт над жребец; сърцето му се

затопли и той тръгна към пейката. Седна, извади пунгията, напълни лулата си с тютюн и зачатка с чакмака. Изпусна няколко кълба дим, погледна ги и ги сравни с родителското сърце, което разпилява, опрощава причинената от рожбите им мъка. След това погледна сина си, който стоеше на същото място, забил поглед в гората. Погледът му беше смутен, като човек, осъзнаващ, че е извършил нещо, което можеше да прерасне в голяма кавга, нещо, което ще се помни дни наред, ще тежи цял живот. Той се усмихна и с мек, загрижен глас каза:

– Ела, ела тука.

Христо отпусна юмруци, изви се, хвърли поглед върху баща си и пейката, поколеба се и се приближи с бавни крачки. Седна на другия край, като обиден, че не го признават за мъж и сведе виновно глава.

– Кажу сега, защо избяга от село? – запита бащата с тих, прегразполагащ за откровен разговор глас и погледна сина си с тежък, замислен поглед, сякаш искаше веднага да разбере какъв ще е отговорът.

Христо се смути, обърка се и измънка нещо, но нищо не се разбра. Повдигна глава, погледна небето, откъдето очакваше да получи просветление, кураж и смелост, да разкрие своята тайна. После погледна крака си, който нервно ровеше пръстта и каза с половин уста: „Ние с Йълдъз се обичаме.“

– Дъщерята на Хасан ага ли?! – попита бързо бащата.

– Да – отговори сина с малко по-твърд глас.

Добри чорбаджи се наклони напред, като човек, търсещ опора, със свито от яд лице, подпря лакти на масата, хвана с две ръце главата си и потъна в тежко мълчание. Той не очакваше такъв отговор. Кръвта нахлу в главата му и тя зашумя като водопад. По някое време хаотичните мисли се успокоиха и той започна да се самообвинява: „Аз съм виновен! – глумеше си той. – Мислех, че е още зелена тиква, а то...“ Повдигна изведнъж глава, погледна сина си с укор и яд и извика:

– Като си решил да се жениш, нашите момичета свършиха ли, че ще вземаш мохамеданка?

– Не пречи, че е от другата вяра, важното е, че ме обича – каза Христо, като изчака яростта на баща му да спадне, но като гаскал, който иска думите му да се запомнят.

– Баща ѝ знае ли за намеренията ви?! – попита той с още ядовит тон.

...?

– Къде ще живеете?!

...?

Добри рязко стана и с бързи крачки тръгна към каруцата. Без да се обърне, се качи на возилото. Камшикът нервно изплющя по гърбовете на конете и шум от колела и конски копита огласи дола.

Родителите на Христо дни наред се чудеха как да отклонят мислите и желанията му в друга посока. Умуваха къде ще ги венчаят – в църква или в джамия, кръстниците четворица ли ще бъдат, кои празници ще празнуват, децата им какви имена ще носят и много други трудни въпроси.

При остър разговор между баща и син, Христо накрая каза:

– Аз се клех пред нея и пред иконата на Света Дева Мария с младенеца, в моя и вашия живот, че за нея ще се оженя.

След това признание, което беше най-голямата му тайна, той въздъхна дълбоко и надеждата му се върна. Не се съмняваше в Йълдъз, понеже и тя беше се клела, че няма да стане клетвонарушителка, при все че храмът е християнски. Не веднъж си повтаряха, че Бог е един, само че под различни имена и жестоко ще накаже нарушителя на клетвата.

Преди този разговор бащата ръмжеше, не отговаряше на запитвания, караше се на синовете и жените, но най-много на ратаите! Не жалеше и децата. Караше се за незначителни неща, които по-рано не му правеха впечатление.

След тази новина, бурята в семейството утихна и бащата започна да мисли, как най-безболезнено да разреши този сложен въпрос. Съветва се с роднини и приятели, със свещеника. Стигна до владиката в града. „Да изпратя по християнски обичай сватове не става, агата ще се обиди, че не зачитам вярата му“ – си глумеше чорбаджията. Наканиха се с кръстника си на другия ден да отидат за съвет при техния духовен водач, но на сутринта чорбаджи Добри не се почувства добре. Тресе го цяла седмица.

След като сватлъкът с другоселците се развали, из селото плъзна слух, че Христо люби Йълдъз и иска да се ожени за нея. За тайните им срещи, за които се досещаха единици, а знаеха само двама, сега разказваха почти всички, като всичко се беше уголемило, разширило, добило невероятни размери. Народът, зажаднял за новини, обичаше да разказва, да коментира и да слуша такива, даже и невероятни неща. Разказваха я селяни, пътници, безделници, млади и стари. По няколко пъти на ден я слушаха същите хора по улиците, пътищата, домовете или в кръчмите. Откъде дойде тази мъгла, никой не знаеше, но тя се носеше и разказваше от човек на човек. Някой я беше казал, но кой – никой не знаеше, име не се споменаваха.

Така, в изчакване, дните растяха и ставаха все по-дълги. Кошарите се напълниха с шарени агнета. За радост или за беда в стадото на Добри чорбаджи се роди агне, бяло като сняг, с черна точка на челото, но с пет крака. Новината бързо обходи селото, даже прескочи и в съседните. Селяните го вземаха за добър знак и повярваха, че поличбата ще препълни хамбарите, стадата ще се увеличат, сърдитите – ще се сдобряят. Само баба Деша клатеше глава и фъфлеше с беззъбата си уста: „До жътва в селото ще се случи нещо, което ще разплаче майки.“ Съседите и близките я слушаха, не одобряваха това, което казваше, не искаха да повярват, понеже скръбта свива тялото, ограничава мечтите, гаси огъня в очите.

Хасан ага чу за знамението, говори със съседни-мюсюлмани, ходжата и накрая реши и той да види играта на природата. Облече нови дрехи, взе бастуна, броениците и похлопа на съседската порта. Кучетата лавнаха и отвътре се обади някой. Резето тъпо изохка и вратата се отвори. Показа се гологлав, с мръсни ръце ратай.

– Тука ли е Добри чорбаджи – попита остро агата.

– В къщи е ефенди.

– Извести го, че съм дошъл да видя агнето.

Стопанинът чу ударите по портата, лаенето на псетата и тръгна да види кой идва. Като видя съседа, обзе го радост, усмивка озари лицето му, очите му светнаха и той с мек глас каза:

– Буюр¹ ага, с какво мога да ти помогна – и направи лек поклон.

– Не ми е нужна твоята помощ – каза гордо с твърд глас гостът и замълча, като човек, досетил се, че със съседа има да разрешава много важен въпрос и продължи меко:

– Дойдох да видя агнето.

Малко обиден домакинът, хвана под ръка съседа си и го въведе в кошарата. Гостът обиколи няколко пъти майката и агнето, наведе се, помилва петия крак, поклати няколко пъти глава, цъкна с език и каза:

– Дано да е за добро – и погледна домакина с питащи очи: „Ти как мислиш?“

Размениха в кошарата още няколко думи, влязоха в двора и до портата домакинът учтиво каза:

– Да вярваме, че знамението ще тласне нашите отношения в нова посока.

Погледите им се срещнаха и усмивка огря лицата им, като на хора, които мислят за едно и също.

1. Буюр (тур.) – заповядай

– Да вярваме – каза гостът и повдигна бавно, неохотно ръка да отвори портата с мисъл, че не си е свършил работата, но гласът на домакина го спря.

– Чакай, ела да почерпя.

Агата с достойнство смъкна ръка и без колебание прие поканата.

– Може – каза той и доволство озари лицето му, а очите заиграха.

Двамата се насочиха към къщата. На прага ги посрещна стопанката и едно: „Йош гялдин“¹ – накара госта да помисли, че са очаквали това посещение.

Влязоха в голямата и светла соба, постлана с нови черги. Седнаха в средата около кръгла синия на шарени възглавници. Старата излезе и след малко влезе една от снахите с табла в ръка, на която имаше две чаши с кафе, а други две – със студена вода. Тя поздравя, погледна с любопитство госта, внимателно освободи таблата и на пръсти излезе.

– Буюр, Хасан ага, обърна се домакинът към госта с тих поглед, взе чашата с димящата тъмна течност и отпи със звучно сърбане.

– Тешеккюр² – отвърна със задоволство агата и също отпи.

Замълчаха. Тишината ги притисна, но раздвижи мислите им. Домакинът пръв наруши тягостното мълчание с въпроса:

– Леко ли презимуваха стадата, комшу? – и спря погледа си върху него.

– Зимата, знаеш, беше тежка, с много сняг и голям студ, но благодарим на Аллах, че дочакахме топлите дни здрави и с пълни кошари с агнета и ярета – каза гостът и усмивка лъсна на лицето му. – От моите шилета само осем се обагнаха, как е при теб?

– Също както и при тебе – отговори лаконично агата, като че ли мислите му бяха заети с други, по-важни въпроси.

– Млякото тази година на коя мандра ще даваш – на Юмера или ще го караш в Каран Върбовка при чолак Събя?

– Чолак Съби прави хубаво сирене, но в кашкавала е слаб. Още не съм решил.

В това време същата снаха донесе тава с баница, полята обилно с яйце, което се белееше и криеше част от зачервените листи. Домакинът я разряза на парчета и каза:

1. Йош гялдин (тур.) – добре дошъл

2. Тешеккюр (тур.) – благодаря

– Баницата е вкусна, когато е топла. – Взе с ръка парче и сладко го захана. В стаята се чуваше само тихото мляскане. След като си избърсаха ръцете, агага наруши мълчанието:

– Машалла, такава вкусна баница скоро не съм ял.

Чорбаджията чу похвалата, но не отговори. Мислите му бяха тръгнали в друга посока. Той повдигна глава, сви вежди и бавно, като че се страхуваше да не сгреша, попита:

– Как са младите, слушат ли?

– Идва време да уважаваме словата и делата им.

– Говориш, като че ти създават главоболие.

– Дъщерята е болнава, та за нея мислим.

– Да не е урочасана от някой момък?

– Велико чувство е да действаш, да строиш, да създаваш със собствените си ръце и ум и да гледаш как сътвореното расте, множи се. Ще ми бъде приятно, ако създаденото от мен и моето семейство, наследниците разширят. Да обогатят започнатото с новостите на времето. И ако приживе чуя оценка от тях, че съм живял достойно, тогава, когато тялото и мисълта ми са отстъпили на младото по-жизнено наследство и заживея със спомените си, ще се къпя в аромата на признателността и щастието, че съм оценен – каза гостът и накваси засъхналите си устни.

Домакинът с внимание изслуша мъдрите слова, остана доволен, обърна се към него и го попита:

– Нашите деца в състояние ли са да създадат или да възприемат новостите, сътворени от по-мъдрите, или имат подражателски, невиждащ прогреса ум? Притежават ли куража, да застанат начело и да понесат белезите на новото, или ще останат в стагното развитие, което не върви, а пълзи по своя път?

Спря, пое дъх, погледна госта и с корава решителност продължи:

– Нашите изтърсаци пораснаха и искат да свият гнездо. Аз не съм против, но не мога да си обясня, как членове на семейство с различни религиозни убеждения и възпитание може да съжителстват. Обичта им ще бъде ли достатъчна да преодолее разликата? – каза чорбаджията и избърса потното си чело.

Хасан ага слушаше с наведена глава словата и от време на време поглеждаше домакина със злостна усмивка. Мисълта, че дъщеря му ще краси християнски дом, го сгърчи, задуши и се сви от мъка, като се мъчеше да не я показва. Гневът му още не беше затихнал, той погледна със свито сърце домакина и като че ли някак си весело, тържествено, но с нотка на злост, заяви:

– Ще дам дъщеря си на този жених, който я изнесе на върха на онзи баир – и го посочи през прозореца.

Добри чорбаджи се сепна от предложението на агага, но остана привидно спокоен, макар че чувстваше как кръвта нахлува в главата му. Лицето му се затопли, зачерви, а възглавницата започна да го боцка. По снагата му минаха тръпки на негодувание, но той овладя гнева си. Някакво силно, почти злобно вълнение го облада, понеже разбра, че съседът не е склонен да даде дъщеря си в християнски дом, затова предлага трудно, едва ли не неосъществимо условие.

Хасан ага стана бавно, взе бастуна, който го чакаше до входната врата, и доволен, с тежки стъпки тръгна към портата. Кучетата заръмжаха, но домакинът ги сгълча и те подвиха опашки. Вървежът му по улицата беше с къса, но лека, весела крачка.

Като разбра, че дъщеря му е виновна съседът да върне сватовелте, гостът се сепна, не знаеше какво да прави. започна да сънува лоши сънища. Безизходицата, която дни наред го смущаваше, притискаше, мачкаше, ги остави в съседа. Ходжата му предложи и го убеди, че този вариант е най-добрият, чрез който с достойнство ще излезе от мълвата. „Момъкът вероятно ще се стъписа и няма да приеме, а ако се реши, няма да успее, понеже хълмът е висок и стръмен“ – разсъждаваше духовният водач пред агага. Накрая на разговора ходжата тихо, като че ли на себе си, каза:

– Съдбата човешка е в ръцете на Аллах – и вдигна очи към небето.

Чорбаджи Добри се върна в стаята и седна на същото място. Погледна през прозореца на изток и видя голия, стръмен, висок хълм. Спомни си, че като юноша с другари беше се качвал на най-високото. Докато го разглеждаше, вратата скръцна, стопанката надникна и влезе в стаята. Тя спря при мъжа си, погледна го, после отпрати поглед към прозореца, не видя нищо непознато, седна до него, побутна го и възмутено попита:

– Какво гледаш като омагьосан?!

– Хълма – отговори той.

– Подиграваш ли ми се? – каза с обидна нотка в гласа си тя.

– Съседът каза, че ще даде дъщеря си на този жених, който я изнесе на върха.

– Ах, загина ми чедото – се завайка майката и очите ѝ овлажняха.

– Чакай, не плачи, да чуем мнението на Христо – и презърна съпругата си.

Добри чорбаджи не изпрати хабер Христо да си дойде от къшла-

та. Искаше с майка му добре да обмислят как и какво да го посъветват, понеже мислеха, че предложението на съседа е невъзможно. В края на седмицата по икингия сина им слезе от коня и влезе в двора. Върза животното в дама, даде му сено, взе празните торби и тръгна към къщата. Майка му го посрещна на прага със сдържана, кротка усмивка, погледна го с изморени очи, кимна на поздрава, взе празните торби и двамата влязоха в мутвака. Синът започна да разказва как с ратая и кучетата спасили стадото от глутница вълци, след като го изкарали на паша в совата. Майката слушаше с внимание, без да го прекъсва, като понякога го поглеждаше с топъл поглед и кимаше одобрително с глава.

Христо постави синията в средата на мутвака и две възглавници. Той не ги признаваше за удобни, затова сядаше по турски на розозката. Старият, който току що се беше върнал от нивата, измъкна от пояса си нож. Презърна самуна с още влажните си ръце и започна да реже големи филии. Крайчето го сложи пред сина си, погледна го с уморен, но закачлив поглед и каза:

– С внук да ме зарадваш – и намизна на жена си. После пръв отчупи залък и бръкна с дървената лъжица в паницата.

Храненето премина тихо, спокойно, само майката понякога въздишаше тежко. Накрая попита:

– Искате ли кисело мляко?

Отсипа от делвата в пръстени купички гъсто мляко и ги сложи пред тях. Преди години пътешественик – чужденец, който преспа у тях, го беше посъветвал: „Никога не започвай сериозен разговор преди и по време на хранене“.

Бащата презлътна последния залък, пи вода от стомната, след което спря поглед върху Христо. Опънатото му опърлено от априлското слънце лице беше придобило цвета на бакъра, от което лъхаше свежест, енергия, воля. После погледна жена си, почеса се по врата, дръпна възглавницата и тихо започна да говори:

– Преди два дни съседът – бащата на Йълдъз, идва да види агнето.

Бащата спря за секунди, погледна сина си, който трепна при споменаване името на любимата му, с която преди вечеря се бяха видели в градината и продължи:

– Поканих го на кафе. Разговаряхме за времето, за добитъка, какъв ще бъде добивът от есенниците.

После замълча. Лицето му трепна, веждите му се свиха, погледът му стана по-решителен, но колебанието му идваше не от това да каже да или не за предложението на съседа, а как да го каже, за да го

накара да се откаже от неизпълнимото предложение и като не намери най-правилните думи, бързо каза:

– Баща ѝ иска да я изнесеш на върха на хълма, който е отвъд реката.

Майката и бащата гледаха момъка си с трепет и страх в очите, които сякаш се молеха да не приема предложението, понеже то може да го погуби. Те изпитваха някакъв суеверен страх, че ще се случи нещо зло, непредвидено и ще покрие къщата със скръб. Страхуваха се от буйната необузdana младежка обич, която е в състояние да поеме товар, който е извън силите им.

Христо изслуша думите на баща си и въздишките на майка си с наведена глава, спокойно, само свитият му крак подскочаше в коляното. Той се зарадва, че родителите им дават съгласието си и възможността да докажат, че се обичат и желаят да свият семейно гнездо, при все че са друговерци. Представи си тази вечерна среща с любимата в мрачината под клонките на ореха, когато тя протегна нежните си ръце и обви врата му, а устните ѝ мълвяха:

– Обичам те – след което се съединиха в сладка целувка. Под дървото в мрачината, тишината и песента на щурците, те създаваха сладки, незабравими спомени, които подхранват тялото, мисълта със свежа струя, когато тялото се умори да твори, а духът загуби смисъл в живота. Христо изведнъж трепна, сякаш се събуди от опияняващ любовен сън, разкърши снага, повдигна глава, погледна родителите си с радостен, щастлив поглед и прошепна:

– Йълдъз е мило и нежно създание и тежи колкото двумесечно агне, което заслужава внимание, грижи и обич. Аз я обичам толкова много, че не мога да си представя живота без нея и затова съм съгласен да приема всички изпитания, за да я спечеля.

Изведнъж майка му прежълтя, трепна, очите ѝ се напълниха със сълзи, изхлипа, стана и като пияна влезе в другата стая.

Добри чорбаджи придружи жена си с мисъл и поглед. Лицето му се сви, очите му потъмняха и той изпита нужда да говори, за да намали болката, която го пронизваше:

– Ти се съгласи да изпълниш коварното предложение, но знай, че много пот ще излезе от теб, докато стигнеш върха. Погледът ти ще се умори да гледаш ситните бели камъчета, които ще играят под краката ти и синьото небе, докато кракът ти стъпи горе. Товарът ти с всеки изминат аршин ще става все по-тежък, а краката и ръцете ти ще омекнат.

– Тя е лека като перце, ще я грабна и забързо ще сме горе. – каза въодушевено синът, с което искаше да каже: „Не се тревожете, ще

се справя.“

Любовната клетва, сладките целувки и младежкият порив му даваха кураж и той мислеше, че е в състояние да повдигне планина.

Свако спря да разказва. Накваси засъхнало гърло, изгледа хълма, сякаш че той ще се качва, отпусна чело, като човек, събрал и избистрил това, което на млади години е слушал от стари хора и продължи.

Добри чорбаджи духна пламъка на воценицата, мракът стана по-гъст и той чрез напипване се мушна при жена си под юргана. Тя се размърда и му обърна гръб. Напипа влага по възглавницата, послуша се да чуе дишането ѝ и си каза: „Не спи.“ Спомни си при съгласието на сина си, как тя изведнъж преbledня и стенеща влезе в собата. Съжали я и обвини сина си за душевното ѝ смущение. Той я уважаваше, даже обичаше, понеже тя го зарадва с три сина и една дъщеря. С добрия си характер и работливост, тя създаваше и задържаше топлината в семейното огнище, даже и на животни не беше казала лоша дума. Често се допитваше до нея, понеже в думите ѝ имаше мъдрост. Обърна се надясно, после по гръб, стисна очи, но сънят не идваше. Допуши му се. Измъкна се леко от леглото, наметна шубата, върху която се беше спрял лунен лъч, откряна вратата и влезе в мутвака. Седна на трикрако столче до оджака, напълни лулата с тютюн и започна да рови из пепелта за възлен. В мрачината някой го побутна. Помисли че е котката, но щом седна до него, разбра че е спътничката му. Помъчи се да каже: „Защо не спиш“, но думите заседнаха на гърлото му. Погледна я мило, презърна я, а тя сложи глава на гърдите му и така дочакаха първи петли.

Мълвата за любовта на друговерците, предложението на агата, съгласието на Христо и уговорения ден, се понесе отново из Поречието. Първо завладя селото, нагази в ниви, поля, гори, пълзеше като пролетна мъгла и за кратко време покри всички села от Русчук до Попово. Колкото мълвата се отдалечаваше от селото, тя се обогатяваше, украсяваше с невероятни сцени от живота на младите, по-драматичен ставаше разговорът между бащите, и как ще стане изнасянето на момата на върха. Любопитните се подготвяха шумно с кого и как ще пътуват.

Едва ли има човек, който да не е пял или слушал прекрасната песен на любовта. Но да я доказваш, да я защитаваш и чрез носене по стръмен скат, такова чудо не се помнеше от хората в района. Коментарите бяха разнообразни. Някои виняха младите, други родители, трети – хвалеха момъка и сравняваха неговата обич, смелост и воля със своята.

Ето че настъпи уговорения от бащите ден. Тихата слънчева утрин канеше хората от Поречието да присъстват на събитието.

В двете къщи цареше оживление, далеч по-голямо след проливен дъжд и изядена от вълк овца. Съседи, приятели, роднини влизаха и излизаха от къщите и всеки се стараяше да даде съвет, напътствие, да бъде полезен и да помогне с нещо.

Слънцето току-що беше изкачило на копраля височина и хората започнаха да обсаждат хълма. Идваха с шарени, пеещи каруци, теглени от охранени коне с пискюли на челата и мъниста на хамутите; коли, теглени от волове, магарешки каручки, но най-много бяха пешаците. Както на пазар пристигаха весели, с подвиквания, закачки, богати и бедни, турци, българи, цигани, власи, млади и стари. Някои пристигаха след това да се видят с приятели, роднини, да уредят някой алъш-вериш, а трети от любопитство, за да разказват на познати, внуци и правнуци. Разноцветното множество, обхванало дъгообразно основите на височината се беше групирало по верски, селищен и роднински признак и изглеждаше външно спокойно. Някои от присъстващите с омраза гледаха християните и говореха, че е срамно и недостойно мюсюлманка да се люби и жени за друговерец.

Докато хората чакаха уговореното време, откъм селото дойде вихрушка, която премина реката, вдигна няколко шапки, заля народа и животните с прах и хладен въздух.

– Това е лоша полчиба – каза баба Деша на дъщеря си, която я беше докарала с магарешка каручка да види зрелището. Около хълма настана тягостна тишина като пред буря.

Иълдъз гледаше с любопитство разнородното по език и облекло множество.

От групата българи се отдели левент момък със загоряло волево лице, светещи като звезди очи, с бяла везана риза, нови потури и цървули. Тялото му беше като на борец, погледът – орлов, стъпката – бавна, отмерена, твърда. Той се спря пред родителите на Иълдъз. Направи дълбок поклон пред бащата, след което му целуна ръката. Същото направи и пред майката. След като Христо се спря пред девицата и я погледна с весели, препълнени с обич очи, които я питаха: „Готова ли си за трудното изпитание?“ – тя забрави за лошите очи на хората. Душата и сърцето ѝ се изпълниха с дълбоко вълнение, възторжена радост, каквато не беше изпитвала никога досега, понеже Христо потвърждаваше смелите думи, които шепнеше тихо, че е готов да докаже любовта си при най-тежкото изпитание, уговорено от родителите им.

Слънцето, облаците спряха движението си, а вятърът се скри

в близката гора от където очакваше да види и да се радва на истинската любов, която движи живота.

Христо светкавично вдигна ръка и гръбна бялата шамия, която криеше главата и бюста ѝ. Тя се стресна от това, че започна да я разсъблича пред толкова много хора. Тялото ѝ се озъна. Очите ѝ се разшириха, устните ѝ потрепнаха. Лицето ѝ поруменя чак до корените на черните ѝ коси, които се разпиляха като развързан сноп жито и покриха гърба ѝ чак до кръста. Набъбналите ѝ гърди се очертаха и подскачаха от вълнение, повдигаха поривисто бялата копринена блузка, украсена покрай врата и ръкавите с интересни фигури, които вероятно имаха някакво семейно, родово, или религиозно значение и предаваха по-свеж, по-весел вид на грехата и момата.

Тази гръзка, непочиваща на никакви правила постъпка на Христо смая присъстващите. Такава решителност, такава смелост не се помнеше в Поломието. Народът онемя, изтръпна в очакване да се случи нещо непредвидено.

Иълдъз, като че ли усети тихото вълнение, негодувание на сънародниците си и преди вълните да достигнат брега, се хвърли в обятията на любимия. Ръцете ѝ като бяло шалче обвиха опърления му врат. Две кораби ръце я притиснаха към топлата мъжка гърд, прегърна я като агне, целуна я и тръгна с едри крачки към върха на любовта и щастието.

Христо понесе кръста към своята Голгота. Всичко в него трептеше, лудуваше, гореше от щастие, че скоро ще получат благословията на родителите си, а духовните водачи ще узаконят брака.

С възторжени, поощрителни викове, по-голяма част от присъстващите изразяваха възхищението си от дързостта, смелостта на младите и тяхната любов, устремили се да разчупят религиозните канони.

След като влюбените побягнаха към върха, ходжата се приближи до агата и започна да му шепне в ухото: „Той няма да я изнесе до върха, започна да се поти, подхлъзна се, намали крачката, скоро ще се изтощи.“

Чорбаджи Добри беше дошъл с цялото си семейство и заедно с роднини, приятели, съседи образуваха голяма група, която се различаваше от другите по това, че беше по-сдържана. Те не шумяха, не ръкомахаха въодушевено, по движенията и лицата им се четеше загриженост. Страхуваха се, че при несполука позорът ще падне върху цялото семейство. Съселяните им с остри, подигравателни думи ще им напомнят за събитието, а могат и да ги нарекат „хвалипръцковци“. Лицето на бащата беше сериозно като на пълководец пред

генерално сражение, само очите следяха всяка стъпка на Христо, а устата тихо шепнеха: „По-бавно, сине, по-бавно“. За две-три седмици майката се беше стопила, смалила и сега само ронеше едри сълзи.

Тревиствият участък постепенно изчезна и по-нагоре склонът беше напръскан с дребни валчести и ръбести бели камъчета, които започнаха да шават под ходилата на Христо. Крачката стана къса, несигурна, приплъзването отнемаше двойна енергия, той се прегърби още повече, ръцете му – железни лостове – започнаха да изтръпват и омекват, пот ороси челото и започна да гразни погледа му. Иълдъз извади бяла везана кърпичка и започна да бърше мокрото лице и да го окуражава: „Половината минахме, още малко остана“. Някакъв страх се появи в него да не се подхлъзне, да се спъне и да изтърве любимата, с което губеше облога, а не можеше да си представи бъдещето без нея. Няколко метра твърда скала са голяма благодат, тя го окуражи, но това бяха само пет-шест крачки и пак тези дребни отломки, които се плъзгаха и танцуваха под стъпалата му. Той погледна нагоре към заветната мечта, видя синьото небе и му се стори, че хълмът е пораснал и разстоянието до върха не е намаляло, и си помисли, че никога няма да стъпи горе. Цялото му тяло се залюля в колеблива люлка, отчаян гъх напълни гърдите му и той започна да губи сили. Обля го обилна пот, жажда пресуши гърлото му, устните му се напукаха до кръв. Злокобна мисъл прелетя в главата му – да спре, почине, но мигновено я отхвърли. „Нагоре, нагоре!“ – започна да си повтаря, а сърцето му биеше в гърдите като тъпан и той го усещаше с цялото си тяло. Краката и ръцете му бяха се изтощили, загубили пъргавината, силата си. Той направи няколко бавни, несигурни крачки и падна, някак бавно, внимателно, сякаш пазеше да не се нарани, удари с вик: „Вода, вода“.

Иълдъз изохка при допира с белите ръбести камъчета, но никога не я чу, чехлите ѝ се изхлузиха от краката, изтърва кърпичката. С бавни, леки движения започна да се измъква от прегръдката на мокрото, горещо стенещо тяло, като се стремеше да не увеличи страданието му. Погледна го с болка, сърцето ѝ се сви. Заплака, но бързо се овладя и започна с очи да търси каменна вдлъбнатина, пълна с дъждовна вода и след като не откри, погледна надолу. Реката, която тихо течеше в подножието на хълма, блесна като спасителен лъч, който я ободри и тя се зарадва, понеже чу думи: „Аз нося животворна течност, ела“. Мигновено грабна чехлите и тръгна – не, полетя, разперила ръце като бяла лястовичка, която носи кураж, здраве, живот. Тя летеше по наклона и от движението на въздуха, който свирише като сирена, стресна, зачуди, спря придвижващите се нагоре

хора, понеже това беше чудната, сладка, незабравяща се песен на обичта. Краката ѝ се движеха механично, сякаш някаква чужда воля, някаква невероятна сила ѝ нареждаше. Присъстващите я гледаха като омагьосани, всички следяха летежа и се отдръпваха, правеха път. Някои помислиха, че тя бяга от смъртта и ще се спре при родителите си, изплашена, посърнала, но тя прелетя покрай тях, без да ги забележи и нагази в хладната речна вода. Напълни чехлите и полетя обратно, носеща живот на любимия, изпреварваща всички, устремили се нагоре. Със сетни сили стигна до момъка и като ударена в сърцето птичка, падна върху безжизнения труп.

Трагичният завършек на любовта между двамата млади, извървели земния си път в ранна младост, потресе родителите и множеството, които с възъчни, тъжни лица пълзяха по стръмния склон. Плачеше младо и старо, християни и мюсюлмани. Риданията им огласяваха долината.

На другия ден съселяни изкопаха вечния им дом в подножието на хълма, близо до реката и положиха в един ковчег двете тела. След месец родителите им поставиха два различни по форма, но прегърнати знака, сочещи къде почива любовта, а народът наименува височината: „Хълма на влюбените – Къз баур – Момино бърдо“.

Свако бабно каза последното изречение, личеше, че беше изтощен. Бях смаян от двамата млади, от тяхната саможертва в името на любовта. След време написах това, що чух.

ВОЙВОДАТА

*Ако би видял Димитра
как върти сабя дамаска,
как върти очи юнашки...*

Народна песен

От Саръ баур по хлъзгавия кален път се спускаше каруца, задържана от два охранени коня. Тя бе придружена от четири конни заптиета. Кочияшът – мустакал татарин, преминал средна възраст, седеше на дебела дъска напречно на сандъка, покрита с два стари чула, а до него заптие с отличителни знаци на старши. Той стискаше с една ръка диггините, които задържаха конете. В другата държеше камшик. Внимателно следеше вървежа на животните – да не се подхлъзнат или спънат в някой камък, сякаш им броеше крачките. Същевременно мисълта му търсеше пътека, по която да тръгне приказката със старшията, за да научи нещо за арестанта, който седеше в задната част на каруцата с вързани крака и ръце. Опитите му досега не даваха резултат, а любопитството му напираше като течаща върху савак вода. Не можеше да си обясни защо го карат в Русчук, когато и в Шумен има съд, какви зулуми е вършил?

Чаушът, с момчешко мургаво лице, с тънки като миши опашки мустаци и тъмни като маслинки очи, гледаше с любопитство земния вал и портите на него, широката река и нагънатия път на Лома, пълзящ в живописна долина. Той повдигна възлеста ръка, прикри очите си от слънчевите лъчи и съсредоточи поглед в най-високото и масивно здание в центъра на града. „Вероятно това е конакът“ – помисли той и го завладя чувство на гордост. Изправи снага, изпъчи гърди като човек изпълнил отговорна, опасна задача, очакващ похвала и награда. Побутна документите в джоба на новия си сюртук, чрез които щеше да удостовери, че е удостоен с важната мисия да докара от Шумен страшния разбойник Димитър Калъчлията и да го предаде на местната власт.

От Разград, където спираха да преношуват, Димитър беше като вдървен. Ръцете и нозете му бяха изтръпнали. Той съжаляваше за прангите, които смъкнаха от крака му. При все че беше млад, стар-

шията се наложи, убеди агите в Шумен, че при транспорт въжето е по-сигурно средство. Главата му, наведена като клон, затиснат от мокър сняг, гореше в мисли: „Ако не бях нарушил хайдушките правила на Бойчо войвода, сега щях да бъда волна птица и нямаше да се измъчвам в тази каруца.“

След слизането от стръмнината, кочияшът прошепна в ухото на старшията:

– Ще го съдят ли? – и кимна с глава назад. Спътникът му се сепна от прекия въпрос, погледна го недоволно, почеса се по врата и каза:

– Вероятно ще го обесят.

Стамбулската порта беше една от централните врати на крепостта и най-важната от петте, построени край земния ров – Митриза.

Около нея се виждаха много хора. Когато приближиха, старшията се обърна назад и грубо извика:

– На колене, гяур, да те хубаво видят посрещачите!

Арестантът, който седеше облеган в задното дъно на каруцата, не помръдна. Погледна смирено заптието и след кратко колебание го попита:

– С какво възбудих гнева ти, чауш?

Старшията подскочи като боднат с шило:

– Как смееш да не ми изпълняваш заповедта?! – извика той, откачи бича от колана си и го размахна.

Кочияшът, до този момент безучастен, каза:

– Чакай – пусна поводите, забодне камшика в канатата и бързо прекрачи дъската, на която бяха седнали. Надвеси се над беззащитния, хвана го под мишниците и го повдигна така, че да коленичи на грапавото дъшеме. При допира той усети мускулестата снага на арестанта и му стана тъжно, че след седмица това тяло ще бъде безжизнено.

Пъстрата любопитна тълпа от вътрешната страна на портата се люшна, сгъсти се и притаи дъх. Тя очакваше да види смазан телом и духом човек, с мръсни парцаливи дрехи и молеци за пощада очи. Хората гледаха наказания, който стоеше полуизправен, с вързани отзад ръце, високо вдигната глава и смел, покоряващ поглед. Някои започнаха да клатят глава, да цъкват с език и тихо да казват: „Какъв левент гяурин!“

– Бийте разбойника – се провикна едно дребно, хилаво момче и замагна, но ръката му беше хваната от възрастен турчин и камъкът падна в краката им.

– Поклони се на хубавеца, келеш такъв! – каза човекът.

– Пусни ме, ще ми счупиш ръката! – изскимтя то и побягна.

Каруцата навлезе в града. През оградите надничаха уплашени християни. Спряха пред конака. Оттам излязоха няколко заптиета, които обградиха каруцата. Втората тълпа бе по-различна от първата. Повечето бяха лекомислени, жадни за зрелища и клоки хора. Те стесниха кръга като кресяха истерично:

– Смърт на разбойника! Смърт на гяурина!

Няколко камъка и запъртъка паднаха в каруцата.

Едно заптие се надвеси и му развърза ръцете и краката. Димитър се изправи, погледна за секунди разярената тълпа и се свлече на дъшемето. Посрещачите зареваха още по-силно. Но вдървените му крайници възвърнаха подвижността си и той бавно слезе от каруцата под нестихващия гняв на тълпата.

Конакът беше на два ката. На долния бяха разположени стаите на охраната и служителите, които обслужваха гражданството. По вътрешна широка стълба се излизаше на горния кат, където бяха канцелариите на висшите чиновници. Направо от конака, през желязна врата, се минаваше в зандана. Той беше също на два ката. Встрани от основното помещение имаше малки единични килии с дебели дъбови врати и в тях малко прозорче, колкото да се пъкне паница. Там запираха следствените и осъдените на смърт. Конакът и затворът бяха обградени от висок каменен зид.

На Калъкчията приковаха тежка верига и го тикнаха в малка килия. Властниците бързаха и следователите всеки ден го подлагаха на разпит, за нови доказателства. След като разбраха, че няма новости, го оставиха на мира, за да му зараснат раните.

Когато месецът се изниза, го изправиха пред съда. Масата в съдебната зала бе застлана със зелено сукно. Зад нея се наредиха председателят на съда, с тържествен и важен вид в новия си мундир, и до него заседателите – все правоверни.

Подсъдимият беше облечен чисто и спретнато. Той влезе с бавни крачки и високо вдигната глава. Пусна веригата и нейният остър звук стресна присъстващите. Кадията поглади брадата си, очите му станаха студени, погледът му се закова в Калъчлията, след това разтвори дебелото дело и наруши тягостната тишина.

– Как те викат и откъде си?

Подсъдимият впи поглед в него, изкашля се и отговори:

– Имам много имена. Викат ми Димитър Калъчлията и още Димитър Булюклията и Карабулюка. По баща съм Димитър Стоянов Котев. Роден съм в Торлак махала, Сливенски санджак.

– Ние знаем много неща за тебе, бил си войвода дълги години и понякога и на голяма чета. Ограбвали сте богати турци и българи. Какво правихте с парите?

– Вземахме от богатите и давахме на бедните.

Валията¹ Сагразам паша също присъстваше на процеса. Погледи прошарената си брада и се обърна към кадията:

– Хасан ага, попитай го, като са вземали пари от турци и от българи защо са подпомагали само християни?

Кадията се обърна към Калъчлията с думите:

– Какво ще отговориш на въпроса, който зададе валията?

– Аз казах – вземахме от богатите и давахме на бедните. Вие, последователите на Мохамед, сте управляващи, във вас са властта и парите, затова не сме им давали, понеже те сами си вземаха.

– Всички поданици на империята са равноправни граждани – каза кадията.

– Вярно е, че султан Абдул Меджид обяви началото на реформите – Танзимата. След войната ги потвърди с манифеста – Хатихумаян. Те дават само книжни, а не реални права. Питам ви, има ли между вас в управлението християнин?

Присъстващите се спогледаха, раздвижиха се, започнаха да шушукат помежду си, но преди да направят публичен протест, кадията попита Калъчлията:

– По време на войната с московците защо убиха наши низами² в Добруджа?

– Вярно е, стрелял съм и съм сякъл низами, но само при самоотбрана. Когато човек се защитава, не върши престъпление.

– Признаваш ли се за виновен? – попита кадията нервно.

– Не съм извършил никакво престъпление. Първо трябва да съдите тия, които тормозят и ограбват бедния народ, и тогава мен.

Вдигна прангата, постави я на рамото си и тръгна към изхода, готов да приеме и най-тежкото наказание.

* * *

Харемът на валията беше многолюден, но половината от жените и децата останаха в столицата. Първата му съпруга го придружаваше навсякъде. Нейният баща го подкрепяше при изкачването по стълбата на властта. Той ѝ беше благодарен, че му роди пет деца.

На третия ден след раждането първескинята сънува, че в къщата влизат три жени. Без да чукаат, те се отправят към родилката и детето. Нагвесени над него, най-старата прави с ръка кръг над новороденото и първа му определя съдбата: „Да расне, порасне, лична и учена мома да стане.“ Втората допълва: „За син на министър да се омъжи.“ Третата казва: „В любовната си страст като звезда в простора да изгори!“ Трите едновременно правят кръгове с ръце над малкото и в хор прошепват: „Това що рекохме, да се сбъдне!“ – и си отиват.

Първата рожба растеше под особеното внимание на родителите. Още на осем години тя знаеше буквите и свободно четеше Корана. След завършване на френския лицей бе сгодена, а след година – омъжена за офицер, син на министър. Военният сблъсък между двата колоса – Русия и Турция – прекъсна житейския път на офицера. Овдовялата хубавица се върна в бащиния си дом и придружи родителите си в Русчук.

След назначаването на Сагразам паша за началник на вилаета той изпитваше остра нужда от учено и доверено лице, което да обработва документите, които изпращаше в столицата. В разговор с първата си съпруга пашата разбра, че любимото му дете линее, станала е нервна, сприхава. „Погледът ѝ е празен, а действията разсеяни.“ В прошарената му глава се роди едно решение и той се обърна към жена си с думите:

– Имам нужда от близък човек, да ми помага в работата.

Майката си представи административната сграда, чиновниците, обслужващи гражданството и погледите на мъжете, които ще се вливат в младото тяло на дъщеря им. Помисли малко и каза:

– Пътищата човешки са определени от Аллах – и спокойствие обзе мисълта и тялото ѝ.

– Работата вероятно ще я освежи – каза бащата и погледна доволно жена си.

Като чу предложението на баща си, Гола въздъхна дълбоко, сякаш в нея се събори бент, който е задържал някакъв стремеж, желание за простор.

Първият ѝ работен ден мина като всичко първо – къпане на начинаещ в дълбок вир, изкачване на остър планински връх, първата брачна нощ... Възложената ѝ работа по обработката на съдебните документи я развлечаше. Тя с лека ръка преписваше показанията, личния живот на осъдените и решенията на съда. Нито едно име, ни една постъпка или случка не ѝ направиха впечатление, което да я развълнува, да трогне душата ѝ.

1. Валия (тур.) – областен управител, губернатор

2. Низам (тур.) – 1) ред, устройство, система, строй; 2) военен строй, правило положение; 3) войник от редовната армия.

Един следобед старият служител, с който Гюла работеше, почука нервно на вратата и я отвори, преди да получи разрешение. С лявата си ръка притискаше към гърдите си книжа. Кротките му очи блестяха. Гюла го погледна, както дъщеря гледа ядосания си баща. Стана, подаде му стол и го покани да седне. Напълни чаша с вода, сложи я пред него и каза:

– Мнението на началниците не винаги се покрива с това на подчинените им.

Той я погледна с благодарност. На лицето му грейна познатата блага усмивка, сложи книжата на масата и попита:

– Знаеш ли, че в града докараха от Шумен българин, когото съдът осъди на смърт?

– На смърт ли? – попита тя и тръпки минаха по снагата ѝ.

– На смърт чрез обесване – потвърди той със скърбящ глас, като че ли са осъдили брат му.

Новината, че шуменски заптиета докараха главатаря на българските разбойници, бързо заля града. Гражданството коментираше как и къде са го хванали, защо ще го съдят в Русчук, а не в Шумен. Гюла бе чувала от млади и по-възрастни жени впечатленията им за едрата му осанка и покоряващ поглед. Съобщението за смъртната присъда, която съдът издава за първи път, откакто тя работи в конака, я обърка. И в душата ѝ нахлу тъга за човека, който ще си отиде от този свят и в себе си обвини съдиите и баща си в коравосърдечност.

– А ти каква оценка даваш на зулумите му? – попита тихо тя стария писар.

– В тези документи – наши и от Шумен – и той постави пръст върху книжата – са описани всички неговии дела преди войната с московците, през време на сблъсъка и след него. В тях пише, че е помагал на бедните с пари, правил е чешми, мостове. Такъв човек е грешно да умре – допълни старият служител и излезе от стаята.

Протестът срещу решението на съда я свари неподготвена и в момента тя не оцени значението му. Мисълта ѝ беше още завладяна от страшните думи: „Смърт чрез обесване.“

Вечерта Гюла изпита нужда от самота, в която да премисли, да анализира станалото събитие. Легна си рано, но не заспа. В мрачната виждаше ту стария служител, ту бесило. Думите му: „Такъв човек е грешно да умре“ се въртяха в главата ѝ и тя започна да се пита: „Кой греша – съдът, или служителят?“ Виждаше баща си да чете закона член след член, замисля се, пот оросява челото му, гласът му трепти, говорът заеква, но той изговаря страшната дума:

„Смърт!“ След това израства бордей, в който жени, деца, старци, облечени в парцаливи дрехи, получават хляб, пари от левент момък.

– Кой греша? – се питаше тя. И разбра, че нещо в държавата не е в ред, че е наложителна промяна. Очите ѝ търсеха небето, откъдето страдащата ѝ душа да получи просветление. Призори в съня си видя осъденият да подава филия хляб на дете. Той се обърна, погледна я нежно и каза: „Аз съм разбойникът, когото осъдиха на смърт.“

Гюла припряно се приготви за работа. Изгаряше от любопитство да надникне в документите и сама да прецени кой е справедливият – съдът, или служителят. Тя толкова беше обладана от мисълта за него, че не виждаше срещнатите познати. При изкачването на стълбите за втория кат в конака вземаше стъпалата през едно. Книжата стояха на масата, тя ги грабна и погледът ѝ залепна върху арабските букви. Ударите на градския часовник, известяващи, че двете му стрелки сочат зенита, се вмъкнаха в тихата стая, но не бяха чути. Последният лист от личното дело на българина повдигна зашеметената ѝ глава.

Гюла дълго стоя като омагьосана. Мисълта ѝ сглобяваше въображаемия образ на войводата, който излезе от листите и застана в сянката на шкафа.

Гюла никога не беше търсила Бога в себе си, нито в родителите си. Поддържаше официалното правителствено становище, че хората е желателно да се кланят на един Бог, при все че не говорят на един език.

След изпращане на документите за потвърждение на смъртната присъда в Истанбул, старият служител посети Гюла. Завари я наведена над масата с паче перо в ръка. Размениха приказки за времето, здравето и общата работа. Мъжът я погледна и попита:

– У дома коментирате ли държането и присъдата на осъдения на смърт?

Тя почувства, че той иска от нея да влезе у дома им, усмихна се и каза:

– Всички са на мнение, че присъдата е справедлива.

Замълчаха. После се обърна към нея с весела, но сериозна нотка в гласа и каза:

– Помоли баща си да предложи на друговеца да приеме нашата вяра. Ако я приеме, ще увеличим редиците на правоверните с един хубав, млад и смел човек, чиято постъпка вероятно ще има последователи – след това излезе от стаята.

Няколко месеца Гюла топи камарата от книжа. Упоритостта ѝ да докаже себе си, да види трудовия си образ я караше да работи

настървено. В работата ѝ се породиха паузи, които започна да запълва с разходки из стаята, застояване до прозореца, препрочитане на досиета. Веднъж при разходка надникна в коридора. „Защо да не се разхождам и из него“ – си каза тя. Но за беда веднъж по стълбите се чуха ясни стъпки и мъжки говор. Притича и се мушна зад пердето на един от прозорците. Боядисаните стъкла, тук-там проядени от времето, спираха любопитните погледи. Тя се повдигна на пръсти и допря око до малка светла точка. Замъглено, непълно видя човек, който ѝ се стори познат. Някакво особено чувство, по-силно от любопитството повдигна ръката ѝ и тя с нокът започна да граци по стъклото.

Всеки ден по едно и също време, в оградения с високи гладки стени вътрешен двор на зандана, изкарваха осъдения на смърт на половинчасова разходка. Той вървеше бавно, с отмерени крачки в кръг, очертан от нозете на осъдените.

Лицето му носеше чертите на славянска красота и излъчваше скрита сила и необикновен чар. Погледът му беше понякога топъл, благ, готов да помогне, а други път – зъл като на вълк.

Малките, колкото два ореха светли отвори в стъклото, бяха достатъчни да ускорят кръвта, и да объркат мислите. Голя ясно видя разхождащия се затворник и го сравни с въображаемия образ, вселил се в нея.

И се сляха двата образа в един, който продължи да крачи в двора. „Той е!“ – извика тя, но се уплаши, че може да бъде чула, и побягна към работното си място. Отпусна се на стола, захлуни глава и сълзи потекоха от красивите ѝ черни очи.

От този ден Голя се промени. След като Димитър завладя мислите ѝ и започна да я съпровожда навсякъде, тя стана по-сериозна, замислена, плаха. Виждаше го при четене и преписване на документите в сънищата си, когато заспиваше. Той възбуждаше трепет, радост и болка от близостта и мъка от невъзможността да се погледнат отблизо в очите, да почувстват трепета на телата си, лудия бяг на кръвта. Понякога за броени минути осъзнаваше, че мечтите, желанията ѝ са празни, нереални химери.

Всеки ден непреодолима сила я теглеше към прозореца и всеки път с неволни тръпки на щастие разширяваше с ножче двата малки отвора. Застанеше ли до стъклото в очакване да изкарат на разходка осъдения, видеше ли го, очите ѝ се разширяваха. Голя с благ поглед гледеше българина и с всеки нов ден ѝ се струваше по-хубав, по-строен и напет. Сравняваше го с братята си, с роднини и познати от града и столицата и не намираше друг мъж, който да го превъзхожда.

И си представяше неговите топли прегръдки, нашепнатите от него думи за желания, близост, обич, които хранят сърцето с кръвта на живота. Страстта ѝ към този снажен, смел мъж я владееше и тя си представяше как се стопява в прегръдките му и как устните ѝ ще изпият възбудата и страстта му в продължителна целувка.

Кратките разходки на осъдения на смърт бяха достатъчни да опознае високите гладки стени на оградата, вратите и прозорците, смяната на караула. Почистеното малко петно на страничния прозорец му направи впечатление, но помисли, че е временно любопитство на скучаещ чиновник. Все пак му стана драго, че някой иска да го види. Но ежедневното разширяване на светлото петно и продължителното наблюдение на човека зад него го трогна и си помисли, че той е другар, който иска да му каже нещо важно.

Отначало Димитър видя едно око, после две, нос, устни, които сякаш говореха. След няколко дена видя целия образ на красивата млада жена. Тя го гледаше с особен блясък в очите, които излъчваха желание, мечти, обич. С пламтящи като възлени, жадни за любов и живот очи, той пусна тежките пранги и повдигна ръка за отведен поздрав. Опомни се, след като почувства щика на заптието, което го тикаше да пристъпва напред. С болка сне поглед от прозореца, на който се беше появила хубавицата. Стана му жал, че животът скоро ще свърши, без да е изградил семейство, няма кой да го пожали, на гроба му свещ да запали, да го прикади, деца и внуци с добро да го споменават.

Голя беше уверена, че излизането ѝ от стаята, почистването на стъклото и гледането през него е само нейна тайна. Но горчиво се лъжеше. Един наблюдателен чиновник видя светлия лъч, залепнал като бледо петно на пердето. Като видя двойния светъл лъч, отразен на завесата, чиновникът повдигна покривалото и погледна през стъклото. „Охо, оттук се виждат затворниците, когато се разхождат.“ След три дни знаеше кога изкарваха българина на разходка.

Изкачи безшумно стълбите като тигър, подушил жертвата си, и се приближи до пердето, но не го дръпна, за да я изненада и да я хване, нито да я потуша по рамото, а се наведе и погледна обувките, които се показваха. „А-а-а, дъщерята на валията се интересува от разбойника“ – си каза и слезе на долния кат. Той беше скромнен човек. Не отиде в кръчмата да разкаже за видяното, но сподели с колегата и съпругата си. Отначало плахо, несигурно се рогиде мълва, която порасна бързо, разклони се и покори целия град. Всички научиха, че дъщерята на пашата люби гяурина и му помага да избяга от зандана.

Един ден Голя реши да разкрие своята тайна пред майка си и да

поиска съвет и помощ. Влезе тихо в оаята ѝ и я погледна с тъжен поглед.

– Какво се е случило? Напоследък те гледам много умислена и кахърна...

Пола седна на миндерлъка до нея и я презърна. По бялото ѝ овално лице потекоха бистри сълзици. Майката отговори на презръдката. След това я помилва по главата и тихо промълви:

– Кажу щерко, излеи мъката си, та да ти олекне.

Тези думи на майката я окуражиха и тя разказа всичко от самото начало. Мъчеше се да я убеди, че той е хубав, добър и е необходимо да му се внуши, че е наложително да се съгласи да приеме тяхната вяра и да се откаже от миналите си деяния.

Майката изслуша дъщеря си, без да я прекъсва, но като чу, че я моли за помощ, настръхна.

– Ще помисля – каза майката след продължително мълчание и обърна глава за успокоение и помощ към свещения граг Мека.

Още на другия ден майка ѝ разговаря с мъжа си. Той я изслуша, но с възбуден глас рече:

– Срам! Срам! Любимата ми дъщеря да се влюби в един престъпник, в един гяурин! Не, Аллах ще ме накаже, а и какво ще каже падишахът? Какво ще кажат правоверните от вилаета?

– И аз това ѝ думам, но тя казва, че той може да приеме исляма и имало и други главатарци, които се разкайвали и помилвани от падишаха, дори ставали билюкбашии.

Мислите му се прехвърлиха на процеса, при който подсъдимият се държа смело и гордо. „Вероятно няма да приеме – си каза той, – но ще опитам.“

Срещата стана в конака, в присъствието на кадията, подписал присъдата. Валията го поздрави, на лицето му се появи нещо като усмивка и дори предложи на осъдения пунгията си с тютюн.

След неговия отказ да свие цигара, валията започна отдалече за реформите, които Великата порта прави. Спомена, че в някои райони на империята християни заемат административни служби и че досегашната му борба – протест вече губи значението си.

– Ти, който си осъден на смърт, също може да бъдеш помилван от султана – каза пашата, погледна го и продължи. Това, разбира се, може да стане, ако се разкаеш и осъдиш досегашните си зулуми чрез молба до падишаха. Ако приемеш правата вяра, ние с кадията ще станем гарант за пълното ти и бързо освобождаване и заемане на някоя служба.

Когато валията свърши, настъпи тягостно мълчание, което не

продължи дълго.

Наруши го Калъчлията. Той ги изгледа и каза:

– Досега пред никого не съм падал на колене и сега няма да падна. От вярата си не се отказвам! – стана и тръгна към вратата.

С лошо предчувствие, валията се изкачваше по стълбите за втория кат на конака.

– Добър ден, мило дете! – поздрави бащата и седна. Повдигна красивата ѝ глава и погледна восъчнобялото ѝ лице, което беше тъжно като мъглив ден. Тя отправи питащи очи към него: „Прие ли?“ Бащата сведе виновно поглед и промълви с половин уста:

– Не успях, дете!

Стана, хвърли плах поглед към дъщеря си и тихо излезе от стаята.

Пола беше готова да изгори като падаща звезда в собствения си огън и да стане на прах, но не и да се откаже от чувствата си към българина. Едва сега разбра какво е да обичаш. Когато за първи път видя офицера, сина на министъра, и срещна погледа му, нито една клетка от младото ѝ тяло не трепна. Мъжът ѝ беше красив, елегантен, но непочтен и подъл. Тя беше от този тип жени, които можеха да простят всичко на един мъж освен страха и подлостта. Такава го посрещаше в брачните нощи – далечна, студена, нежелаеща близост.

Денят бавно прогони мрака. Черни облаци се гонеха по небето. На хоризонта, в далечината, откъм Влашката равнина, проблясваха огнени смоци. Гръмотевичен тътен пресече простора.

– Ще вали – каза началникът на подсиления караул и погледна небето през прозореца. – Днес имаме важна работа – каза той така, че да го чуят всички присъстващи. – Мустафа, вървете с Осман, смъкнете прангите на разбойника и го докарайте до караулката.

Двамата неохотно станаха и излязоха от караулното. Хладният вятър ги посрещна сърдито, готов да ги блъсне в стената. Те изпсуваха и тръгнаха към единачката.

– Старшията все нас праща да вършим черната работа! – каза възмутено Осман.

Мустафа отключи вратата на килията, блъсна я и извика:

– Гяур, ставай! Ще те водим при ковача да смъкне прангите.

Осъденият на смърт лежеше в дъното на килията върху куп слама. Погледна ги и разбра, че макарата е навила докрай въжето на живота му.

Ковачът – стар циганин с мургаво, проядено от шарка лице, с дълги опърлени мустаци, умело свали прангите и каза:

– Султанът е великодушен – и намизна с око.

– Разбойниците не заслужават милост – каза Мустафата. Обърна се към Димитра, погледна го със злоба и извика:

– Гяур, събувай потурите, те не ти трябва по пътя за пъкъла!

Войводата се сепна, изкриви лице, сви устни и си спомни проклятието на старата циганка, чийто катун обраха, а сина ѝ раниха. Тя се изправи пред горящия огън, вдигна ръце към небето и през зъби изсъска:

– Горният да те накаже, на бесило то да висш цял ден по долни гащи!

Занданът отвори широко врати. Взвод заптиета обкръжиха Димитра със заредени шишанета и натъкнати щикове. Зурлите писнаха, а тѣпанът задумка. Пътят до горния пазар беше изпълнен от любопитни изпращачи. Димитър Калѣчлията вървеше горд като властелин. Никой не вдигна ръка да хвърли камък, не отвори уста да каже лоша дума, чуваха се само дълбоки въздишки.

Зурлите спряха да пишат, тѣпанът – да гумка. От групата управници, които бяха в близост до бесилката, се отдели млад офицер. Той вдигна ръка, която стискаше свитък, вързан с копринен конец и целуна восъчния печат. Един ходжа даде знак и няколко гласа извикаха:

– Смърт на разбойника!

Офицерът разгъна свитъка и започна да чете заповедта за изпълнение на присъдата.

Към осъдения, който стоеше по долни гащи до бесилката, приближи свещеник. Той разгърна евангелието и беше готов да приеме изповедта на войводата. Димитър погледна отца и първо на български, а после на турски извика:

– Аз и другарите ми вземахме от богатите и го давахме на бедните! – и с отмерени, спокойни слова продължи – Подпомагахме братята руси, понеже султанът и послушните му управници не уважават законите, които те създадоха!

– Кое е последното ти желание? – го попита свещеника.

– Погребете ме в двора на църквата.

Димитър погледна за последен път народа и въздъхна дълбоко. Изви се и тръгна към бесилката. С достойнство се качи на бурето, нахлу примката на врата си и зачака.

Сред тълпата се чу проточено: „Вай, вай!“, което се повтори няколко пъти.

– Това не е човек, а светец – каза ходжата.

От куршуменото небе една светкавица се спусна и озари мегдана. Силен гръм проглуши присъстващите и небето заплака с едри съл-

зи.

Тълпата се разпръсна. На пазара остана да висци обесеният, за назидание, и двете заптиета, които го пазеха. Те пушеха цигара след цигара и се питаха: „Защо са там, след като той не може да избяга?“

Гюла стана от стола, на който прекара нощта, и тръгна към съседния християнски дюкян. Собственикът, като я видя, я изслуша внимателно и я увери:

– Бъдете спокойна, ще го погребем.

Бакалинът намери свещеника, който го изповяда, с още няколко християни смъкнаха студеното тяло от въжето и го поставиха в ковчег, закупен от Гюла. Преди да го пуснат в гроба, изкопан в двора на църквата „Св. Георги“, към християните се приближи забулена каджана. Тя коленичи и откри лицето си. Устните ѝ продължително целуваха, а ръката ѝ галеше окъпаното от сълзите ѝ лице на мъртвия. После тя хвърли с трепереща ръка шеп пръст и през сълзи прошепна: „Довечера ме чакай, мили“ – думи, които никой не разбра.

Слънцето потъна във Влашката равнина. От недрата на земята изскочи мрак, който бавно презърна реката и града. Дунавски рибари се прибираха след спорен улов. Някои забелязаха, че при устието на Лома е седнал човек. Жената стана, смъкна фереджето и го хвърли в реката. Водата го грабна и понесе към морето. Лек пролетен бриз облиза влагата от изпълненото ѝ с решителност лице. Тя повдигна поглед и ръце към звездното небе и промълви: „Аллах, прости ми! Отивам при него!“ – и се хвърли в хладната вода.

Луната надникна от Саръ баир и обходи с хладен и спокоен поглед равнината, реката и града. Само тя чу и видя падащото във водата тяло, натежало от мъката по погубената любов.

РОСЕН МИНЕВ

Роден през 1937 г. в Русе.

Произхожда от род на иконописци, свещеници, хайдутини и комити.

По професия е машинен инженер.

През 70-те години на ХХ век работи по възстановяването на древния български календар. Пак по същото време изнася пред Русенското гражданство поредица от беседи под надслов „Велики и славни първи векове на България“, а през 90-те години на ХХ век – нова поредица, наречена „Истината за Третото българско царство и неговите владетели“.

През 2001 г. издава Български празничен календар, а през 2002 г. – „Единственият. Легенда и действителност“.

Зам. председател на „Сдружение Българска Орда – 1938“.

* * *

А Разсипаната чука и днес безмълвно стои на стража в югозападния край на селото и когато дойде Русалската неделя, си припомня за бележития рицарски двубой, станал отколе в нозете ѝ...

ПРЕДАНИЕ ЗА СЕЛО ТАБАЧКА

За село Табачка се носи следното красиво предание.

Било в ония години, когато българите воювали под сянката на конската опашка, за да останат на тази земя завинаги.

Силен византийски отряд, защитаващ пътя от големия завой на Дунава към Старопланинските проходи, се укрепил по хълмовете, на които днес е разположено селото.

Една пролетна утрин пред укрепения лагер осъмнал боилът¹ Тобан² със своя разузнавателен отряд.

Очертавала се гореща битка.

Ромеи и българи стояли настръхнали едни срещу други и очаквали сигнал за нападение.

Тобан оглеждал своите бойци, оглеждал и византийците. Мъка свивала сърцето му при мисълта, че скоро голяма част от тези младежи ще лежат окървавени на бойното поле и решил. Излязъл пред своите редици и призовал византийския предводител на честен двубой до смърт, на коне, на утъпкана земя, с копия, мечове и боздугани.

Византиецът бил млад, буен, хубав момък. Той приел с въодушевление предизвикателството. Който победи, неговият отряд печели сражението. Войскарите посрещнали решението с радостни възгласи.

В югозападния край на хълмовете се извисявала висока островърха канара. В нейното подножие бойците разчистили голям правоъгъл-

1. Боил – титла на висш сановник, велможа, болярин

2. Тобан се е наричал един от владетелите на Великата Хунорска империя (III в. пр. н.е.). На съвременен български език името означава основа.

ник. Други отишли и довели от близкото тракийско село старейшините – да бъдат съдии на двубоя, а от едно славянско – престарял жрец.

Скоро всичко било готово. Войните обградили плътно бойното поле.

* * *

Двамата багатури¹ застанали на срещуположните му страни.

Жрецът отслужил гореща молитва към Всевишния – да подкрепи справедливото оръжие. Съдиите заели местата си. Всички за таили дъх. Протръбил рог, прозвучала тръба. Багатуриите тръгнали един срещу друг. Боят започнал. Схватка след схватка...

Зрителите забравили за всичко друго в света. Сякаш се биели не смъртни рицари, а приказни герои. И двамата владеели оръжието си и бойното изкуство до съвършенство.

Силите им като че ли били неизчерпаеми. Отдавна бил отхвъркнал златогривият шлем на ромееца. Щитовете – захвърлени, копията – прекършени и мечовете – пречупени. Слънцето клоняло към залик. Ромеецът замахнал с боздугана. И дали ръката му била изгубила силата си, или окървавената дръжка била прекалено хлъзгава, но боздуганът излетял и безполезен паднал наблизко в тревата. Настръхнал като атакуващ орел, Тобан приближавал безоръжния воин с вдигнат боздуган. Младежът с последни сили слязъл от коня и се опитал да вдигне голям камък, за да се защити. Но от устата му рухнала кръв и той паднал безсилен на колене. С рязко движение Тобан спрял коня пред падналия воин и замахнал с мозъца десница. По цялото поле се понесъл стон на ужас. В този миг Тобан разтворил пръсти и боздуганът му полетял към канарата.

От страхотния удар тя се пропукала и надолу се посипали едри скални късове. След тътена, се възцарила мъртва тишина. Тобан се обърнал към своите бойци и кимнал с глава.

От конете слезли сестра му и още няколко жени. Те оставили лъковете и другото си оръжие на седлата и приближили към припадналия ромеец. Налели кумис в устата му, промили раните му и ги наложили с пресни билки. Няколко мъже изплели носилка.

И дали защото било Русалската неделя, когато билките имат най-голяма сила, или българките приличали на самогиви, но раненият рицар скоро отворил очи и започнал да идва на себе си. Неговите бой-

ци унило се подредили в нестройна редица и започнали да хвърлят на куп оръжието си в знак, че се предават. Тобан безмълвно ги изгледал и повикал траките и славянина, пошепнал им нещо и те изчезнали.

Не след дълго от двете противоположни посоки в припадащия зрач се задали две процесии. Траките и славяните водели агнета, ярета и телета, носели хляб, вино, медовина, зеленчуци и плодове. Скоро се завъртели шишове, българи, ромец, траки, славяни – всички се омесили, зачули се цафари, кавали, гайди и тъпани, извили се хора... Пиршеството продължило до изгрев слънце.

По обяд Тобан събрал всички, заповядал да се строят и обявил, че дарява свободата на ромеите, връща им оръжието и ги пуска да си вървят. Невярващи на ушите си, те се втурнали да целуват краката му.

Жрецът отслужил молебен за мир и благоденствие.

Византийците се проточили на юг, като предпазливо носели своя предводител на носилка между два коня.

След няколко дни на юг потеглил и Тобан. Повечето крепости до Балкана му отваряли вратите си без бой...

А Разсипаната чука и днес безмълвно стои на стража в югозападния край на селото и когато дойде Русалската неделя, си припомня за бележития рицарски двубой, станал отколе в нозете ѝ...

1. Багатур – прабългарска благородническа титла

* * *

Отдавна, много отдавна, когато българите заселили земите около Дунава, Великият хан обикалял страната си и определял местата на бъдещите градове и крепости.

ПРЕДАНИЕ ЗА БОЯН МАГЕСНИКА

Било късна пролет. Свитата на хана бродела в поречието на Ломовете. Свечерявало се. Конниците се изкачили по хълмовете, които боилът Тобан отвоювал в честен двубой от ромеите. Заревото на залеза проблясвало върху златния шлем на владетеля. Лекият вечерник милвал конските опашки по копията.

Ханът оглеждал околността и не вярвал на очите си: реката презръщала хълмовете отвсякъде – само тънък скален език ги свързвал с равнината. Над водите се издигали навъзбог страховити скали. Гъсти гори ги обграждали от всички страни. Бистри ручей бликали изпод тежки сенки. От лесовете се дочувало груктене на глизани, вой на вълци, плач на чакали. Във висинето се виели орли и соколи. Щъркели крачели из мочурищата, където вече започвало вечерното квакане на жабите. Поляните били обсипани с безброй уханни цветя, над които жужали пчели и прелитали шарени пеперуди. Край реката се ширели тучни пасища, които сякаш молели конете да навлязат в буйната им трева. Докъдето стигал погледът, пъстреели ниви и ливади. Големи стада всякакъв добитък подрънквали с хлопатарите си.

Тъмнеели гърлата на тайнствени пещери.

Всички стояли като омагьосани и не вярвали, че е възможна такава красота.

Великият хан излязъл от унеса си и заповядал: „Да се построи замък – тук – и да се нарече на името на героя Тобан!“

И закупял упорит труд. Великаните на хана превозвали от околностите огромни скални отломъци, грамадни греди. Замъкът, здраво стъпил върху каменното теме на хълма, растял с дни. Изникнали непристъпни стени и застрашителни кули, увенчани със зъбери и бой-

ници. Входелите се презграждали от тежки дъбови врати, обковани е желязо.

Не след дълго замъкът бил изграден – замък за чудо и приказ, дело на великани. На върха на най-високата кула се развяло ханското знаме. По стените проблясвало оръжието на багатурите. Те зорко бдели и денонощно охранявали спокойния живот на българите. А край замъка пасели и лудеели бойните коне на българската конница.

Изминали векове. Държавата на българите опряла на три морета. В страната царели рег и благополучие.

Дошъл Златният век на Симеон I Велики. Могъщият цар имал една дъщеря и четирима сина. Престола завещал на княз Петър, а княз Михаил определил за кавхан. Дъщеря си Олга дал за жена на киевския славянски княз Игор. Олга, получила по-късно името Елена, покръстила разединените племена и с желязна ръка ги обединила в единна държава. Княз Иван се оттеглил в дебрите на Рила планина. Неговата любов към българския народ и светия му живот го превърнали в покровител на България и неин най-могъщ застъпник пред Всевишния – Свети Иван Рилски.

Най-малкият Симеонов син – княз Боян – владеел древни знания, които българите носели от дълбините на хилядолетията. Той бил могъщ чародей. Можел да се превръща във вълк и всякакво друго животно, заповядвал на природните стихии, лекувал, четял мислите на хората, предсказвал бъдещето. Наричали го Боян Магесникът.

За него хората говорели със страхопочитание и обич. Той бродел из страната ту на кон, ту пеш, ту заобиколен от свита, ту сам – самичък. Еднакво добре дошъл бил той и в царския дворец, и в замъците на боилите, и по граничните застави, и по корабите в бурното море, и в сред неизброимите стада в степите, с търговските кервани, в ковачниците за оръжие и в книжовните средища по обширната българска земя.

Князът магесник бил живата памет на българите, той бил тяхната будна съвест, бил Духът пазител на България.

Минали години. Боян Магът изчезнал.

Но народът го помнел и обичал. Народът вярвал, че Боян Магесникът е жив и бди над България.

Тъмни предания мълвяли, че княз Боян живее в дълбока пещера някъде в канарите край Ломовете и че неотстъпно до него е лъчезарната му щерка Бояна...

Столетията се търкаляли и нанизвали броеницата на времето.

За българския народ настанали тежки години. Свирепи врагове напирани от всички страни, за да завладеят богатата българска

земя. Българите се сражавали до смърт, но враговете били многобройни и силни. Тогава българите призовали своите братя на помощ. И запришждали отбрани бойци от Волга, от Кавказ, от Причерноморските степи. Но противникът не отстъпвал – сякаш всички зли сили на земята, водата, въздуха и огъня му помагали. На мястото на един паднал се възправяли трима нови.

Последният, решителен бой се разrazil над скалите покрай Ломовете. Българите не отстъпвали ни крачка от последната педя свободна българска земя. Те се топели като восък на горяща свещ. Краят бил близо. Неизбежен...

Тогава... Небето се покрило с черни буреносни облаци. Огнено-червени светкавици озарили бойното поле, покрито с трупове и заляно с кръв. Проехтяла страховито гръмотевица и за дълъг миг заглушила грохота на боя.

На една островръха канара се появило сияещо кълбо светлина, което огряло сражаващите се. От светлината изплувал мъж с великански ръст. Той протегнал ръка към изгрева.

Всички познали Боян Магьосника, князът.

Канарата под него се разтвори и от вълшебната пещера излетяла девойка на бял кон, цялата в бяло, с огнен поглед, със златен шлем върху буйните коси, златен щит и златен меч в ръката. И отново всички я познали – княгиня Бояна.

След нея на вълни от пещерата заизлизали, препускайки бясно, вихрени конници, целите в синкава стомана.

Враговете се стъписали, олюлели се и ударили на бяг. Малко от тях успели да спасят живота си.

И свободата отново изгряла над изстрадалата българска земя.

* * *

Някъде в скалите край Ломовете, в сърцето на българската земя, има вълшебна пещера. Входовете се охраняват генонощно от безсънни стражи и само човек с чисто сърце и светъл ум може да проникне в нея. Многобройни преплетени ходници водят до огромна зала. Залата е обляна от мека бяла светлина. В средата има висок престол от бял камък. На него седи Боян със затворени очи. На рамото му е кацнал орел, сгушил глава под крилото си. В нозете му лежи вълк. И той спи, положил глава в скута на княгиня Бояна. Тя се е облезнала на могъщото коляно на своя баща. До нея проблясват в злато щит, меч и шлем.

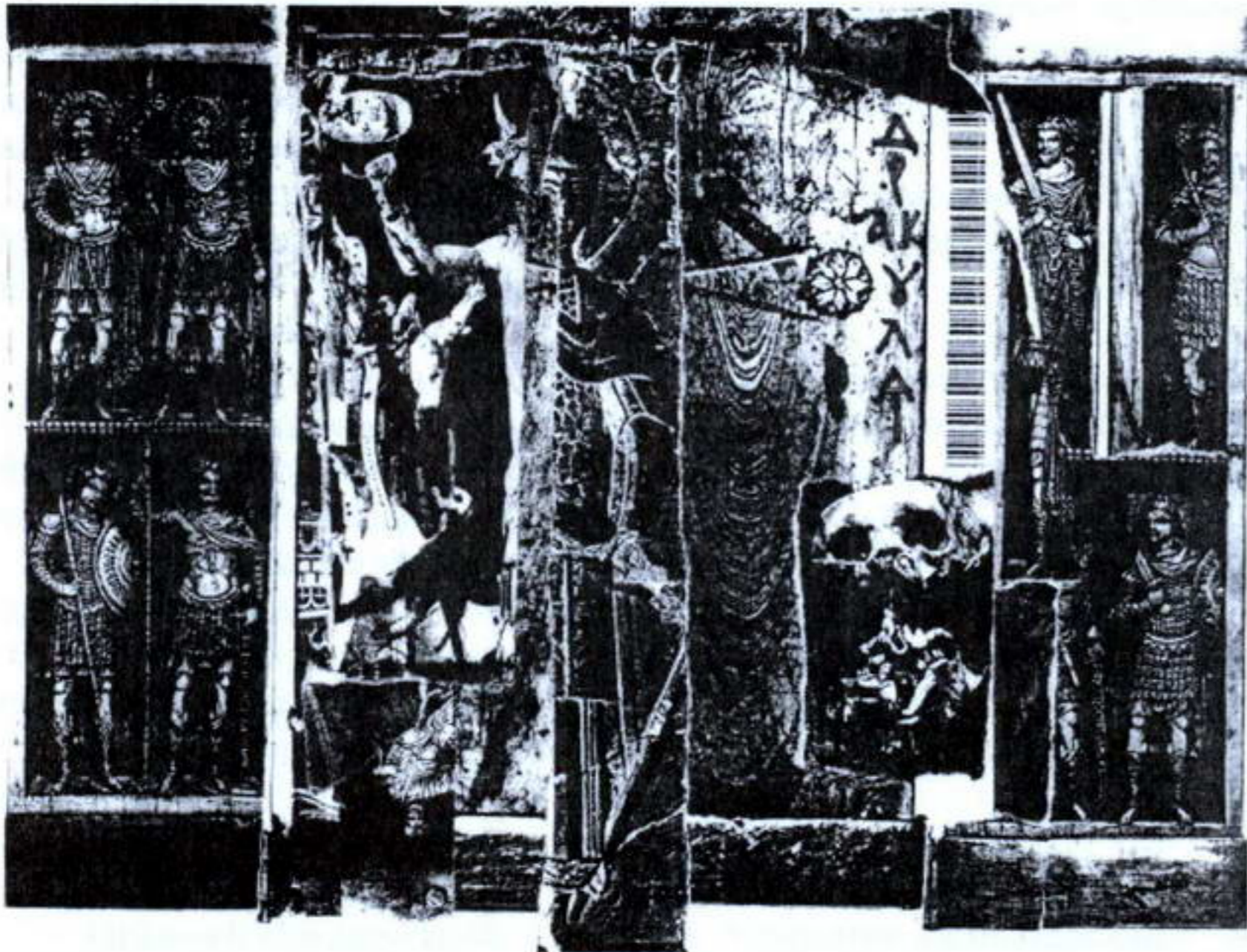
Около тях в стройни редици са насядали в пълно въоръжение без-

смъртните воини на България от безсмъртния отряд на княгиня Бояна. Те спят.

Само Боян Магът не спи. Той бди. Той е винаги буден. Той бди над България. И ако враг нападне Отечество България, всички българи – и българите от цялата земя, и безсмъртните воини на България ще се изправят като един, ще защитят свободата на България и нейната вечност.

По идея на
ИВАН ИВАНОВ – ЙОАНИЙ

ДРАКУЛА

*Легендата е онова, което никога
не се е случвало и затова винаги съществува.*

Салустий

Многозначността на фактите, отдалечеността им във времето и преплитането им с местни богомилски, оргийно-фолклорни обреди и церемонии превръщат легендата за Дракула в един от най-популярните, най-филмираните и коментирани модерни митове на XX век. Така е и с тази еретична история, осветена с кръв, пръст и светлина. Тя започва в Русе (Йергьорги – „на отсрещния бряг“, както е била известна крепостта при устието на река Русенски Лом през Средновековието).

През 1462 година влашкият княз Влад III Дракула превзел крепостта Русе и неговите воюни набили на кол 6414 поданици на султана, включително субашията¹. Случката се разиграла на мястото, където днес е Сарайския мост над реката. Това е древна и жестока техника на умъртвяване, при която жертвата остава жива ден-два, преди да издъхне на кола от собствената си тежест. Заради този епизод, сложил началото на много следващи издевателства, Дракула получава в Русе прозвището Цепеш (Кол).

Влад III описва злодеянието си собственоръчно в писмо от 11 февруари 1462 г. до Матиаш Коровни, крал на Унгария по онова време. Приближените на „Могъщия“ Мехмед хан били вцепенени от жестокостта на влашкия княз особено след като изпратеният при влашкия княз посланик не си свалил чалмата в знак на уважение пред владетеля. Тогава Дракула заповядал да приковат пратеника за чалмата.

Тези и много друга жестокости, станали нарицателни и по-късно се превърнали в злобещи легенди, които прескачат границите на Влашко и завладяват света. Името Дракула станало символ за всич-

1. Субаш (-ия, -ни) (тур.) – 1) полицейски началник в стара Турция;
2) чиновник, който е събирал десетъка.

ки, които се отличаваха с безпределна омраза и безсърдечност, непристъпа на нормалните хора. Затова легендите утвърждават, че след смъртта си княз Влад се превърнал в Дракул (Дявол) и станал вампир, който и мъртъв не преставал да пие човешка кръв. Тялото на такъв дявол не се разлагало след смъртта, ако не се отдели от душата му.

Може би в името на град Русе, появило се по това време, освен нестихващия кръговрат на природата е запечатано името на старинния град Червен. Чрез средновековния латински корен на думата червен, като кръвта на Спасителя, като философския камък, чрез който са търсили злато древните алхимици или като червената охра, добивана през Средновековието в Поломието, използвана от иконописците на православния свят. Чрез иконите и образите на светците може да се види как червеното преминава в кафяво, а кафявото – в червеното на слепците, което ни напомня че „светлината е сянката на Бога“. И че когато Бог създава човека „по свой образ и подобие“, то е, за да може неговият образ да ни служи за светлина. Вероятно Дракула е следвал разбирането на фебионитите – членове на раннохристиянска секта, чиито ритуали за събиране на силата се крият в „опита им да я измъкнат от телата си чрез сладострастие“. Това е антипод на аскетизма – от пълно отрицание до пълно „утвърждаване“ на телесното. „Вечният живот е светлина, а светлината е в кръвта, така че пиенето на кръв е основно средство за просветление и средство към вечността“.

От него време са останали примесените с различни ранно-християнски влияния ритуали като обожествяване на мъртвите, жертвоприношенията, известни още от езическите времена, и други обреди, станали по-късно основа на множеството легенди за вампиря-салия влашки княз, погребан в православния манастир Снагов, недалеч от Букурещ.

Днес легендите за Дракула се материализират в много сексуални практики. Те вече са станали неизменна част от съвременните оргийни фестивали и затворени общности, неотделими от субкултурата на глобалния свят. Ето защо Дракула продължава да владее над съзнанието на хиляди хора, обладани от неговото „безсмъртие“.

СЪДЪРЖАНИЕ

ХРИСТО ХРИСТОВ	5
Усмивката на монаха	7
Изворът на русина	11
Жажда	15
Дели папаз	20
Огалиската	26
Бързолети	36
ЦВЯТКО РАЙКОВ	61
Банът иска	63
Бойка войвода	68
Каля връка	72
Койка	76
Маринов гроб	80
Медальонът	83
Света Марина	87
Хълмът на влюбените	91
Войводата	109
РОСЕН МИНЕВ	123
Предание за село Табачка	125
Предание за Боян Магесника	128
ИВАН ИВАНОВ – ЙОАНИЙ	132
Дракула	133

ЛЕГЕНДИ ОТ ПОЛОМИЕТО

Първо издание

Автори: Христо Христов
Цвятко Райков
Росен Минев
Иван Иванов – Йоаний

Редактор: Тенчо Дяков

Художествено оформление

и илюстрации: Гриша Кубратов

Художник на корица: Иван Иванов – Йоаний

Предпечат: Юлиан Нецков

Печат: „Гемакс“ – Разград – тел. 084/ 66 10 95

Издава: Дирекция Природен парк „Русенски Лом“
Русе – 2002

Най-големите тайни на света се крият в легендите

Дирекцията на Природен парк „Русенски Лом“ е подразделение на Национално управление по горите. Специалистите работят в три основни направления: опазване на защитената територия, екологично възпитание и екотуризъм. За осъществяването им са подготвени и разработени десетки материали – видеофилми, снимки, брошури, организират се форуми, на които освен че представя дейността си, дирекцията популяризира идеите за възпитание у младите хора на любов към природата и опазването ѝ.

С настоящата книга експертите от Природен парк „Русенски Лом“ смятат, че ще запълнят своеобразна празнина, свързана с парка. На практика изданието, което държите в ръцете си е първо по рода си, събрало митове и легенди, разпространявани сред хората от Поломието.